T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI

HAKKÂRİ DOKUMALARINDA KULLANILAN DOĞAL BOYALAR VE BOYAMA TEKNİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ŞİRVAN KILIÇ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ERCAN ÇALIŞ

VAN – 2021

KABUL VE ONAY

<table>
<tr><td colspan="2">Şirvan Kılıç tarafından hazırlanan “Hakkâri Dokumalarında Kullanılan Doğal Boyalar ve Boyama Teknikleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.</td></tr>
<tr><td>Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇALIŞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td></td></tr>
<tr><td>Başkan : Dr. Öğr. Ü. Güler YILMAZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td></td></tr>
<tr><td>Üye : Doç. Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇALIŞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td></td></tr>
<tr><td>Üye : Dr. Öğr. Ü. Ufuk ELYİĞİT
Bandırma 17 Eylül Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td></td></tr>
<tr><td>Yedek Üye : Dr. Öğr. Ü. Mehmet KULAZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td></td></tr>
<tr><td>Yedek Üye : Dr. Öğr. Ü. Edip YILMAZ
Bitlis Eren Üniversitesi, Türk ve İslam Sanatları
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td></td></tr>
<tr><td>Tez Savunma Tarihi:</td><td>14/01/2021</td></tr>
<tr><td>Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü</td><td></td></tr>
</table>

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (Tarih)

Şirvan KILIÇ

Yüksek Lisans Tezi

Şirvan KILIÇ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ocak 2021

HAKKÂRİ DOKUMALARINDA KULLANILAN DOĞAL BOYALAR VE BOYAMA TEKNİKLERİ

ÖZET

Yüksek dağlar ile çevrili Hakkâri ili, M.Ö. 10.000'lerden başlayıp günümüze kadarki süreçte, dili ve inanışları farklı birçok medeniyete ev sahipliği yaparak büyük bir kültürel miras bırakmıştır. Taşınır ve taşınmaz olarak çok sayıda eser barındıran Hakkâri'nin en çok ün yaptığı hususlardan biri de şüphesiz dokumaları ve kilimleri olmuştur. Literatürümüze ‘‘Hakkâri Dokumaları’’ başlığını bırakacak derecede dikkate alınması gereken bu konu birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir.

Kendi içinde alt başlıklara ayrılan Hakkâri Dokumalarının konularından biri de doğal boyalar ve boyama teknikleridir. Tıpkı dokumaları gibi doğal boyamalarının da ne zaman yapılmaya başlandığı kesin olarak bilinmeyen bu konu oldukça zengin, geniş ve araştırılmaya değerdir. Hakkâri bölgesinin coğrafi sebeplerden dolayı dışa kapalı olması bu birikimlerin yerel özellikler de kazanmasıyla nesilden nesle çok fazla bozulmadan aktarılmasını sağlamıştır.

Hakkâri bölgesindeki dokuma eserleri daha önce çok sayıda araştırmaya konu olabilmişken doğal boyama ve yöntemleri çok kısıtlı sayıda yayında yer bulabilmiştir. Bu sebeple ‘‘Hakkâri Dokumalarında Kullanılan Doğal Boyalar ve Boyama Teknikleri’’ tez başlığı altında bu husus detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Konu araştırması için geçmişte geleneksel yöntemlerle boyama yapmış insanlarla görüşülmüş, bu doğrultuda arazi çalışmaları yapılıp tez kapsamına dâhil edilen bitkiler toplanmış ve koyunyününden eğrilen iplikler boyanmıştır. Ardından geçmişte doğal boyalarla boyanmış ipliklerden dokunan örnekler bulunup incelenmiş ve açıklanmıştır.

Doğal boyama bitkilerinin yerel halk tarafından yöresel tabirlerle isimlendirilmesi durumu ve Anadolu'nun farklı kesimlerinde değişik isimlerle anılması bitkilerin saptanması yönünde sorunlara sebep olmuştur. Bu sebeple bitkilerin Türkçe ve Latince isimleri tespit edilmiş ve tüm özellikleri kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler **:**Doğal, Boyama, İplik, Dokuma.

Sayfa Sayısı **:**xvi + 249

Tez Danışmanı **:**Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇALIŞ

Master of Science Thesis

Şirvan KILIÇ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
January, 2021

NATURAL DYES AND DYEİNG METHODS USED İN HAKKÂRİ WEAVİNGS

ABSTRACT

Surrounded by high mountains, the province of Hakkari has left a great cultural heritage by hosting many civilizations with different languages and beliefs, starting from 10,000 BC until today. One of the most famous things of Hakkari, which has many movable and immovable works, is undoubtedly its weavings and rugs. This issue, which should be taken into consideration in such a way as to leave the title of "Hakkari Texts" in our literature, has been the subject of many researchers.

Natural dyes and dyeing techniques are one of the subjects of Hakkari Weavings, which are divided into subheadings within itself. It is not known exactly when the natural dyeing began to be made, just like the fabrics, and this subject is quite rich, extensive and worth researching. The fact that the Hakkari region is closed to the outside due to geographical reasons has enabled these accumulations to be transferred from generation to generation without much distortion, as they gain local characteristics.

While the textile works in the Hakkari region have been the subject of many studies before, natural dyeing and methods have been published in a very limited number of publications. For this reason, this issue has been explained in detail under the thesis title "Natural Dyes and Dyeing Methods Used in Hakkari Weavings".

For the subject research, people who dyeed with traditional methods in the past were interviewed, in this direction, the plants included in the thesis were collected and the yarns spun from sheep wool were dyed.

Plants with natural coloring are named in Kurdish by local people. However, the fact that these plants are mentioned with different names in different parts of Anatolia has caused difficulties in determining the plants. For this reason, Turkish and Latin names of the plants were determined and all their characteristics were recorded.

Key Words **:**Natural, Dyeing, Yarn, Weaving

Quantitiy of Page **:**xvi + 249

Supervisor **:**Dr. Ercan ÇALIŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **viii**
ÇİZELGELER DİZİNİ ..... **ix**
GÖRSELLER DİZİNİ ..... **xi**
ÖNSÖZ ..... **xvii**
GİRİŞ **1**
A. Konunun Niteliği ve Önemi **1**
B. Kaynak ve Araştırma **2**
C. Metot ve Düzen **4**
1. DOKUMA VE BOYAMANIN TARİHSEL GELİŞİMLERİ **7**
2. HAKKÂRİ'NİN COĞRAFYASI VE TARİHÇESİ **13**
2.1. Hakkâri'nin Coğrafyası **13**
2.2. Hakkâri'nin Tarihçesi **14**
3. HAKKÂRİ DOKUMALARI VE HAKKÂRİ DOKUMALARINDA KULLANILAN MOTİFLER **18**
3.1. Hakkâri Dokumalarının Kısa Tarihçesi **18**
3.2. Dokuma Çeşitleri **19**
3.3. Motifler **22**
4. Hakkâri Doğal Boyamalarında Kullanılan Malzeme ve Bitkiler **24**
4.1. Malzemeler **24**
4.2. Bitkiler **26**
4.2.1. Giyareng 26
4.2.2. Güz 28
4.2.3. Kurk Çamuru 30
4.2.4. Pivaz 32
4.2.5. Rûnas 33
4.2.6. Tırşok 35
4.2.7. Bareş 36
4.2.8. Pûng 37
4.2.9. Hınar/Henar 38

4.2.10. Çay 39
4.2.11. Şilemar 40
4.2.12. Heş 41
5. KATALOG 43
5.1. Bez Ayağı Dokuma 43
5.2. Bez Ayağı Dokuma 44
5.3. Canbezar Kilimi 45
5.4. Canbezar Kilimi 46
5.5. Canbezar Kilimi 48
5.6. Canbezar Kilimi 50
5.7. Canbezar Kilimi 52
5.8. Emeni Kilimi 54
5.9. Emeni Kilimi 56
5.10. Emeni Kilimi 57
5.11. Gülgever Kilimi 58
5.12. Gülgever Kilimi 59
5.13. Gülgever Kilimi 61
5.14. Gülgever Kilimi 63
5.15. Gülgever Kilimi 65
5.16. Gülsarya Kilimi 67
5.17. Gülsarya Kilimi 68
5.18. Gülsarya Kilimi 70
5.19. Heybe 71
5.20. Heybe 72
5.21. Heybe 74
5.22. Lüleper Kilimi 76
5.23. Lüleper Kilimi 77
5.24. Lüleper Kilimi 79
5.25. Lüleper Kilimi 81
5.26. Sine Kilimi 83
5.27. Sine Kilimi 85
5.28. Sine Kilimi 87
5.29. Şamari/ Şahmari Kilimi 89
5.30. Şamari/ Şahmari Kilimi 91

5.31. Şamari/ Şahmari Kilimi **93**
5.32. Herki Kilimi **94**
5.33. Herki Halısı **96**
5.34. Herki Halısı **98**
5.35. Herki Halısı **100**
5.36. Cicim **102**
5.37. Cicim **104**
5.38. Cicim **106**
5.39. Zili(Sili) **108**
5.40. Zili(Sili) **110**
5.41. Sumak **112**
5.42. Sumak **114**
5.43. Sumak **115**
5.44. Sumak **116**
6. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA **117**
6.1. Değerlendirme **117**
6.1.1 Kullanılan İplikler ve Dokuma Teknikleri 117
6.1.2 Doğal Boyama Bitkilerinin Değerlendirilmesi 118
6.2. Dokuma Eserleri **124**
6.2.1. Kilimlerin Kompozisyonlarına Göre Sınıflandırılması 124
6.2.2. Kilimlerin Bordürlerine Göre Sınıflandırılması 127
6.2.3. Kilimlerin Saçaklarına Göre Sınıflandırılması 131
6.3 Karşılaştırma **133**
7. SONUÇ **137**
KAYNAKÇA **139**
EKLER **143**
RESİMLER VE HARİTALAR **143**
ÇİZELGELER VE ÇİZİMLER **216**
ÖZGEÇMİŞ
TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
Bkz.	**:**Bakınız
C.	**:**Cilt
cm.	**:**Santimetre
g	**:**Gram
Çiz.	**:**Çizim
Km.	**:**Kilometre
m.	**:**Metre
M.Ö.	**:**Milattan Önce
M.S.	**:**Milattan Sonra
s.	**:**Sayfa
yy.	**:**Yüzyıl
Y.Y.Ü.	**:**Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelgeler

Çizelge 1: Genel Tablo 219

Çizelge 2: Giyareng(Gence) Bitkisinin Vesikası 220

Çizelge 3: Güz(Ceviz) Bitkisinin Vesikası 220

Çizelge 4: Kurk Çamurunun Vesikası 221

Çizelge 5: Pivaz(Soğan) Bitkisinin Vesikası 221

Çizelge 6: Rûnas(Kök Boya) Bitkisinin Vesikası 222

Çizelge 7: Tırşok(Kuzukulağı) Bitkisinin Vesikası 222

Çizelge 8: Bareş Bitkisinin Vesikası 223

Çizelge 9: Pûng(Nane) Bitkisinin Vesikası 223

Çizelge 10: Nar Bitkisinin Vesikası 224

Çizelge 11: Çay Bitkisinin Vesikası 224

Çizelge 12: Şilemar(Sütleğen) Bitkisinin Vesikası 245

Çizimler

Çizim 1: Yıldız Motifleri 226

Çizim 2: Kurtağzı Motifi 226

Çizim 3: Akrep Motifi 226

Çizim 4: El, Parmak Tarak Motifleri 227

Çizim 5: Muhabbet Kuşu Motifi 227

Çizim 6: Koçboynuzu/ Koçbaşı Motifi 228

Çizim 7: Gülsarya/ Eli Belinde Motifi 228

Çizim 8: Bukağı/ Deveayağı Motifi 229

Çizim 9: Çengel/ Nehrek Motifi 229

Çizim 10: Şahmari- Şamari/ Yılan Tarağı Motifi 230

Çizim 11: Suyolu Motifi 230

Çizim 12: Şimkubik/ Gelin Topuğu Motifi..... 231

Çizim 13: Göz, Nazar, Muska Motifi..... 231

GÖRSELLER DİZİNİ

Resim 1: Pazırık Halısı. 146

Resim 2: Cilo ve Karadağ Buzulları Uydu Görüntüsü 147

Resim 3: Koyun Kırkma İşlemi. 147

Resim 4: Yünün Yıkanması ve İplik Haline Getirilmesi 148

Resim 5: Boyama Esnasında Kullanılan Araç-Gereçler 148

Resim 6: Giyareng/Geharenk- Datisca Cannabina- Renk Otu/ Yalancı Kenevir ... 149

Resim 7: Giyareng/Geharenk Bitkisinin Boyamada Kullanımı 149

Resim 8: İpliğin Soğuk Suyla Yıkanması. 150

Resim 9: Ceviz Ağacı ve Meyvesi 150

Resim 10: Ceviz ağacı kökleriyle ipliğin mayalandırılması 151

Resim 11: Ceviz Kabuğuyla Kahverengine Boyamada Renk Kontrolü 152

Resim 12: Kurq/Kurk Çamuru 152

Resim 13: Kelendor/ Carduus Nutans L./ Eşek Dikeni/ Deve Dikeni-Otu.. 153

Resim 14: Kurq/Kurk Çamurunun Söğüt Ağacı Ateşiyle Kaynatılması. 153

Resim 15: İpliğin Söğüt Ağacı Külleriyle İşlem Görmesi 154

Resim 16: Kurk Çamuruyla Boyanan İpliğin Yıkanması 154

Resim 17: Soğan-Allium Cepa. 155

Resim 18: Soğan Kabuğuyla Turuncuya Boyama 155

Resim 19: Soğan Kabuğuyla Turuncuya Boyamada Renk Kontorlü 156

Resim 20: Runas- Kök Boya- Rubia Tinctorum L. 156

Resim 21: Runas- Kök Boya ile Doğal Boyama İşlemi. 157

Resim 22: Runas- Kök Boya ile Doğal Boyama İşlemi. 157

Resim 23: Runas ile Boyama Ardından Sentetik Boya ile Elde Edilen Sonuç. 158

Resim 24: Tırşok- Kuzukulağı- Rumex Acetosella L. 158

Resim 25: Tırşok- Kuzukulağı bitkisiyle boyama işlemi 159
Resim 26: Tırşok- Kuzukulağı bitkisi ile boyanan ipliğin kurutulması 159
Resim 27: Bareş Bitkisi. 160
Resim 28: Bareş bitkisiyle iplik mayalandırma.. 160
Resim 29: İpliğin bitki içinde dinlendirilmesi. 161
Resim 30: Pûng- Nanesi- Mentha Longifolia L. 161
Resim 31: Pûng- İt Nanesi boyama işlemi 162
Resim 32: İpliğin Pûng- Nane ile boyanma sorası 162
Resim 33: Henar- Nar- Punica Granatum L. 163
Resim 34: Henar- Nar ile boyanma sorası 163
Resim 35: Çay- Camellia Sinensis L. 164
Resim 36: Çay ile boyanma sorası 164
Resim 37: Şilemar- Sütleğen- Euphorbia Sp. 165
Resim 38: Bezayağı Dokumanın Kullanım Yeri 165
Resim 39: Katalog 5.1. Bezayağı Dokuma 166
Resim 40: Katalog 5.1. Bezayağı Dokuma Detayı 166
Resim 41: Katalog 5.2. Bezayağı Dokumaası 167
Resim 42: Katalog 5.3. Canbezar Kilimi 168
Resim 43: Katalog 5.3. Canbezar Kilimi Detayı 168
Resim 44: Katalog 5.4. Canbezar Kilimi 169
Resim 45: Katalog 5.4. Canbezar Kilimi Detayı 169
Resim 46: Katalog 5.5. Canbezar Kilimi (Perık Kilimi) 170
Resim 47: Katalog 5.5. Canbezar Kilimi (Perık Kilimi) Detayı 170
Resim 48: Katalog 5.6. Canbezar Kilimi 171
Resim 49: Katalog 5.6. Canbezar Kilimi Detayı 171
Resim 50: Katalog 5.7. Canbezar Kilimi 172

Resim 51: Katalog 5.7. Canbezar Kilimi Detayı 172
Resim 52: Katalog 5.8. Emeni Kilimi 173
Resim 53: Katalog 5.9. Emeni Kilimi 174
Resim 54: Katalog 5.9. Emeni Kilimi Detayı 174
Resim 55: Katalog 5.10. Emeni Kilimi 175
Resim 56: Katalog 5.10 Emeni Kilimi Detayı 175
Resim 57: Katalog 5.11. Gülgever Kilimi 176
Resim 58: Katalog 5.11. Gülgever Kilimi Detayı 176
Resim 59: Katalog 5.12. Gülgever Kilimi 177
Resim 60: Katalog 5.12. Gülgever Kilimi Detayı 177
Resim 61: Katalog 5.13. Gülgever Kilimi 178
Resim 62: Katalog 5.13. Gülgever Kilimi Detayı 178
Resim 63: Katalog 5.14. Gülgever Kilimi 179
Resim 64: Katalog 5.14. Gülgever Kilimi Detayı 179
Resim 65: Katalog 5.15. Gülgever Kilimi 180
Resim 66: Katalog 5.15. Gülgever Kilimi Detayı 180
Resim 67: Katalog 5.16. Gülsarya Kilimi 181
Resim 68: Katalog 5.16. Gülsarya Kilimi Detayı 181
Resim 69: Katalog 5.17. Gülsarya Kilimi 182
Resim 70: Katalog 5.17. Gülsarya Kilimi Detayı 182
Resim 71: Katalog 5.18. Gülsarya Kilimi 183
Resim 72: Katalog 5.18. Gülsarya Kilimi Detayı 183
Resim 73: Katalog 5.19. Heybe Dokuması(Paşzîn) 184
Resim 74: Katalog 5.19. Heybe Dokuması Detayı 184
Resim 75: Katalog 5.20. Heybe Dokuması 185
Resim 76: Katalog 5.20. Heybe Dokuması Detayı 185

Resim 77: Katalog 5.21. Heybe Dokuması 186
Resim 78: Katalog 5.21. Heybe Dokuması Detayı 186
Resim 79: Katalog 5.22. Lüleper Kilimi 187
Resim 80: Katalog 5.22. Lüleper Kilimi Detayı 187
Resim 81: Katalog 5.23. Lüleper Kilimi 188
Resim 82: Katalog 5.23. Lüleper Kilimi Detayı 188
Resim 83: Katalog 5.24. Lüleper Kilimi 189
Resim 84: Katalog 5.24. Lüleper Kilimi Detayı 189
Resim 85: Katalog 5.25. Lüleper Kilimi 190
Resim 86: Katalog 5.25. Lüleper Kilimi Detayı 190
Resim 87: Katalog 5.26. Sine Kilimi 191
Resim 88: Katalog 5.26. Sine Kilimi Detayı 191
Resim 89: Katalog 5.27. Sine Kilimi 192
Resim 90: Katalog 5.27. Sine Kilimi Detayı 192
Resim 91: Katalog 5.28. Sine Kilimi 193
Resim 92: Katalog 5.28. Sine Kilimi Detayı 193
Resim 93: Katalog 5.29. Şamari Kilimi 194
Resim 94: Katalog 5.29. Şamari Kilimi Detayı 194
Resim 95: Katalog 5.30. Şamari Kilimi 195
Resim 96: Katalog 5.30. Şamari Kilimi Detayı 195
Resim 97: Katalog 5.31. Şamari Kilimi 196
Resim 98: Katalog 5.31. Şamari Kilimi Detayı 196
Resim 99: Katalog 5.32. Herki Kilimi 197
Resim 100: Katalog 5.32. Herki Kilimi Detayı 197
Resim 101: Katalog 5.33. Herki Halısı 198
Resim 102: Katalog 5.33. Herki Halısı Detayı 198

Resim 103: Katalog 5.34. Herki Halısı 199
Resim 104: Katalog 5.34. Herki Halısı Detayı 199
Resim 105: Katalog 5.35. Herki Halısı 200
Resim 106: Katalog 5.35. Herki Halısı Detayı 200
Resim 107: Katalog 5.36. Cicim Dokuması 201
Resim 108: Katalog 5.36. Cicim Dokuması Detayı 201
Resim 109: Katalog 5.37. Cicim Dokuması 202
Resim 110: Katalog 5.37. Cicim Dokuması Detayı 202
Resim 111: Katalog 5.38. Cicim Dokuması 203
Resim 112: Katalog 5.38. Cicim Dokuması Detayı 203
Resim 113: Katalog 5.39. Zili Dokuması 204
Resim 114: Katalog 5.39. Zili Dokuması Detayı 204
Resim 115: Katalog 5.40. Zili Dokuması 205
Resim 116: Katalog 5.40. Zili Dokuması Detayı 205
Resim 117: Katalog 5.41. Sumak Dokuması 206
Resim 118: Katalog 5.41. Sumak Dokuması Detayı 206
Resim 119: Katalog 5.42. Sumak Dokuması 207
Resim 120: Katalog 5.42. Sumak Dokuması Detayı 207
Resim 121: Katalog 5.43. Sumak Dokuması 208
Resim 122: Katalog 5.43. Sumak Dokuması Detayı 208
Resim 123: Katalog 5.44. Sumak Dokuması 209
Resim 124: Katalog 5.44. Sumak Dokuması Detayı 209
Resim 125: Dokuma Tezgâhı 210
Resim 126: Dokuma Tezgâhında Dokuma İşlemi 211
Resim 127: Kalıp Halinde Heş(İndigo) 212
Resim 128-129: Hakkâri Bölgesi Marinos/ Marrinus Yaylası 212

Resim 130: Kars/ Sarıkamış Akrep Motifli Kilim 213

Resim 131: Kars/ Sarıkamış Akrep ve Kuş Motifli Kilim 213

Resim 132: Beritan Halı Seccade 214

Resim 133: Afyon Yöresi Mihraplı Seccade Kilimi 214

Resim 134: Afyon Yöresi Tulu Kilimi 215

Resim 135: Bitlis Yöresi Cicim Dokuması 215

Resim 136: Şanlıurfa Yöresi Cicim Dokuması 216

Resim 137: Sarıkamış Zili Dokuması 216

Resim 138: Akdeniz Yöresi, Alaçuval, Sumak Dokuması 217

Harita

Harita 1: Hakkâri İli Siyasi Haritası 218

Harita 2: Hakkâri İli Uydu Görüntüsü 218

ÖNSÖZ

Hakkâri bölgesi tarihte birçok kez önemli olaylara sahne olmuş, farklı uygarlıkların çekişmelerine maruz kalmış ve bunun sonucu olarak tarihi dokusunun yapılan kısıtlı araştırmalara rağmen oldukça zengin olduğu anlaşılmıştır. Bu zenginliklerden olan Hakkâri dokumaları, özellikle bölümümüz akademisyenlerinden Prof. Dr. Recai KARAHAN'ın öncülüğündeki çalışmalarla dikkat çekmiş ve ilgi odağı olmuştur. İlgi kazanmalarının en büyük etmenlerden olan dokumada kullanılmış çeşitli motiflerin meydana getirdiği ahenklerin yanı sıra doğal boyama yöntemleriyle boyanmış iplikleridir.

Bu çalışmada Hakkâri bölgesi dokumalarındaki ipliklerin boyamada kullanılan materyaller ve teknikler dikkatlice ele alınmış, geçmişte doğal boyama yapan insanlarla bizzat görüşülmüş ve gerekli bilgiler elde edilerek bilimsel bir çalışmaya layık olacak şekilde renkler elde edilmiştir.

Bu hususta her zorlukta yanımda olan, güler yüzü ve yardımseverliğiyle beni asla yalnız bırakmayan kıymetli danışmanım Sayın Dr. Öğr. Ercan ÇALIŞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Yönlendirmeleriyle kolaylıklar sağlayan ve destekte bulunan Sayın Prof. Dr. Recai KARAHAN'a teşekkürlerimi sunarım. Bölüm başkanımız Sayın Prof. Dr. Gülsen Baş TERZİOĞLU ve bölümümüzde görev yapan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KULAZ, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Güler YILMAZ, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Tahsin KORKUT hocalarıma sonsuz saygılarımı sunarım.

Maddi ve manevi desteklerini esirgemeyip her zaman arkamda duran başta annem, babam ve abim Bayar KILIÇ olmak üzere tüm aileme şükranlarımı sunarım.

Arazi çalışmalarında bana yol arkadaşlığı yaparak yükümü hafifleten kadim dostlarım Mehmet YİĞİT, Kadir BEYAZTAŞ ve Bedran ABİ'ye doğal boyama esnasında teknik yardımlarından dolayı değerli kuzenim Doğan GÜLER ve benden yardımlarını esirgemeyen Resûl BOR ve ailesine gönülden teşekkür ederim. Motif çizimlerini yapan Sabahattin SAVURMAK ve Gizem GÜLMEZ arkadaşlarıma desteklerinden dolayı minnettarım.

Şirvan KILIÇ

GİRİŞ

A. Konunun Niteliği ve Önemi

İnsanoğlunun barındığı yerleri veya günlük hayatta kullandığı nesneleri güzelleştirme ve geliştirme eğilimi tarihi çağlardan günümüze değin var olmuştur. Tarihi devirlerde yaşam alanı olarak kullanılmış çoğu mağarada insanoğlunun ilk belirgin izleri karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli insan ve hayvan figürlerinin işlendiği mağara duvarlarında doğal boyama yöntem ve teknikleriyle renklendirme yapılmıştır.

İnsanların beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarına örtünme de eklenebilir. İnsan, derisini soğuk veya sıcak hava koşullarına karşı korumak için çeşitli yöntemlere başvurmuş ve bu yöntemler genellikle hayvan derilerinin kullanılabilir hale getirilmesiyle mümkün olmuştur.

Tarih boyunca insanoğlu araç-gereç üretmede tekniklerini geliştirmiş, yaşam koşulları iyileştikçe günlük hayatta kullandıkları malzemeleri zenginleştirmiştir. Hem örtünme ihtiyacının giderilmesinde hem de yaşam alanlarında soğuğa karşı korunmada tekstil ürünleri üretilmeye başlanmıştır. Bu yolla gelişen dokuma teknikleri dokumada ürün çeşitliliğini artırmıştır.

Dokuma ürünleri üretilirken dikkat edilen motif, kompozisyon gibi özelliklerin yanında dokumada kullanılan liflerin renkleri de önem arz etmektedir. Böylece insanlar dokudukları tekstil ürünlerine doğal boyama teknikleriyle renk vermede tarihi süreç içerisinde önemli gelişmeler kaydettiler. Sonuç olarak dokumanın yapıldığı yerde doğal boyamanın yapıldığı düşünülebilir.

Doğada bulunan her bitkide boyar madde olmadığı gibi boyar madde barındıran bitkilerin tüm organlarında da boyar madde bulunmaz. Bu durum neticesinde insanoğlu çağlar boyu bitkiler üzerinde deneyler yaparak hangi bitkiden ne şekilde renk elde edileceğini öğrenmiş ve kendinden sonraki nesillere de bu bilgileri aktarmıştır.

Türk kavimleri çeşitli sebeplerden dolayı Orta Asya'dan Anadolu'ya varıncaya dek göç etmiş ve kendileriyle beraber dokuma gibi çeşitli kültürel özelliklerini de beraberinde getirmişlerdir. Göç durakları boyunca dokuma eserlerinden izler bırakan

Türkler Anadolu topraklarında teknik ve yöntemlerini geliştirerek dokumada eser vermeye devam etmişlerdir.

Anadolu'da dokuma ve buna bağlı olarak doğal boyama yapılan merkezlerden biri de Hakkâri'dir. Hakkâri bölgesi doğudan gelen Türk akınlarıyla ilk karşılaşan yerlerden biri olması özelliğiyle önemlidir. Ayrıca burada görülen dokuma eserlerindeki renk, motif ve kompozisyon gibi özellikler Anadolu'nun geri kalan kesimleriyle benzerlik göstermektedir.

Hakkâri bölgesinde üretilen dokuma ürünleri çok çeşitlidir fakat en fazla dokunan örnekler kilim türündedir. Kilimlerde kullanılan renk ve motifler dikkat çekici olması sebebiyle geçmişte birçok araştırmaya konu olmuştur. Fakat Hakkâri dokumalarında kullanılan doğal boyama teknikleri hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır.

Bu sebeple *''Hakkâri Dokumalarında Kullanılan Doğal Boyalar ve Boyama Teknikleri''* tez başlığı altında doğal boyama teknik ve yöntemleri ele alınmıştır. Çalışma kapsamına alınan bitkiler ile Hakkâri bölgesine özgü tekniklere başvurarak iplik boyaması yapılmıştır. Tez çalışması kapsamına alınan ve geçmişte iplikleri doğal boyalarla dokunan örnekler tanıtılarak verilmiştir.

B. Kaynak ve Araştırma

Tez konusu ve araştırması için öncelikle gerekli kaynak taramaları ayrıntılı bir biçimde yapılmıştır. Konuyla alakalı kitap, dergi ve makale gibi yayınlar sanal ortam ve kütüphanelerden edinilerek okunmuştur. Ayrıca Hakkâri dokumaları hakkındaki kitap, makale ve tez gibi yayınlar elde edilerek literatür taramaları yapılmış konuyla alakalı kısımlar hakkında bilgiler toplanmıştır.

Recai KARAHAN'ın 2007 yılında basılan kitabı *''Dünden Bu Güne Hakkâri Kilimleri''* ve Mehmet TOP'un editörlüğünü yaptığı 2010 yılında basılan *''Hakkâri''* kitabı bölgeyi çeşitli açılardan ele almakta ve tez konusuyla bağlantıları bulunmaktadır.

Enver ÖZKAHRAMAN'ın 2010 yılında basılan *''Hakkâri-Van Kilimleri''* kitabında Hakkâri ve Van yöresinde dokunan kilim çeşitleri tanıtılmış ayrıca bölgede yapılan doğal boyacılık konusuna da değinilerek bitkilerin yöresel ismiyle tanımlamaları yapılmıştır.

Hakkâri bölgesinde doğal boyama bitkilerinin yerel adlarının, Ahmet KASIMOĞLU'nun 2013 yılında yayınladığı *''Kürtçe-Türkçe-Latince Bitki Adları''* sözlüğü ile Türkçe ve Latince karşılıkları öğrenilmiştir. Bu sayede Hakkâri bölgesinde kullanılan doğal boyama bitkilerinin Anadolu'da hangi isimlerle tanındığı saptanmıştır.

16 Mayıs 1990 yılında çıkarılan 3647 sayılı kanunla geçmişte Siirt'e bağlı olan Şırnak il olmuş ve Mardin'e bağlı İdil, Cizre ve Silopi kazaları; Siirt Eruh'a bağlı Güçlükonak bucağı ve Hakkâri'ye bağlı Beytüşşebap ile Uludere ilçeleri de Şırnak'a bağlanmıştır. Beytüşşebap ve Uludere'nin siyasi haritada sınırları değişse de coğrafi ve kültürel özellikleri bakımından Hakkâri bölgesi bazında değerlendirilmelidir. Nitekim Beytüşşebap'ta dokunmuş kilim örnekleri ile Hakkâri kilimleri arasında hiçbir açıdan fark yoktur. Bu sebeple tez çalışması kapsamına Beytüşşebap ve Uludere ilçeleri de eklenmiştir.

Geçmişte Hakkâri bölgesinde doğal boyama işiyle ilgilenmiş kişiler tespit edilmiş ve görüşme sağlanmaya çalışılmıştır. Yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle çalışma kapsamı Hakkâri merkez ve 1990 yılına kadar Hakkâri iline bağlı Beytüşşebap ve Uludere ilçeleriyle sınırlandırılmıştır.

Görüşmeyi kabul eden insanlarla yapılan konuşmalar esnasında hangi bitkinin ne renk verdiği öğrenilmiş ve yapım teknikleri hakkında bilgi toplanmıştır. Bunların yanında doğal boyar bitkilerinin yetiştikleri alanlar bölgede çobanlık yapmış veya yapmakta olan insanlardan öğrenilmiştir.

Doğal boyama yapılması amacıyla belirtilen yerlerden bitki numuneleri toplanmıştır. Bu sebeple 1990 yılına kadar Hakkâri'ye bağlı Andaç köyüne gidilmiş ve köy kırsalında doğal boyama bitkileri aranıp tespit edilmiştir. Yine 1990 yılına kadar Hakkâri'ye bağlı Beytüşşebap yaylalarında arazi çalışmaları yapılmış ve günümüzde de Hakkâri'ye bağlı Geçitli köyü yakınlarına kadar doğal boyama

bitkilerini arama çalışmaları yapılmıştır(Bkz. Resim: 125). Toplanan bitkiler kurumaya bırakılarak boyamaya hazır hale getirilmiştir.

Koyun sürülerinin Temmuz ayında yapılan yün kırkma işlemine katılım sağlanmış ve yün elde edilmiştir. Ardından koyunyününün iplik haline getirme süreçleri öğrenilmiş ve belirtildiği üzere yün iplikler üretilerek doğal boyamaya hazır hale getirilmiştir.

Bitkisel boyama için yapılan röportajlar dikkate alınarak geçmişte doğal boyama ile uğraşmış Ayşe KILIÇ'ın refakatinde koyunyününden eğrilmiş iplikler boyanarak doğal renkler elde edilmiştir.

Bu işlem sonrasında başta Hakkâri merkez olmak üzere Beytüşşebap, Yüksekova ve Çukurca'da iplikleri bitkisel boyalarla boyanıp dokunduğu öğrenilen örnekler incelenmiştir. Yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle ilçe merkez ve köyleri gezilememiştir. Fakat günümüzde dokuma koleksiyonu sahibi olan Hamza Acar(Avşar Kilim), Mahfuz Borak (Divan Halı Carpet) ve Mustafa Abi(Urartu Halıcılık) gibi isimlerden, Hakkâri bölgesinde dokunmuş ve zamanında bu isimler tarafından satın alınmış örnekler incelenmiştir.

Buna göre Hakkâri'nin farklı kesimlerinden satın alınmış ve bitkisel boyalı yün ipliğe sahip dokuma eserleri fotoğraflanıp tez çalışması kapsamına dâhil edilmiştir. Eserlerin biliniyorsa dokuma tarihleri veya varsa hikâyeleri koleksiyon sahiplerinden öğrenilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Katalog kısmında ayrıca geçmiş yıllarda fotoğrafladığım ve arşivini tuttuğum dokuma örneklerini vermiş bulunmaktayım.

C. Metot ve Düzen

Çalışmada öncelikle ‘‘Konunun Niteliği ve Önemi’’ bölümünde tez başlığının seçilme sebebi ve konunun araştırılmaya değer olduğu anlatılmıştır. Ardından ‘‘Kaynak ve Araştırma’’ başlığı altında çalışmada bölge hakkında ve benzer konulara ilişkin kaynaklar tanıtılmıştır. Sonrasında tez hazırlanırken yapılan araştırmalar ve tezin oluşturulma aşamaları yazılmıştır. Son olarak ‘‘Metot ve Düzen’’ kısmında tezin içeriği hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Literatür taraması yapıldıktan sonra elde edilen veriler detaylıca incelenmiş ve doğal boyama yapmış insanlardan gerekli tüm bilgiler öğrenildikten sonra arazi

çalışmaları yapılmıştır. Belirli aralıklarda yapılan arazi çalışmaları esnasında doğal boyama bitkileri toplanmış ve boyama işlemi için hazır hale getirilmiştir.

Tez içeriğinin 1. bölümünde dokuma ve boyamanın tanımları yapılmış ve tarihsel gelişimleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin 2. bölümde Hakkâri İlinin coğrafyası ve tarihçesi anlatılmıştır.

Tezin 3. bölümünde tez çalışması kapsamına alınmış dokuma çeşitlerinin tanımlamaları ve dokuma çeşitlerinde görülen motiflerin açıklamaları yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca Hakkâri dokumalarının kısaca tarihçesi de verilmiştir.

Tezin 4. bölümünde Hakkâri bölgesinde doğal boyama yapımı esnasında kullanılan araç-gereçler ve çalışma kapsamına alınan bitkilere yer verilmiştir. Tanıtılan bitkiler; Giyareng(Gence/Renk Otu), Rûnas(Kök Boya), Tırşok(Kuzukulağı), Pûng(Nane), Ceviz ağacı meyvesi (Junglas Regia L.), Nar(Punica Granatum L.), Bareş otu, Çay(Camellia Sinensis L.), Şilemar(Sütleğen) ve Soğan(Allium Cepa L.) olarak belirlenmiştir. Bunların yanında Kelendor(Devedikeni-Carduus Nutans L.) bitkisinin yetiştiği sulak arazilerde ortaya çıkan ve boyamada kullanılan Kurk çamuru yine çalışma kapsamına alınmıştır.

Çalışmada geleneksel yöntem ve tekniklere bağlı kalınarak alüminyum alaşımlı kazan kullanılmış ve odun ateşi tercih edilmiştir. Isınan suyun derecesini ölçmek amacıyla termometre, süre ölçmek amacıyla da kronometre kullanılmış ve boyama esnasında ipliğin boya kazanında karıştırılması hususunda ahşap malzemeli çubuklardan yararlanılmıştır(Resim 5).

Ahşap malzemeli çubuğun boya kazanındaki rengi emmesi ve renk tonunu aşikâr etmesi gözlemlerin kolaylaştırılmasını sağlamıştır. Renk elde etmedeki aşamalar kaydedilmiş ve boyaması yapılan iplikler numune olarak saklanmıştır.

Tezin 5. bölümünde Katalog kısmına başlanmıştır. Geçmiş yıllarda dokunmuş ve doğal boyalarla boyanan ipliklerle dokunduğu tespit edilen 44 adet dokuma örneği fotoğraflanmıştır. İncelemeye alınan dokuma örneklerinin kompozisyon ve motif açıklamaları yapılmış sonrasında iplik boyamada kullanılan bitki ve diğer maddeler vurgulanmıştır.

Katalog kısmında halı, kilim, cicim, zili, sumak, heybe ve bezayağı olarak 7 çeşit dokuma türü ve toplamda 44 adet dokuma eseri tanıtılmıştır. 20 katalog örneğinde, geçmiş yıllarda arşiv oluşturmak amacıyla Beytüşşebap'ta yapılan ev gezmelerinde tarafımca çekilen fotoğraflar kullanılmıştır. Yaşanılan covid-19 salgını nedeniyle Hakkâri bölgesinin tamamında araştırma yapılamadığı için kataloğun 24 tane örneği Van ilinde bulunan koleksiyonlardan tamamlanmıştır. Hakkâri'nin farklı kesimlerinden satın alınmış çeşitli dokuma örneklerinin yer aldığı koleksiyonlarda tarafımca yapılan araştırmalarla mevcut olan dokumalar tespit edilmiş, fotoğraflanmış ve tanıtılarak verilmiştir.

Katalog kısmında yer alan örneklerin tamamını geçmişte ''Hakkâri bölgesinde dokunmuş olup iplik boyamalarında bitkisel- doğal boyaların kullanıldığı dokumalar'' oluşturmaktadır. Koleksiyon sahiplerinden alınan bilgiler ışığında dokumaların renk motif ve kompozisyon özellikleri de göz önüne alınarak tarihlendirmeler yapılmıştır.

6. bölüm olan değerlendirme ve karşılaştırma başlığı altında öncelikle dokumalarda kullanılan iplikler değerlendirilmiştir. Ardından çalışma kapsamına alınmış doğal boyama bitkilerinden bahsedilerek sınıflandırma yapılmıştır. Bitkiler verdikleri renklere göre ve boyar madde bulundurdukları kısımlarına göre sınıflandırılmış aynı zamanda dokuma örnekleriyle de ilişkilendirilmiştir. Devamı gelen bölümlerde katalogda yer alan dokumalar renk, motif ve kompozisyon özellikleri bakımından sınıflandırılmış ardından dokumalarda kullanılan bitkiler ve renkleri vurgulanmıştır. Karşılaştırma kısmında ise tez çalışma kapsamına alınan Hakkâri bölgesi dokumaları yakın ve uzak olacak şekilde farklı bölge dokumalarıyla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma hususunda dokuma tekniği, renk, motif ve kompozisyon gibi özellikler göz önünde bulundurulmuştur.

7. bölüm olan Sonuç başlığı altında, ''Hakkâri Dokumalarında Kullanılan Doğal Boyalar ve Boyama Teknikleri'' adlı tez çalışması sonunda varılan kanılar aktarılmıştır. Sonuç bölümü sonrasında kaynakça kısmı yazılmış; resim ve haritalar, çizelge ve çizimler listeleriyle beraber verilerek sonlandırılmıştır.

1. DOKUMA VE BOYAMANIN TARİHSEL GELİŞİMLERİ

En temel tanımıyla boya renk vermek, dış etkenlerden korumak amacıyla eşyanın üzerine veya içine sürülen maddeye denir (https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 08.10.2020). Daha ayrıntılı bir şekilde boya objelere estetik bir görünüm kazandırmak amacıyla renklendirmek ve bu yolla aşınma, yıpranma gibi dış etkenlerden korumak amacıyla kullanılan kaplayıcı maddedir (Taş, 2019: 1099).

Tarihi devirlerden tekstil sanayisinin gelişmesi ve sentetik boyaların bulunmasına kadar olan bu devasa süreçte insanoğlu doğal boyalardan faydalanmıştır. Doğal boyalar çoğunlukla bitkilerden; bitkilerin kök, gövde, yaprak ve çiçeklerinden bunun yanı sıra kimi böcek ve deniz hayvanlarından elde edilir (Eyüboğlu ve Yaraş, 1990: 40).

İnsanoğlunun boyayı keşfetmesi ve kullanmaya başlaması günümüze ulaşan eserlerin ışık tutmasıyla çok eski devirlere tekâmül ettiği anlaşılmaktadır. Bu örneklerden en eskiye dayanan İspanya (El Castillo, Altamira), Fransa (Chauvet, Lascaux, Pere Merle, Niaux), Almanya (Vogelhard), Arjantin (Eller), İstanbul (Yarımburgaz) gibi merkezlerde bulunan mağaraların duvarlarına işlenmiş çeşitli hayvan ve insan tasvirleridir. (Taş, 2019: 1099).

Mağara duvarlarında boyayı kullanarak belki de kendilerinden sonraki nesillere ‘‘buradaydık’’ mesajı vermeye çalışan ve bin yıllar sonrasına dokunmaya çalışan insanoğlu, yukarıda belirtilen tarihten çok sonrasında boyama arzusunu mağara duvarlarından tekstil ürünlerine aktarmayı amaçlamışlardır. İnsanlar yaşadıkları tabiat şartlarının sonucu olarak bedeni sıcak tutmak, hassas derilerini sürtünme-aşınma gibi doğacak olan zararlardan korumak amacıyla örtünme ihtiyacı duymuşlardır. Bu esnada pek çok ürünü kullanmış ve boyamaya da yine çevre ve hayat şartları gereği ihtiyaç hissetmiştir (Canatar, 1998: 89).

İnsanlar avcılık ve toplayıcılığa dair bir yaşam sürdüğü Paleolitik ve Mezolitik dönemlerde örtünme gereksinimini büyük ölçüde avladıkları hayvanlardan karşılıyorlardı. Fakat zaman ilerleyip iklim ve buna dayalı olarak insanların göç ettiği coğrafyalar değiştikçe örtünme ihtiyacı da buna bağlı olarak şekil değiştirmeye başladı (Büken, 2007:63). Bu sayede insanoğlu dokumayı keşfetmeye yaklaşmış olmalıdır.

Dokuma iki veya daha çok iplik grubunun birbirinin altından ve üstünden geçirilmesiyle meydana getirilen üründür. Dokuma yatay iplerin(atkı) dikey ipler(çözgü) arasından geçirilmesiyle ortaya çıkar (Deniz, 2000: 57). Genel olarak dokumacılık her türlü araç-gereç ile üretilen tekstil ürünleri için kullanılmakta olup özellikle de halı, kilim ve diğer yaygı dokumaları(kirkitli dokumalar) bu kapsamda değerlendirilmektedir (Çubukçu, 2019: 2).

Dokumanın tam olarak nerede ve ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte konuya ilişkin ilk buluntular M.Ö. 7000 dolaylarına, Anadolu'daki eğrilmiş ipliğin en erken izlerine Çayönü Tepesinde rastlanmıştır. Bunun dışında Çatal Höyükte yapılan kazılarda Neolitik döneme ait(yaklaşık olarak M.Ö. 5950-5880) olduğu düşünülen iplik ve dokuma parçaları bulunmuştur (Keskin, 2012: 4).

Gerçek dokumanın en basit formu eğirme işlemidir. İlk kültürler kısa lifleri iplere dönüştürmeyi öğrenmeden önce, parmaklarıyla uzun lifli bitkileri eğiriyorlardı (Büken, 2007: 64).

Tekstil ürünlerini boyama arzusu ilk olarak M.Ö. 5000'lerde dokumanın bulunmasıyla ortaya çıkmıştır. Önceleri çeşitli pigmentler elyaf üzerinde uygulanmış, bunun sürtünme ya da yıkama yoluyla kalıcı olmadığı görülünce farklı metotlar aranmıştır. Tunç çağına kadar 300 çeşit bitki ve hayvani boyarmadde denenmiş, hatta renklerin daha kalıcı olması için ara maddelerle mordanlı[1] boyama usulü bulunmuş ve farklı mordanlar kullanılarak farklı tonlar elde edilmiştir. Mordanlı boyamanın ilk çıkış yeri olarak M.Ö. 2000 yıllarında Hindistan olduğu tahmin edilmektedir (İmer, 1999: 331).

M.Ö. 4000 yıllarının sonunda çeşitli dokuma teknikleriyle beraber boyamanın yapıldığına dair en eski yazılı kanıt Eski Sümerlerin en büyük şehirlerinden olan Nippur'da ele geçirilen tabletlerden anlaşılmaktadır. Bunun dışında M.Ö. 3500 yıllarına tarihlendirilen ve günümüz Pakistan sınırları içerisinde yer alan İndus

[1] Mordan: Kumaş boyacılığında renkleri sabitleme maddesi olarak kullanılan, boyaların solmaz şekilde elyafa bağlanmasını sağlayan ve bazen de değişik renkler elde etmek amacıyla kullanılan yardımcı maddelerin tümü (https://tekstilsayfasi.blogspot.com/2019/11/mordanlama-nedir.html Erişim Tarihi: 04.11.2020).

Vadisindeki arkeolojik kazıların birinde zemin taşlarının çatlaklıklarında boya kalıntılarına ulaşılmıştır (Karadağ, 2007: 8).

M.Ö. 3000 yıllarına ait bir Çin kaynağında geçtiği üzere Mısır'da Orta Krallık döneminde boyaların dokumada kullanılan lifler üzerinde sabitleşmesini sağlamak amacıyla çeşitli kimyasal maddelerin (mordanların) kullanıldığı geçmektedir. Avrupa kıtasında boya kullanımının ise ilk olarak M.Ö. 2000'li yıllarda Zürih gölü çevresinde yaşayan insanlar tarafından yapıldığı söylenmektedir (Eyüboğlu ve Yaraş, 1990: 40).

Geçmişte var olmuş bazı kültürlerde örtünme ihtiyacını gideren giysilerin boyanmasında kullanılan renklerin, sosyal statü belirlemede ayırt edici olduğu bilinmektedir. Mısırda bulunan duvar resimlerinde insanların sosyal statülerine göre giysilerindeki mavi ve kırmızı renkli şeritlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Asur Kralı II. Sargon M.Ö. 800 yıllarında Urartu Krallığını fethettikten sonra Urartu Sarayından yağmalanan kırmızı renkli tekstil ürünlerini kayıt altına aldırmış ve bu kayıtlarda dokuma ürünlerinin Ağrı'dan getirildiği kaydedilmiştir (Karadağ, 2007: 8). Böylece Doğu Anadolu bölgesinde dokumanın ve doğal boyamanın kalıntıları saptanmıştır.

Türklerin boyacılık sanatı hakkındaki bilgileri, bugün kurganlardan çıkarılan örneklerden elde edilmektedir (İmer, 1999: 332).

Dokuma sanatında tek parça halinde günümüze kadar ulaşabilen tek eser Pazırık halısıdır. Halının vatanı olarak 30-45° Kuzey enlemleri arasındaki bütün Asya'yı işaret eden bir bölge gösterilmektedir. M.Ö. 5- 4. Yüzyıllara tarihlendirilen ve Orta Asya'da yer alan Pazırık Kurganları adı verilen anıt mezarlarda, arkeolojik kazılar sonucunda keşfedilen halı Hun Türklerine ait yapılarda bulunmuştur (Yılmaz, 2017: 100).

Halı motifleri kök boyalarla renklendirilmiş yünlerle örülmüştür. Ana zemin iç kısımdan itibaren merkezde, ilk bordür ve son iki bordürde kırmızı; sığın(geyik) figürlü ve sonraki iki bordürde ise sarıdır (Bkz. Resim: 1). Motifler kırmızı sarı ve zeminde olduğu gibi bazen de mavi ile renklendirilmiştir (Çoruhlu, 2007:132).

Pazırık halısı dışında Türk dokuma sanatı açısından önem arz eden bir başka gelişme; 1906-1908 yılları arasında Doğu Türkistan' da yer alan Lou-lan Kuyu mezarı

ve Lop-nor'da bulunan bir Buda tapınağında(Stupa) yapılan kazılarda halı parçaları keşfiyle yaşanmıştır. M.S. 3- 6. yüzyıllara tarihlendirilen bu parçalar Hindistan Yeni Delhi ve İngiltere British Müzesinde sergilenmekte olup tamamen yünden elde edilmiş, tek düğümle dokunmuştur. Kırmızı, mavi, yeşil, sarı, kahverengi ve bu renklerin tonları hâkimdir (Deniz: 2000: 20).

1913'te A.Von Le Coq tarafından Turfan araştırmaları sırasında Kuça/Koço'nun batısında yer alan Kızıl'da bir başka düğümlü halı parçası bulunmuştur ve M.S. 5- 6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Aslanapa, 1987: 10). Günümüzde Berlin İslam Sanatı Müzesi'nde sergilenmekte olan bu parça Göktürkler dönemine ait olup çeşitli geometrik motifler ve hayvan figürleri barındırmaktadır (Deniz, 2000: 21).

Halı sanatı ve buna bağlı olarak diğer yaygı örnekleri de Türklere bağlı olarak onların oturduğu bölgelerde gelişmiştir. Düğüm tekniği Abbasiler devrinde Orta Asya'dan batıya getirilmiş ve buradan Selçuklu Türklerinin hâkimiyeti ile İslâm dünyasına yayılmıştır (Bodur, 1988: 107).

Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya varana dek göç güzergâhı üzerinde kültürlerini de beraberlerinde taşımışlardır. 838-883 yılları arasında Irak- Samarra' da Türkler için bir askeri birlik kurulmuştur ve bu bilgi ile 9. yüzyıl Abbasi devri halı sanatı arasında kolayca bir bağlantı kurulabilmiştir. Nitekim Fustat'ta ele geçirilen halı parçaları koyu mavi zemin üzerine sarı ve kufi harflerle daha gelişmiş halde olup Tulunlular veya Ahşitler devrine girebileceği düşünülmektedir. İran' da Büyük Selçuklular döneminde hiçbir halı parçası kalmamıştır. Bu karışık geçiş devrinde Selçuklu mimari eserleri ayarında bir eser verecek ve Selçuklu halıları ayarında halıları yaratacak bir kültür ve sanat kuvveti kalmamıştır (Aslanapa,1987: 35).

1071 yılında Türklerin Anadolu'ya girmesiyle dokuma ürünleri gelişimlerini bu topraklarda sürdürmüştür. 1271-1272 yılları arasında Anadolu'dan geçtiği bilinen Marco Polo "Dünyanın en güzel halıları Anadolu'da dokunmaktaydı'' bilgisini vermiştir. 1274 yılında ölen İbn Said, Batı Anadolu topraklarını işaret edip halı dokuduklarını ve ticaretini yaptıklarını belirtmiştir. XIV. yüzyılın başlarında Anadolu'yu gezen İbn Batuta'da benzer bilgiler vermiştir (Deniz, 2005: 82-83).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından Beylikler devri adı verilen süreç başlamıştır. Bu süreç esnasında da beyliklerin Selçuklu ananesini sürdürdükleri; tarım ve hayvancılık yaptıkları, koyun liflerinden istifade ederek yünlü dokumalar ürettikleri bilinmektedir. Söz konusu ürünlerde kırmızı rengin ağırlıkta olduğu kaynaklarda belirtilmekle beraber; boyacılığın geliştirildiği ve boyamaların daha kalıcı olması için madensel, kimyasal ve bitkisel mordanlardan faydalandıkları anlaşılmaktadır (Taş, 2019: 1103).

Beylikler devrinde günden güne güç kazanan ve sonrasında güçlü bir devlet olma yolunda ilerleyen Osmanoğulları başlangıçta çevresindeki beylikleri doğrudan karşılarına almak yerine ılımlı bir siyasi politika izlemişler sonrasında büyüyüp gelişmişlerdir. Sonrasında devlet kuran Osmanlılar, Anadolu'da Yavuz Sultan Selim dönemi itibari ile siyasi birliği sağlamışlardır (Çiftçioğlu, 2009: 193-194).

Bilinmelidir ki dokumanın yapıldığı her merkezde boyacılıkta vardır. Osmanlı hâkimiyet bölgelerinde de boyacılık yapıldığı, pek çok boyahanenin bulunduğu ve bunların ''Masbağa'' yani boya işleminin yapıldığı yere istinaden Arapça bir terim ile arşiv vesikalarında kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim Osmanlı masbağalarında maaşlı boyacıların bulunduğu ve uyması gereken kuralların yer aldığı bir tüzük vardır. Osmanlı egemenliği altında olmuş olan çoğu bölgede boyahanelerin varlığı bilinmektedir. Örneğin; Malatya, Edirne, İzmit, Kızanlık/Kazanlık(Bulgaristan), Karaman, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Sivas, Kırşehir, Ankara ve Musul gibi merkezlerde masbağaların var olduğunu ve vergi ödediklerini Cevdet-İktisat tasnifi vesikalarından öğrenmekteyiz (Canatar, 1998: 98-99).

Boyahanelerde yalnızca kumaş için boya üretilmezdi. Farz-ı misal; Bursa boyahanesinde gemilerin ağaç veya demir kısımlarını hava, su ve rüzgâr gibi olumsuz şartlardan korumak ve ömürlerini artırmak amacıyla ince bir boya tabakası neft/nef ile beraber kullanılmıştır. İslam şehirciliğinin üç temel unsuru olan cami, medrese ve çarşı yapılarında vakıf olarak kurulan boyahaneler de şehir merkezlerinde halka hizmet için yer almaktaydı (Canatar, 1998:104).

Dokuma sanatı Osmanlı İmparatorluğunun siyasi, iktisadi ve sosyal hayatında çok önemli bir yer almaktaydı ve bir saray sanatı olarak devlet hazinesine büyük gelir ve kâr sağladığı için gelişimini devlet kontrolü altında sürdürmekteydi(Gürcan

Yardımcı, 2016: 221). Aktarılan bu bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki Osmanlı İmparatorluğunda dokuma sanatıyla eşdeğer olarak boyama sanatına da gereken önem aynı ölçüde verilmiştir.

Maden kömürü katranının damıtılmasıyla elde edilen maddelerin işlenmesi sentetik(suni) boyaları ortaya çıkmıştır. Özellikle doğal boyalarla elde edilmesi zor olan renkler ve tonlarda yardımcı olacak olan sentetik boya, ilk olarak 1856'da İngiliz kimyager William Henry Perkin tarafından mor renk elde edilmesiyle gerçekleşmiştir. 19. Yüzyıl sonrası bu durum daha dayanıksız fakat daha pratik olan bu uygulamanın artış göstermesi doğal boyama üretimini geriletmeye başlamıştır. Çabuk solması sebebiyle bazı bölgelerde yasaklansa da sonrası dönemlerde önü alınamaz bir hâl almıştır(Taş, 2019: 1115).

2. HAKKÂRİ'NİN COĞRAFYASI VE TARİHÇESİ

2.1. Hakkâri'nin Coğrafyası

Hakkâri ili, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Güneydoğu ucunda yer alır. Doğusunda İran ve Güneyinde ise Irak devletleri ile sınıra sahiptir (Kahraman ve Şahin, 2017: 2). (Bkz. Harita: 1).

Bu özelliği ile jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahip olup; Doğu Anadolu bölgesinin Güneydoğu kesiminde ve Hakkâri bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. Matematiksel konum olarak 42° 10' - 44° 50' doğu boylamları ile 36° 57' - 37° 48' kuzey enlemleri arasında yer alır (Bkz. Harita: 2). İdari olarak merkez ilçe haricinde Yüksekova, Şemdinli, Derecik ve Çukurca ilçeleri ve bunlara ek olarak; 135 köy idari alanı ve 8 kentsel idari alan bulunmaktadır (Kaya, 2015: 81).

18.10.2018 tarihinde 7148 sayılı ‘‘Karayolları Trafik Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’’ yayınlanmıştır. Aynı kanunun 47. maddesinde Şemdinli'ye bağlı Derecik beldesi İlçe haline getirilmiş ve Hakkâri'nin ilçe sayısı beşe yükseltilmiştir.

7.095 km²'lik bir alana sahip olan Hakkâri ülke topraklarının %0.90'lık bölümünü meydana getirerek yüz ölçümü bakımından diğer illere kıyasla 47. sırada yer almaktadır (https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf Erişim Tarihi: 05.10.2020). Hakkâri 1936'da il olmuş ve 1990'da bugünkü idari yapısına kavuşarak merkez ilçe ile birlikte toplamda 4 ilçeye ve 131 köye sahip olmuştur (Karaman ve Şahin, 2017: 2).

Hakkâri bölümü, Arabistan ve Avrasya levhalarıyla Anadolu levhasının tektonik bir ürünüdür (Top, 2007: 21). Hakkâri ili çevresi birinci derece deprem bölgesinde olup Bitlis- Zagros bindirme kuşağının ve Yüksekova- Şemdinli, Başkale, İran (Salmas) faylarının yakınında yer alır. Bölge, son yüzyılda gerçekleşmiş 1908 Başkale, 1930 Salmas(İran), 2005 Hakkâri- Sütlüce ve 2011 Yüksekova depremlerinden olumsuz şekilde etkilenmiştir (Akkaya, Özvan, Şengül, Tapan, 2013: 38).

Ploistosen çağda(2. 6 milyon yıl önce başlayan ve 11.000 yıl önceye kadar devam eden çağ) Güneydoğu Toroslarda başlayan yağışlar ve hava kütleleri nedeniyle

buzullaşma meydana gelmiş ve bu durumun sonucu olarak Hakkâri sınırları içerisinde yer alan Cilo (4135 m.) ve Karadağ'da buzullar oluşmuştur (Bkz. Resim: 2). Buzullaşmanın oluştuğu topoğrafya günümüzde de gözlemlenebilmekte ve ülkemizin en büyük buzullarına ev sahipliği yapmaktadır(Baran, 2018: 10-12).

2.2. Hakkâri'nin Tarihçesi

Hakkâri adı, eskiden bir bölümü Van gölünün güneyinde, bir bölümü de İran'a doğru uzanan yörelere yerleşmiş "Hakkar" kabilesinin isminden gelmektedir. Arap dili, coğrafyası ve tarihinde bölge adı "Hakkâriye" olarak geçmekte olup "Hakkarların şehri" anlamına gelmektedir (http://www.hakkari.gov.tr/ilimiz-tarihi Erişim Tarihi: 01.09.2020). Hakkâriye, Cizre'nin de içinde bulunduğu Musul'un kuzeyinde bulunan dağlık alanları ifade eder (Güneş, 2014: 105).

"Hakkâri" veya yörede bilindiği ve telaffuz edildiği ismiyle "Hekâri" daha geniş sınırları olan bölgeye ithafen kullanılırken; "Colemerik", "Çolemerg" veya "Culemêrg" gibi adlandırmalar ise bu geniş coğrafyanın merkezi olan ve şimdiki Hakkâri şehir merkezini işaret eder. (Kaplan, 2014: 2).

Cumhuriyet'in başlarında sahası eskisine göre daralmış ve bir kısmı sınırlarımız dışında kalmış olan vilâyetin merkezi için Çölemerik adı kullanılmış, fakat zamanla Çölemerik adı unutularak hem İl'e hem de merkezine Hakkâri denmiştir (Tuncel, 1997: 205). Günümüzde yakın çevre ve ilçelerinde Çölemerik ismi de kullanılmaktadır.

Hakkâri'de M.Ö. 10.000'lere tarihlenen Orta Paleolitik dönemden başlamak üzere kısa süreli yerleşmelerin varlığı söz konusudur ayrıca Hakkâri-Yüksekova'da bulunan obsidyen-volkanik cam gereçleri bölgedeki ilk yerleşmelerin bu döneme ait olduğunu göstermektedir (Top, 2010: 57).

Bölgenin tarih öncesi devirlere kadar inen bir geçmişe sahip olması Yüksekova'da bulunan Gevaruk Vadisi ve Van-Hakkâri sınırında bulunan Trişin Yaylasında mevcut kaya resimlerinden anlaşılmaktadır (Karahan, 2007: 15).

Hakkâri bölgesi, tarihsel süreçte İran'a komşu olması ve Anadolu topraklarının sınırlarında bulunması hasebiyle önemsenmiş bir coğrafyadır. Hakkâri, Dicle nehrinin kollarından olan Zap suyunun (Büyük Zap) sağ kıyısına 3. km. uzaklıkta, deniz

seviyesinden 1650 m. Yüksekte kurulmuştur. Anadolu'nun en engebeli kesitlerinden birinde yer alan Hakkâri'nin tarihi M.Ö. 7000 yılına kadar uzandığı bilinse de yazılı tarihte bu bölgeden M.Ö. 1300'lü yıllara ait Asur yazıtlarında rastlanır (Kaya, 2017: 12- 13).

Hakkâri Yakın Doğu Demir çağlarında; Kuzeyinde bulunan ve merkezi Van (Tuşba) olan Urartu Krallığı, Güneyinde yer alan Asur bölgesine ve Doğusunda yer alam Manna bölgesinin ortasında yer almaktaydı. Hakkâri merkezde bulunmuş olan mezarlar ve Hakkâri Kalesi eteklerinde ortaya çıkarılmış ve Erken Demir Çağlarına ait steller burada belirli bir kültür seviyesine ulaşmış uygarlıkların var olduğunun kesin kanıtıdır. Asur ve Urartu kaynaklarında geçtiği üzere bu bölgede; "Hubuşkia", "Muşaşir", "Habnu" ve "Kumnu" gibi krallıkların varlığından bahsedilse de yeterli araştırma yapılmaması sebebiyle ismi geçen krallıkların lokalizasyonları ve tam olarak hâkimiyet kurduğu alanlar belirlenememektedir (Tanyürek, 2019: 19).

M.Ö. XIII. yüzyıla ait Asur kaynaklarında ise bu bölgede varlığını sürdüren küçük krallıklar "Nairi" ve "Uruatri" olarak adlandırılmaktadır. Asur kralı I. Tukulti-Ninurta (M.Ö. 1244-1208) Nairi'nin 60 beyinin olduğunu kaydetmektedir. Bu isim Asurlular tarafından verilerek "nehirler ülkesi" anlamına gelmekte ve Urartu-Asur gibi güçlü devletlerin öncesinde Hurrilerin egemen olduğu söylenmektedir (Kaplan, 2014: 2).

Yukarıda bahsi geçen Hubuşkia (bazı kaynaklarda Nairi ülkesiyle beraber anılmaktadır) krallığının net olarak konumu bilinmese de "Belli" ye göre yaklaşık olarak; Van Gölünün Güneyi ve Türkiye'nin Güneydoğu sınırının çizildiği kesimde, "Levine" ve "Medvedskaya" ya göre Hakkâri-Yüksekova'da, "Streck" e göre ise Dicle ile Büyük Zap Irmağı arasında olduğu düşünülmektedir. Daha farklı araştırmacılar Hubuşkia ve Nairi krallıkları için yine yukarıda ismi anılan araştırmacıların söylediği üzere Hakkâri bölgesi veya buraya çok yakın yerleri vurgulamaktadırlar (Akkuş Mutlu, 2018: 135).

Belli'nin belirttiği üzere (1983: 35) Urartu merkez krallığından Güneybatıya doğru Hubuşkia-Nairi ve Asur sınırlarına doğru altı koldan ordu veya ticaret yolları inmekteydi. Bu kollardan birini de Van- Kasrik- Hakkâri- Beytüşşebap ve Kuzey Irak kolu oluşturmaktaydı. Doğal geçit ve vadilerden geçen yolların, eski çağdan

günümüze değin çok fazla değişikliğe uğramaması ve sürekli olarak kullanılagelmesi bölgede yapılan zengin maden üretiminde katkıda bulunmuştur. Nitekim bölgede Belli tarafından yapılan araştırmalarda yol güzergâhı üzerinde pek fazla yıkılmış taş yapıya (yol kenarı konak yapısı, dev evleri-dirheler vb.) rastlanmıştır.

Urartu egemenliğinin ardından bölge sırasıyla; Asurlular, Kimmerler, Medler, Persler'in egemenliğine girmişti. Doğudan gelip bu topraklara hâkim olan Pers devletine Büyük İskender'in son vermesi sonrasında bölge Selökid Krallığına katıldı. M.Ö. I. yüzyılda bölgede Romalılar ve Persler arasında çatışmalar yaşanmış ve Persler tekrardan hâkimiyet kazanmış, Milat sonrası II. Yüzyılda Sasaniler bölgeyi ele geçirmiş 629 ve 640 yılları arasında Müslümanların kontrolüne geçmiştir (Özipek, 2014: 615-616).

Hz. Ömer fetihlerinin sonucu olarak Hakkâri 640 senesi itibari ile Müslüman Arapların hâkimiyeti altına girdiyse de burada yönetim yerel beylerin idaresi bırakılmıştır. Ardından gelen Emevi- Abbasi çekişmelerin yarattığı kısa süreli dengesizliği fırsat bilen Büveyhiler (940-1062) bölgeye kısa süreli hâkim olmuşlardır. Fakat yaptıkları zulümler sebebiyle bu durum fazla sürmemiştir (Top, 2010: 62).

Bölgeye Türk akınlarının başlaması da bu tarihlere çok yakın zaman diliminde gerçekleşmiştir. Oğuz Türkleri önce 1029, sonra 1038 yılında bölgeye gelerek başta Ermenilerle ve ardından Kürtlerle savaşa koyuldular. Birbirlerine karşılıklı olarak ağır kayıp verdiren bu savaşlar, Oğuzların Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Yınal'ın yanına Azerbaycan'a gitmeleriyle son bulmuştur (Güneş, 2014: 109).

İslami dönem ve sonrasında Hakkâri bölgesinde birçok İslam âlimi veya devlet adamı statüsünde sayılabilecek şahsiyetler yetişmiştir. Örnek verecek olursak Molla Hüseyin El-Batei (1417-1495 veya 1670-1750) Kürtçe mevlit yazmış ve bunun dışında birçok tasavvufi şiiri kaleme alarak önemli olaylara imza atmıştır (Çelik, 2018:889).

Yusuf el-Kûreşi el-Hakkâri adında muhterem bir zat tarafından hadis dersleri verilmekte ve kıymetli âlimlerin yetişmesine ön ayak olunmakta idi (Gözütok, 2011: 256). Ziyâüddin İsa el- Hakkâri, Eyyubi Devleti'nin kurulmasında ve öncesinde Selahaddin Eyyubi'nin yanında olmuş, yardım etmiş ve onun imamlığını da yapmıştır (Basuyuğ, 2018: 273-274).

Hakkâri ve çevresine Emevi ve Abbasilerin ardından; Büyük Selçuklu, Musul Atabekleri, İlhanlı, Karakoyunlu, Timurlu, Akkoyunlu, Safevi ve sonrasında Osmanlı Devleti hâkim olmuştur. Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra tıpkı geçmişte bazı devletlerin yaptığı gibi buranın yönetimi Hakkâri beylerine bırakılmış fakat Osmanlı devleti Hakkâri beylerine "hükûmet" statüsü vermiştir. 1847 yılına kadar devam eden bu durum Tanzimat Fermanıyla sonlandırılmıştır (Karahan, 2007: 18).

Hakkâri Livası 1554-1788 yılları arsında uzun bir süre Van eyaletine bağlı kalmıştır. Bir dönem Van ile birlikte Erzurum'a bağlanarak yönetilmiş, 1888 yılında vilayete dönüştürülmüş ve ardından Van sancak haline getirilip buraya bağlanmıştır. İdari yönetimde vilayet, sancak ve kaza suretinde hiyerarşisi çoğu zaman değişse de stratejisi değişmemiştir (Demir, 2018: 513-514).

Sünni-Şâfi tekelinde İslam âlimi yetiştiren Hakkâri, İslam dininde önemli olduğu kadar Hristiyanlık dininde de önem sahibidir. Nitekim Hakkâri ve ilçelerinde yaşamış ve yaşamakta olan Hristiyan nüfus azımsanacak kadar değildir. Hatta Hristiyan kiliselerinden biri olan Nasturi Kilisesi Patrikliği(Doğu kilisesi veya Doğu Asur kilisesi), Mar Şemun ailesi mensuplarınca, 17. yüzyılın başlarından 1975'e kadar Hakkâri-Konak(Koçanıs)'ta idare edilmiştir(Turgut, 2018: 416).

Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına girmesinin ardından Ruslar Doğu cephesinden ilerlemiş ve Hakkâri bölgesinde yaşayan Ermeniler ile Nasturilerle iş birliği yaparak şehirleri yağmalamıştı. Özellikle Nasturi patriği Mir Şemun'un bizzat Rusların yanlarında durmasıyla Hakkâri 23 Mayıs 1915'te Rus kuvvetlerin eline geçti. 1917 Bolşevik İhtilaline kadar Rusların hâkimiyetinde kalan Hakkâri, bu tarihten sonra tekrar Osmanlı toprağı haline geldi. Yıkılma sürecine giren Osmanlının son döneminde ve Cumhuriyetin ilk döneminde mebusluk yapan İbrahim Arvas'ın çabalarıyla Hakkâri ve Şemdinli Türkiye Cumhuriyeti topraklarına katılmıştır (Top, 2010: 75).

Lozan Barış Antlaşmasında mevzu bahis olan Hakkâri'ye bağlı olan Zaho ile İmadiye Irak'a bırakılmış; Şemdinli, Çölemerik(Hakkâri merkezi) ve Başkale Türkiye topraklarında kalmıştır. Başkale sonradan Van Vilayetine bağlanmış, 1924'te ve sonrasında 1936 yıllarında vilayet haline getirilen Hakkâri günümüze dek bu statüsünü korumaktadır (Top, 2007: 76).

3. HAKKÂRİ DOKUMALARI VE HAKKÂRİ DOKUMALARINDA KULLANILAN MOTİFLER

3.1. Hakkâri Dokumalarının Kısa Tarihçesi 3

Dokumacılık hususunda Anadolu'daki en önemli yerlerden biri de şüphesiz Hakkâri'dir. Tarihi süreç içerisinde farklı medeniyet ve topluluklara ev sahipliği yapmış olan Hakkâri, yüksek dağlar arasında kurulmuş tarihi geçmişi olan bir ildir. Kentin soğuk bir iklime sahip olmasının yanında başlıca geçim kaynaklarından birinin hayvancılık olması bölgede dokumacılığın ön plana çıkmasını sağlamıştır. Havlı(halı) ve düz(havsız) dokumalarıyla ön plana çıkmış kentte; halı, kilim, zili, cicim ve sumak gibi dokuma ürünleri dokunurken en çok ön plana çıkan dokuma çeşidi kilim olmuştur (Oktay, 2018: 372)

Kaynaklarda Hakkâri kilimlerinin tarihçesi hakkında fazla bilgi olmamasına rağmen, eldeki verilere bakıldığında Anadolu kilimlerinin tarihi seyrine paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Hatta Anadolu'nun Türkleşmesi esnasında Orta Asya'dan gelen göçlerin doğudan batıya doğru ilerlediği düşünülürse, bu yörenin kilim sanatıyla daha erken tanıştığını söylemek mümkün görünmektedir. Hakkâri dokumalarında görülen kompozisyon ve motif gibi özelliklerin yerel etkiler barındırdığı gibi geçmişi çok derinlere dayanan Türk dokumacılığının devamı niteliğindedir (Karahan, 2007: 29).

Hakkâri'de en çok üretilen dokuma ürünün kilim olduğuna değindikten sonra burada kilimlerde çeşit sayısının fazla olduğunu belirtmekte fayda vardır. Yörede en çok üretilen kilimler; Gülsarya, Lüleper, Gûlgever, Sîne, Çılgûl, Şamari, Gûlhezar, Şimkubik ve Herki adlarındadır(Güldür ve Şentürk, 2015: 110). Yörede dokunan kilimler isimlerini aşiretlerden ya da motiflerden almaktadır (Oktay, 2018:375).

Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan Herki ve Lüleper kilimleri, Adana Müzesinde yer almakta ve 19. yüzyıla tarihlenip tipik Hakkâri özellikleri göstererek, özel bir koleksiyonda bulunmaktadır. Almanya Köln'de Galerie Barger'de bulunan Herki kilimi ve Konya İslam Türk Eserleri Müzesi'nde bulunan 19. yüzyıla ait kilim

örneklerinden anlaşıldığı üzere Hakkâri kilimlerinin örnekleri 19. yüzyıla kadar inmektedir (Karahan, 2007: 29).

Hakkâri'de geçmişten günümüze gelebilmiş kilim örneklerinden anlaşılacağı üzere değişiklik neredeyse olmamıştır. Karahan (2007:42) bu durumu Hakkâri'nin farklı bir bölgeden göç almamasına ve bunun yanında Hakkâri kilimlerinin etkilerinin farklı bölgelerde görülmesine, bölgenin dışarıya pek fazla göç vermesine bağlamaktadır.

3.2. Dokuma Çeşitleri

Bezayağı Dokuma

Düz dokuma olarak da bilinen Bezayağı dokumaları; benzer kalınlıklardaki atkı ve çözgü ipliklerinden meydana gelir. Atkı ipliklerinin sırasıyla çözgü ipliklerinin altından ve üstünden geçmesiyle sıkı bir dokuma olarak bezayağı elde edilir(Arslan, 2015: 102). Bezayağı dokumalar kıl çadırının önüne ya da arkasına yatay hizada asılarak soğuktan korunmak veya çadırın içinde dikey hizada asılarak mekânı bölümlere ayırmak için kullanılabilirler (Resim: 38).

Canbezar Kilimi

Kelimenin kökeni bizar olmaktan gelir. Candan bezmek anlamında olan kelime; dokunmasının hayli zor olmasından dolayı bu kilime verildiği düşünülmektedir (Karahan, 2007: 77). Canbezar kilimlerinin ana motifini akrep motifi oluşturur (Karahan, 2007: 56).

Emeni Kilimi

Dikdörtgen formda ve tek veya çift kanatlı olarak dokunabilen Emeni kilimlerinin iplikleri koyunyününden eğirme olup doğal boyalarla boyanmıştır. Kilimlerde ana motif baklava dilimi formunda gülsarya motifi olarak dokunur ve dış kenarları akrep motifi ile bezenir.

Yörede bu tür kilimlere ‘‘Emeni’’ denmektedir (Kilim Kataloğu III, 2008: 27). Genelde yolluk cinsinde dokundukları için boyları uzun tutulmuştur.

Gülgever Kilimi

Yayla, ahenkli kubbe, çadır gibi anlamlara gelen "gever" sözcüğü Yüksekova'nın eski adıdır. Bazı kilim isimlerinde olduğu gibi gever sözcüğünün başına "gûl" kelimesi getirilerek yayla gülü anlamı türetilmiştir. Bu kilim genellikle Ertuşilerin bir kolu olan Kaşuran(Kaşuri) aşireti tarafından dokunduğu için Kaşuran kilimi olarak da anılır (Karahan, 2007: 98).

Gülsarya Kilimi

Sarya yörede çok kullanılan bir bayan ismidir. Bu motifi bölgede ilk olarak Sarya adında bir kadının dokuduğuna inanılır ve Gül-ü Sarya tamlamasından Gülsarya ismi türetilmiştir. Yörede bu motifle diyagonal kompozisyonda dokunan kilimlere Gülsarya kilimi denir (Karahan, 2007: 56). Anadolu'nun farklı kesimlerinde eli belinde motifi olarak bilinir ve evlilik, doğum bereket gibi anlamları sembolize eder(Balkanal, 2018: 343). Elini beline koymuş ve adeta meydan okurcasına kendine olan güveni ortaya koyan kadını-gelinin zaman içerisinde; yiğitliğin, erliğin ve bağlılığın ifadesi olduğu görülür (Ünsal, 2017: 360). (Çizim: 7).

Lüleper Kilimi

Hakkâri'nin Yüksekova ilçesi civarında sulak ve bataklık yerlerde yetişen sarı, beyaz ve kırmızı renklerde yetişen nilüfere benzeyen bir tür çiçeğe Lüleper denilmektedir. Lüleper kilimlerinin ana motiflerini oluşturan muhabbet kuşları ya da çifte kuşlar kuyrukları kıvrık şekildedir. Yöresel ağızda kuyruğu kıvrık olan kuş anlamında Lüleper terimi bu kilim türü için kullanılmaktadır (Karahan, 2007: 154).

Sine Kilimi

Havsız dokumalardan olan sine düz dokumalar grubuna girmektedir. İki iplik sistemine dayanarak dokunan, oldukça karmaşık süslemelere sahip olan sine, Batı İran'ın Senandaj bölgesinde dokunmuş ve bu örnek Hakkâri'de de ''Hakkâri Sinesi'' olarak dokunmuştur (Taş, 2012: 122). Dokunması hayli zahmet olan bu türde katalogda belirtilen örnek merkezi kompozisyona sahip olan semaverli Sine örneğidir (Taş, 2012: 124).

Şamari Kilimi

‘‘Mar’’ yörede yılan anlamına gelir ve kuvveti, ölümsüzlüğü, sonun başlangıcını ve dünyanın yaratılışını simgeleyen yılan tarağı(şamari) motifi Canbezar ve Şahmari kilimlerinin ana desenleri arasında yer alır (Karahan, 2007: 58). Şamari motifi ile meydana getirilen kilimlere bu isim verilir. Kilimlerde ana motif farklı olsa da bu örneğin belirleyici kısmı ana motiflerin dış kenarlarından kompozisyon boyunca tarak motifi ile çevrili olmasıdır.

Herki Kilim ve Halıları

Hakkâri bölgesinde yaşayan aşiretlerden biri de Herki aşiretidir. Katalogda tanıtılan kilim örneği daha çok bu aşiret tarafından dokunduğu için ‘’Herki Kilimi’’ olarak anılmaktadır (Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Kilim Kataloğu III, 2008:196). Geçmişte Hakkâri bölgesinde yoğun olarak bu isimle halı ve kilim dokumaları üretilmekteydi.

Cicim Dokumaları

Cicim Türkçe bir kelime olup halk arasında ‘‘cecim, cacım, çalma ve çelme’’ gibi isimlerle nitelendirilebilir. Kelimenin kökeni ‘‘cici, sevimli şey’’ kelimesinden aidiyet eki alarak türetildiği düşünülür. Tersi ve düzü farklı görüntü veren cicimler atkı ve çözgü iplikleri dışında yüzeyde süsleme yapmak amacıyla desen ipliği kullanılarak dikey tezgâhlarda dokunur. Üçüncü bir iplik sistemi kullanılması sebebiyle ön yüzünde kabarık bir görüntü meydana gelir. Arka yüzünde ise kesilmiş ve atlatılmış iplikler sebebiyle kalabalık bir görüntü meydana gelir(Ölmez ve Sökmen, 2016: 2-3).

Zili(Sili) Dokumaları

Çözgü ve atkı iplikleri dışında üçüncü bir iplik sistemi olarak desen ipleri zili dokumalarında kullanılır. İlk bakışta cicim dokumalarına benzemektedirler. Desen iplerinin çözgü ipleri üzerinden üç veya daha fazla atlatılarak geçirildiği ve uçlarının serbest bırakıldığı zili dokumaları ilk bakışta cicim dokumalarına benzerler. Farkları ise desen ipleri zili dokumalarında atlatılarak meydana getirilir(Yıldırım, 2012: 298).

Sumak Dokumaları

İkiden fazla iplik sisteminin kullanıldığı bir diğer örnek Sumak dokumalarıdır. Sumak dokumalarında renkli iplik sayısı(desen iplikleri) artırılır ve çözgülerin üzerine sarılarak ilerletilir(Yıldırım, 2012: 298-299). Dokumanın ön yüzünde kabarık bir görüntü meydana gelerek cicim ve zili dokumalarına benzer. Fakat dikkatli bakıldığında çözgü ipliklerinin renkli iplikler tarafından sarıldığı ve renkli ipliklerin dikey, yatay veya çapraz yönde hareket ettirildiği görülür.

Heybe Dokumaları

Yörede "Pâş Zîn" olarak adlandırılan bu dokuma türü geçmişte at eyerinin arkasına bırakmak amacıyla dokunmuştur. Heybeler aynı zamanda katır ve eşeklerin sırtına da yüklenerek eşya taşımada kolaylık sağlamış ve yörede bu dokuma eserleri ‘‘Paş Zîn’’ veya ‘‘Têr’’ isimleriyle adlandırılmıştır.

İliksiz kilim tekniği ile dokunan bu dokuma türünde ürün tek bir parça dokumadan meydana getirilir. Eşya taşımada kullanılacak olan cepler için ayrıca bir dokuma parçası üretilmez. Uzun boyutlarda dokunup, kısa kenar uçları dokumanın orta hizasına kadar eşit bir şekilde getirilir, kenarları dikilerek cepler oluşturulur. Eseri güzelleştirmek amacıyla saçak, püskül veya boncuk eklenebilmektedir.

3.3. Motifler

Yıldız Motifi: Hakkâri kilimlerinde zemin ve bordürlerde karşımıza çıkan yıldız motifi sahip olduğu kolların sayısına göre farklı anlamlar kazanmaktadır. Buna göre; beş kollu yıldızlar mükemmelliği, altı kollu yıldızlar evliliği ve yedi kollu yıldızlar ise gökkuşağını temsil eder (Karahan, 2007: 58) (Çizim: 1).

Kurtağzı Motifi: Korunmanın ve iyimserliğin simgesi olan kurt karanlıkta görme yeteneğine sahip olduğu için ışığı, aydınlığı ve güneşi simgeler(Balkanal, 2018: 346). Hakkâri kilimlerinde kullanılan kurtağzı motifi insanı tehlikelerden koruma amaçlı kullanılan bir motiftir (Karahan, 2007: 57). (Çizim: 2).

Akrep Motifi: Anadolu'da kötülüklere karşı korunma amacıyla kullanılan motiflerden biridir. Dışarıdan gelebilecek düşman saldırılarına karşı koruma özelliği olduğuna inanılır (Balkanal, 2018: 345). Hakkâri yöresinde ise kötülüklerden ve

dışarıdan gelebilecek tehlikelerden korunmak amacıyla yapılmakta olup zemin motifi olarak karşımıza çıkar (Karahan, 2007: 56). (Çizim: 3).

Tarak Motifi: Tarih öncesi dönemlerden günümüze dek insanın en önemli varlık göstergesi olan bu motif ilk olarak mağara duvarlarında görülmüştür. Hristiyanlıkta "Meryem Ana'nın eli", Müslümanlıkta "Hatice Ana'nın eli" ve İslâmiyet ile birlikte; uğur, iyileştirici özellik ve kutsallık anlamlarına bürünmüştür. Anadolu'nun farklı kesimlerinde; Allah, Peygamber ve dört halifeyi de simgeleyen bu motif ayrıca nazara karşı da koruyucu bir unsur olarak kullanılmaktadır (Bozkurt, Kayabaşı ve Özkoca).

Muhabbet Kuşu Motifi: Muhabbeti, sevgiyi, sohbeti ve faniliği simgelemektedir (Ünsal, 2017: 359). Kuş motifinin geçmişten bu yana çok çeşitli anlamları ifade ettiği bilinmektedir. Aşk, sevgi, sadakat ve şefkat gibi anlamları nitelediği gibi fani ruhları ebediyete taşıyan bir yaratığın da sembolü olarak görülür (Buğrul, 2020: 36). (Çizim 5).

Koçboynuzu Motifi: Boynuz sembolü insanlık tarihinde her zaman güç ve kuvvet sahibi erkek ile özdeşleştirilmiştir. Bunun yanında bereket ve kahramanlık anlamlarını da sembolize eder (Balkanal, 2018: 347). (Çizim: 6).

Bukağı Motifi: Bağlılığı ve aile kurumunun sonsuza kadar birlikteliğini simgelemektedir (Canay ve Selim, 2013: 66). Kadın-erkek birliği, sevgililerin kavuşması gibi anlamları da ifade ettiği gibi Gülsarya kilimlerinde tamamlayıcı motif olarak kullanılır (Karahan, 2007: 58). (Çizim: 8).

Çengel Motifi: Kötü gözün etkisini yok etmek amacıyla kullanıldığı gibi, zıt ve farklı kavramları, düzlemleri, hatta odakları birleştiren hareketleri de simgeler (Karahan, 2007: 57). Özellikle kilim ve halıda daha çok görülen bu motif dişil ve eril kavramlar arasında bir köprü olarak kullanılagelmiştir (Balkanal, 2018: 346). (Çizim: 9)

Şamari/ Şahmari- Yılan Tarağı Motifi: Kuvveti, ölümsüzlüğü, sonun başlangıcını ve dünyanın yaratılışını simgeleyen yılan tarağı motifi Canbezar ve Şahmari kilimlerinin ana desenleri arasında yer alır(Karahan, 2007: 58). Eski türkler arasında yılan bolluk, bereket, mutluluk ve sağlığın sembolü olmuştur. Nitekim

Anadolu Selçuklu şifahaneleri veya günümüzdeki sağlık kuruluşlarında bile yılan sembolü vardır (Ölmez, 2011: 5). (Çizim: 10)

Suyolu Motifi: Su yeniden doğuşun, sağlığın, bedensel ve ruhsal temizliğin, yaşamın ve sürekliliğin simgesidir. Hayatın, arınmanın ve yeniden doğumun gerçekleştiği yerdir (Karahan, 2007: 58). (Çizim: 11).

Şimkubik Motifi: ‘‘Gelin topuğu, Güzel Topuk’’ anlamlarına gelir(Karahan, 2007: 57). İç içe iki altıgen içine yerleştirilen çengel motifinden meydana gelmektedir (Güldür ve Şentürk, 2015: 8). (Çizim: 12).

Göz-Nazar- Muska Motifi: Nazar belli kimselerde bulunduğu zannedilen özellikle savunmasız ve göz alıcı insanlara, evcil hayvanlara, eve, mala, mülke ve hatta cansız nesnelere zarar veren bakışlardan çarpıcı ve öldürücü bir kuvvet olarak tanımlanır. Hakkâri dokumalarında bu motif kötü bakışlardan korunmak ve onları uzaklaştırmak amacıyla kullanılmıştır(Karahan, 2007: 58). (Çizim: 13).

Semaver Motifi: Bir arada olmayı, birliği ve beraberliği simgelemektedir(Taş, 2012: 124).

4. Hakkâri Doğal Boyamalarında Kullanılan Malzeme ve Bitkiler

4.1. Malzemeler

Doğal boyar maddeler etkisini en iyi şekilde koyunyününde göstermektedir. Geçmişte Sanayi Devrimi öncesine kadar da koyunyünlerinden elde edilen iplikler doğal boyama yöntemleri ile renklendirilmekteydi. Nitekim doğal boyar maddelerin tekstil liflerine ilgisi yok denecek kadar azdır ve boyamada verimi artırmak için çeşitli yollarla (ön, birlikte veya sonrasında) mordanlama yapılmaktadır (Benli ve Tutak, 2008: 54). Bu sebeple doğal boyamada kullanılacak olan ipliklerin yün olması en isabetli olacak olandır.

Yün, diğer elyaf türlerine göre daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bir yün lifinin enine kesiti incelenecek olursa farklı işlev ve görevlerde karşımıza çıkacak üç tabaka görülür. Bu tabakalardan en dışta bulunan epiderm(kütikül) tabakası yapısı balık pullarına benzer. Boyar maddenin yününün iç tabaksına etki etmesini engelleyen bir

özelliğe sahiptir. Fakat oldukça ince olması ve dış etkenlere maruz kaldığında kolayca yok olması sebebiyle(örneğin yıkama ve tarama esnasında) boyamada engel teşkil etmemektedir (Öğütgen, 2008: 28-29).

Hakkâri bölgesinde Temmuz ayının ikinci haftası itibari ile yaylalarda yetiştirilen koyunlar kırklık kırma makası ya da koyun kırkma makası olarak bilinen araç ile kırkılır ve yünleri toplanır (Resim: 3). Toplanan yünler, dere boylarında veya evlerde tatlı suda, sopalarla iyice dövülerek barındırdıkları yağ ve protein gibi maddelerden arındırılır ve kurumaya bırakılır. Yakın zamanlarda sabun veya deterjan gibi çeşitli kimyasallar da temizlemede kullanılmıştır fakat tez çalışmada iplik elde edimi için geleneksel kurallara uygun olması sebebiyle benzer kimyasallar kullanılmamıştır.

Kuruyan yünler alınıp el ile ayrıştırılarak içlerinde bulunan kıymık benzeri cisimlerden ayrılır ve yün tarağı için hazır hale getirilir. Yün tarağı ile taranan yünler, yerel halkın 'Teşi' dediği kirman ile eğrilip ip haline getirilir(Resim: 4).

Hakkâri yöresinde dokumalar daha çok ''Dokuma Tezgâhı'' veya ''Istar'' olarak bilinen ahşap veya metal malzemeli tezgâhlarda dokunmuştur. Atkı ipliklerini ve sıkıştırmak ve dokumayı daha sağlam hale getirebilmek için ''Kirkit'' adı verilen malzeme ve ipleri kesmek için bıçak veya makas kullanılmıştır(Resim 125-126).

4.2. Bitkiler

4.2.1. Giyareng

Bitkinin Türkçe İsmi	**:**	Gence/Renk Otu
Bitkinin Latince İsmi	**:**	Datisca Cannabina L.
Fotoğraf	**:**	6-8
Çizelge	**:**	2
Bitki İnceleme Tarihi	**:**	07.06.2020

Renk otu, Gence, Geneç, Renkli ot, Yalancı kenevir veya Hakkâri ve Gevaş'ı kapsayan bölgede Giyareng ismiyle bilinir. Bitki Datiscaceae ailesinde Datisca cinsi içerisinde yer alır ve iplikleri sarı renge boyamak için kullanılır.

Endemik olmayan bu bitki Türkiye'de toplamda 13 ilde bulunmaktadır. 20 ila 1700 rakımları arasında, açık ormanlarda veya nehir kıyılarında yetişmektedir. (http://194.27.225.161/yasin/tubives/index.php?sayfa=1&tax_id=3918 Erişim Tarihi: 23.12.2020). Giyareng bitkisi Hakkâri yöresinde yaygın görülen bir bitki değildir. Yapılan arazi çalışmaları kapsamında, geçmişte Hakkâri'ye bağlı Andaç köyü kırsalında ve dar bir vadide bu bitkiye rastlanılmıştır. Bu yerleşim yeri günümüzde Şırnak/ Uludere'ye bağlıdır.

Giyareng bitkisi hakkında yörede yaşayan Naif Ölmez'den alınan bilgilere göre; geçmişte boya yapımı amacıyla yakın merkezlere(örnek olarak Beytüşşebap) götürülüp satılırmış. Boyama dışında da faydaları bulunduğunu söyleyen Ölmez, bitki henüz sararmamışken ezilip merhem kıvamına getirilmesi sonrasında eklem ağrılarını geçirmede kullanıldığını aktarmıştır.

Hava kararmaya başladığı zaman ferahlatıcı bir koku yayan bu bitki hem koku yayması hem de şekilsel olarak kenevire benzediği için yalancı kenevir de denilir. Genel olarak boya için kullanılan bu bitki yerel şartlarda medikal amaçlar için de kullanılmıştır.

Boyama Tekniği

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2 .12 H2O] ve limon tozu kullanılır. Boya kazanına ipin miktarına göre ayarlanacak şekilde su eklenir ve kazanın altında ateş yakılır. 1 kg. ipliğin boyanması için; 3 veya 3,5 litre eklenen suyun ılıklaşmaya başladığı 20^0 ve sonrasında mordanlama işlemi için 50 g. şap ve 50 g. limon tozu katılır ve suda eriyene dek karıştırılır. Çalışmada 350 g. ipliğin mordanlaması için, 2 litre suya şap 50 gr. şap ve 50 g. limon tozu kullanıldı.

b. Boyama İşlemi

Giyareng otu kesildikten hemen sonra kullanılabildiği gibi kurumaya bırakıldıktan sonra da kullanılabilir. Giyareng ince-uzun dallar ve uzun yapraklara sahiptir bu sebeple suya atılmadan el yordamıyla ile kısaltılmalıdır. Mordanı hazırlanmış suya, 70° ve sonrasında 500 g. giyareng bitkisi suya bırakılır ve 10 dk. kaynatıldıktan sonra suya rengini vermeye başlayacaktır.

Su sarı rengi aldıktan sonra iplik suya bırakılır ve istenilen sarı renginin tonu elde edilene kadar sık sık karıştırılarak kontrol edilir. Bu işlem en az 30 dk. Sürmektedir. Ancak ideal ton 45 dk. civarında elde edilir. Elde edilmek istenen renk tonuna ulaşıldığında kazan ateşin üstünden kaldırılır ve suyu soğuyana dek dinlendirilir. Ardından iplik kazandan çıkarılır ve soğuk suyla yıkanır, sonrasında gölgede kurumaya bırakılır.

4.2.2. Güz

Bitkinin Türkçe İsmi	**:**	Ceviz
Bitkinin Latince İsmi	**:**	Juglans Regia L.
Fotoğraf	**:**	9-11
Çizelge	**:**	3
İnceleme Tarihi	**:**	10.08.2020

Ceviz ağacı(Juglans Regia) Güneydoğu Avrupa, Asya, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde doğal olarak yetişen bir bitkidir(Resim: 9). Ceviz ağacının bazı türleri Kuzey Amerika, Kuzey Afrika ve Doğu Asya'da kültür bitkisi olarak yetişmektedir. Ülkemizin her bölgesinde yetişen ceviz ağacı özellikle kuru meyve olarak çokça tüketilir. Ayrıca bitkinin ağaç kabuğu, yeşil meyve kabuğu ve yaprakları kozmetik ürünlerinde kullanıldığı gibi doğal boyar madde olarak da kullanılır. Bunun dışında yapısı içinde barındırdığı antioksidan ve antimikrobiyal özellikleri sayesinde gıda koruyucusu olarak da kullanılmaktadır (D. Yiğit, N. Yiğit, Aktaş, ve Özgen, 2009:7-11).

Ceviz ağacının kök-gövde ve meyve kabuklarının yardımıyla iplikler çeşitli uygulamalar sonrasında kahverengi tonları ve siyah renk elde edilir.

Çok eski zamanlardan beri cevizin yeşil kabukları kahverengiye boyamada kullanılmıştır. Eski Yunan döneminde ceviz ağacının tarımı yapılmış, Roma döneminde Yunanistan üzerinden İtalya'ya oradan da Fransa ve Almanya'ya götürülmüştür. 1919-1922 yılları arasında Kurtuluş Savaşı esnasında askerlerin üniformaları ceviz yardımıyla boyanmıştır(Karadağ, 2007: 36).

Boyama Tekniği

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2 .12 H2O] ve limon tozu kullanılır. Boya kazanına ipin miktarına göre ayarlanacak şekilde su eklenir ve kazanın altında ateş yakılır.

1 kg. ipliğin boyanması için; 3 veya 3,5 litre eklenen suyun ılıklaşmaya başladığı 20° ve sonrasında mordanlama işlemi için 50 g. şap ve 50 g. limon tozu katılır ve suda eriyene dek karıştırılır.

Çalışmada 300 g. ipliğin mordanlaması için, 2 litre suya şap 50 gr. şap ve 50 g. limon tozu kullanıldı.

b. Boyama İşlemi

Ceviz kabuğu ile boyamada ipliğe iki aşamalı bir uygulama gerçekleştirilir. Öncelikle ceviz ağacının köklerinden elde edilen kabuklar mordansız suda kaynatılır. Kaynayan suya atılan yün iplik en az 20 dk. süreyle kaynatılır, sonrasında dinlendirmeye alınır ve ardından kurumaya bırakılır. Bu uygulamaya yerel tabirle 'mayalama' denmektedir ve ilk aşamaya her zaman başvurulmayabilir.

İkinci aşamada su kaynamaya bırakılarak mordan maddeleri eklenir ve eritilir; sıcaklık 40°ye ulaştığında kurutulmuş ceviz kabukları suya ilave edilir ve sıcaklık 85°yi geçtiğinde iplik kazana bırakılır. Sık sık karıştırılması gereken suda iplik istenilen renk tonunu alana değin kontrol edilir. Eğer açık kahverengi isteniyorsa kaynayan suda 20-25 dakika, koyu kahverengi isteniyorsa en az 45 dk. bekletilmelidir. Siyaha yakın bir ton isteniyorsa bu işlem daha uzun sürede yapılmalıdır. Eğer buna siyah renk alınamadıysa ceviz kabuğuyla kaynatılma işlemi tekrarlanmalıdır.

Hedeflenen renk tonuna ulaşıldığında kazan ateş üzerinden kaldırılıp dinlenmeye alınır ve su 20° altına indiğinde iplik çıkarılıp musluk suyuyla yıkanır ve kurumaya bırakılır.

4.2.3. Kurk Çamuru

Türkçe İsmi	**:**	Bataklık Çamuru
Latince İsmi	**:**	-
Fotoğraf	**:**	12-16
Çizelge	**:**	4
İnceleme Tarihi	**:**	01.10.2020

Hakkâri yaylalarında sulak arazilerin bazılarında olan, özellikle Temmuz ayı ve sonrası ortaya çıkan parlayan ve yağlı gibi görünen bir çamur türüne yerel halk ‘‘qurk/kurk’’ demektedir. Bu çamurun kullanımı ile koyu ve oldukça parlak bir kahverengi elde edilir.

Bu çamurlu oluşum; yöresel adıyla ‘‘kelendor’’ olarak adlandırılan ve Kasımoğlu’nun (2013:435) aktardığı üzere Latince ismi Carduus olan, Türkçe deve dikeni/eşek dikeni veya eşek otu olarak bilinen çok dikenli boyu 1.5 metreyi bulabilen bir bitki türünün yetiştiği sulak alanlarda peyda olur.

Türkiye bitkileri veri servisinden(TÜBVİES) bitkinin tam ismi ‘‘Carduus Nutans L.’’ olarak saptanmış ve yapılan arazi çalışmalarında kurk çamurunun yalnızca bu bitkinin olduğu sulak alanlarda ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.[2]

Bodur’un (1988: 107) belirttiği üzere Karacadağ bölgesinde Beyören Köyünde; ‘‘Kara Boyalık Çamuru’’ mordan olarak kullanılır. Bu çamurun tortusuna yatırılan kelepler(iplik demeti) fazla bekletilirse zarar görürler. Verilen bilgiyle bu iki çamur arasında bir benzerlik görülmektedir.

[2] Kaynak: (http://194.27.225.161/yasin/tubives/index.php?sayfa=1&tax_id=5288 Erişim Tarihi: 22.12.2020).

Boyama Tekniği

a. Mordanlama

Çamur, tıpkı suda olduğu gibi ipliğin miktarına göre ayarlanır. Yani 1 kg. iplik için yaklaşık olarak 3 litre çamur yeterli olacaktır. Çalışmamızda 300 gram iplik için 1.5 litre çamur kullanıldı. Bu boyamada ipliğin ya da çamurun ayrıca mordanlanmasına gerek duyulmaz.

b. Boyama İşlemi

Üç aşamalı olan bu boyamada ilk aşama olarak; bir önceki anlatıda aktarıldığı şekilde iplik ceviz kabuklarıyla koyu kahverengiye boyanır.

İkinci aşamada ise kazanın ateşi söğüt ağacından elde edilen odunlarla yakılmalıdır. Ardından ceviz kabuklarından boyanan ipliğin dinlendirildiği esnada kurk çamuru kazana bırakılır ve yüksek ateşte kaynatılır. Kaynamaya başladığında iplik bu çamurun içine bırakılıp karıştırılır. En az 20 dk. kaynatıldıktan sonra tesirini aktarmaya başlayan kurk çamurunda işlem sırasındaki iplik sık sık karıştırılıp istenilen ton elde edilince çıkarılır.

Üçüncü aşamada kaynayan çamurdan çıkarılan iplik; ateşin yakıldığı söğüt ağacının küllerinin boyamacı tarafından bir kenarda toplanır ve bu küllerin ipliğin tümüne nüfuz etmesi sağlanır. Küllerin ipliğe tam anlamıyla nüfuz ettirilmesinin ardından 5 dakika kadar kısa bir süre dinlendirilir ve ardından şebeke suyuyla yıkanıp kurumaya bırakılır.

Bu boyamada ipliğin ya da çamurun ayrıca mordanlanmasına gerek duyulmaz. Çünkü bataklık çamuru ile boyanan iplik önceden ceviz kabuklarıyla kahverengiye boyanmış olmalıdır ve o işlem mordan kullanılarak yapılır.

4.2.4. Pivaz

Bitkinin Türkçe İsmi	**:**	Soğan
Bitkinin Latince İsmi	**:**	Allium Cepa L.
Fotoğraf	**:**	17-19
Çizelge	**:**	5
İnceleme Tarihi	**:**	15.07.2020

Soğanın birincil gen merkezi yani kökeni Kafkas Dağlarının doğusu olarak bildirilmektedir(Azımı ve Beşirli, 2018: 266). Yaklaşık 3000 yıldır tarımı yapılan soğan kabuğu sarı renk boyası olarak da kullanılır(Resim: 17). Bunların yanı sıra soğan bitkisel ilaç olarak da fayda sağlamaktadır(Karadağ, 2007: 99). Sarı ve tonlarını verdiği gibi kaynatılma süresi uzun tutulursa turuncu ve tonlarını da verebilmektedir.

Boyama Tekniği

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2 .12 H2O] ve limon tozu kullanılır. Boya kazanına ipin miktarına göre ayarlanacak şekilde su eklenir ve kazanın altında ateş yakılır. 1 kg. ipliğin boyanması için 3 veya 3,5 litre eklenen suyun ılıklaşmaya başladığı 20° ve sonrasında mordanlama işlemi için 50 g. şap ve 50 g. limon tozu katılır ve suda eriyene dek karıştırılır. Çalışmada 300 g. ipliğin mordanlaması için, 2 litre suya şap 50 gr. şap ve 50 g. limon tozu kullanıldı.

b. Boyama İşlemi

Mordan maddeleri eklenmiş suyun sıcaklığı 40°ye ulaştığında ipliğin miktarına göre kurutulmuş soğan kabukları kazana atılır ve suyun 90°ye yaklaşması beklenir. Hemen sonrasında kaynamaya başlayan kazana iplik atılır, renk deformasyonu olmaması için sık sık karıştırılır ve istenilen renk tonu elde edildiğinde iplik çıkarılır ardından soğuk suyla yıkanarak kurumaya bırakılır. İdeal renk tonu 50 dakikada elde edilir.

4.2.5. Rûnas

Bitkinin Türkçe İsmi	**:**	Kök Boya
Bitkinin Latince İsmi	**:**	Rubia Tinctorum L.
Fotoğraf	**:**	20-23
Çizelge	**:**	6
İnceleme Tarihi	**:**	03.06.2020

Yerel adıyla Runas, Latince Rubia Tinctorum ve Türkçe'de yaygın bilindiği ismiyle Kök Boya bitkisi, Rubiaceae familyasına ait çok yıllık bir bitkidir(Resim 20). Orta ve Güneybatı Asya'dan Kuzeybatı Himalayalara ayrıca Avrupa'nın birçok kesiminde görülebilen çok geniş bir alana yayılan İrano-Turanien bir türdür(Deli, 2004:1).

Tarihte çok eski devirlerden beri kullanımı yapılmış kök boya bitkisi, boyamacılıkta önemli bir yere sahip olup kırmızı rengini vermekte; Türk kırmızısı, Edirne kırmızısı veya Alizari isimleriyle de bilinmektedir. 1700'lü yıllarda Osmanlı toprakları dünya kök boya ihtiyacının üçte ikisini Anadolu'da yetiştirilen bu bitkiyle sağlamaktaydı(Genç, 2017: 108).

Çalışmada kök boyadan kırmızı elde edimi için geçmişte doğal boyama ile uğraşmış insanlarla konuşulduğu üzere Türk kırmızısı olarak bilinen renk tonunun doğal boyalarla nasıl yapıldığını bilen bir kimse olmadı. Buna istinaden iki aşamalı bir kök boya boyama işlemi uygulanır. İlk aşamada bitkiden faydalanılırken ikinci aşamada anilin boya kullanıldığı öğrenildi. Yani kök boya ve sentetik boyanın beraber kullanıldığı bir boyama türüdür.

Boyama Tekniği

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2 .12 H2O] ve limon tozu kullanılır. Boya kazanına ipin miktarına göre ayarlanacak şekilde su eklenir ve kazanın altında ateş yakılır. 1 kg. ipliğin boyanması için; 3 veya 3,5 litre eklenen suyun ılıklaşmaya başladığı 20° ve sonrasında mordanlama işlemi için 50 g. şap ve 50 g. limon tozu katılır ve suda eriyene dek karıştırılır. Çalışmada 300 g. ipliğin mordanlaması için, 2 litre suya şap 50 gr. şap ve 50 g. limon tozu kullanıldı.

b. Boyama İşlemi

Kırmızı ve tonlarının çok iyi kalitede elde edilebilmesi için kökleri kalın olan kök boya bitkileri bulunmalıdır. Kök boya boyama işleminde yalnızca bitkinin kökleri kullanılır. Bu sebeple bitkinin kök ve gövdeleri ayrıştırılıp topraktan temizlenmesi amacıyla yıkanır. Bitki kökleri havanda iyice ezilerek boyamaya hazır hale getirilir.

İki aşamalı bu işlemin ilki mordansız olarak yapılır. İpliğe oranla fazlaca kullanılması gereken kök boya 100° olan suya atılır. Suyun rengi kırmızıya döndüğünde iplik kazana atılır. Atılan iplik 30 dk. süreyle kazanda karıştırılır. Ardından çıkarılarak soğuk suyla yıkanır ve ıslak halde bir sonraki işlem için bekletilir. Bu işlemde iplik kök boya içerisinde dinlendirilmez çünkü iplik kök boya içinde kaldığı sürece turuncudan kahverengiye döner.

İkinci aşamada başka bir kazana 50 g. şap, 100 g. limon tozu konulur ve suyun sıcaklığı 40°yi geçtiğinde 10 g. kaliteli anilin toz kırmızı boya atılır ve su kaynama noktasına gelinceye dek karıştırılır. Bu esnada iplik kazana atılır ve 10 dk. boyunca iyice karıştırılır. İpliğin tamamının aynı tonda olduğundan emin olunduğunda çıkarılır ve soğuk suyla yıkanarak kurumaya bırakılır.

4.2.6. Tırşok

Bitkinin Türkçe İsmi	**:**	Kuzukulağı
Bitkinin Latince İsmi	**:**	Rumex Acetosella L.
Fotoğraf	**:**	24-26
Çizelge	**:**	7
İnceleme Tarihi	**:**	08.10.2020

Halk hekimliğinde kullanılan bitkiler arasında yer alan Polygonaceae familyasında yer alan Rumex bitkisinin yeryüzünde 200 kadar çeşit türü vardır (Demirezer ve Kuruüzüm, 1997: 21). Labada veya efelek olarak da bilinen bu bitki Türkiye'nin hemen her yerinde yetişebilmektedir. Boyamada bu bitkinin köklerinden faydalanır ve sarının tonlarını ve turuncu renklerini verir. (Karadağ, 2007: 49)

Boyama Tekniği

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2 .12 H2O] ve limon tozu kullanılır. Boya kazanına ipin miktarına göre ayarlanacak şekilde su eklenir ve kazanın altında ateş yakılır. 1 kg. ipliğin boyanması için; 3 veya 3,5 litre eklenen suyun ılıklaşmaya başladığı 20° ve sonrasında mordanlama işlemi için 50 g. şap ve 50 g. limon tozu katılır ve suda eriyene dek karıştırılır. Çalışmada 300 g. ipliğin mordanlaması için, 2 litre suya şap 50 gr. şap ve 50 g. limon tozu kullanıldı.

b. Boyama İşlemi

Boyamada kullanılabilmesi için kökleri gövdesinden ayırılmalı, topraktan yıkanmalı ve ezilmelidir. Bu işlem sonrası mordanlanmış ve 70°yi geçmiş suya atılıp karıştırılır. Kısa süre içerisinde renk vermeye başlayan bitki kazandaki suya tesir ettikten sonra iplik atılır ve en az 30 dakika karıştırılır. İstenilen ton elde edilene kadar sık sık karıştırılıp kontrol edilir. İstenilen tona ulaşıldığında boyama kazanından çıkarılır ve soğuk suyla yıkanarak kurumaya bırakılır.

4.2.7. Bareş

Fotoğraf	**:**	27-29
Çizelge	**:**	8
İnceleme Tarihi	**:**	07.07.2020

Yapılan araştırmalar ve literatür taramalarında Türkçe veya Latince ismine rastlanmayan bu bitkiye yerel halk tarafından Bareş denmektedir. İnce uzun saplı, küçük yapraklı ve tomurcukları olan bir bitki çeşididir. Siyah rengin yapımını kolaylaştırmak amacıyla ipliği mayalamak için kullanılır tek başına renk vermez bu sebeple ceviz kabukları yardımıyla ya da boyama çamuruyla siyah renk elde edilir.

Boyama Tekniği

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2 .12 H2O] ve limon tozu kullanılır. Boya kazanına ipin miktarına göre ayarlanacak şekilde su eklenir ve kazanın altında ateş yakılır. 1 kg. ipliğin boyanması için; 3 veya 3,5 litre eklenen suyun ılıklaşmaya başladığı 20° ve sonrasında mordanlama işlemi için 50 g. şap ve 50 g. limon tozu katılır ve suda eriyene dek karıştırılır. Çalışmada 300 g. ipliğin mordanlaması için, 2 litre suya şap 50 gr. şap ve 50 g. limon tozu kullanıldı.

b. Boyama İşlemi

Bareş bitkisi toplanırken toprağın üst kısmında kalan kısımları kesilir ve boyamada tamamı kullanılır ayrıca bitkinin kurutulma hususu fark etmeksizin işlem görebilir. İnce uzun olması sebebiyle ortadan ikiye kırılması kolaylık sağlayacaktır.

İpliğin miktarına göre bitki kullanımı esas alınır. Fakat bu bitki için ipliğin en az iki katı olması gerekmektedir. 45° ve sonrasında bitki boyama kazanına bırakılıp karıştırılır. Kaynamaya yakın suyun rengini koyulaşır ve iplik bu esnada kazana atılır, sıkça karıştırılır. İplik atıldıktan 30 dk. sonrasında kazan ateşten kaldırılıp dinlendirmeye alınır, kazandaki su soğuduktan sonra iplik çıkarılır ve şebeke suyuyla yıkanır.

4.2.8. Pûng

Bitkinin Türkçe İsmi	**:**	Nane
Bitkinin Latince İsmi	**:**	Mentha Lonfigolia L.
Fotoğraf	**:**	30-32
Çizelge	**:**	9
İnceleme Tarihi	**:**	13.09.2020

Nane Labita türlerine verilen genel addır. Yerel halkın Pûng/ Püng olarak adlandırdığı bitkiye Türkçe'de nane veya it nanesi de denir(Resim: 28). Türkiye'de 7 çeşit nane olup çok yıllık otsu bir bitki olma özelliği gösterir. Yaprakları koyu yeşil renginde olup çiçeği mor veya erguvani renklerinde olabilir. Rutubetli yerlerde yetişen bu bitkiden sarıya çalan bej renk elde edilir(Karadağ, 2007:85).

Boyama Tekniği

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2 .12 H2O] ve limon tozu kullanılır. Boya kazanına ipin miktarına göre ayarlanacak şekilde su eklenir ve kazanın altında ateş yakılır. 1 kg. ipliğin boyanması için; 3 veya 3,5 litre eklenen suyun ılıklaşmaya başladığı 20° ve sonrasında mordanlama işlemi için 50 g. şap ve 50 g. limon tozu katılır ve suda eriyene dek karıştırılır. Çalışmada 350 g. ipliğin mordanlaması için, 2 litre suya şap 50 gr. şap ve 50 g. limon tozu kullanıldı.

b. Boyama İşlemi

Bitki toplanırken toprağın üst kısmında kalan kısmı kesilerek alınır ve kurutulur. Suyun sıcaklığı 40° dereceyi geçtikten sonra bitki kazana atılır ve tamamı suya batırılır. Kaynama noktasına varıldığında iplik kazana atılır ve sıkça karıştırılır. 40 dakika boyunca kaynayan kazanda sonuç veren bu işlemde istenilen renk tonu elde edildiğinde kazan ateşten kaldırılarak dinlendirmeye alınır. Su soğuyana değin kazanda bekletilir. Ardından iplik çıkarılıp soğuk suyla yıkanır ve kurumaya bırakılır.

4.2.9. Hınar/Henar

Bitkinin Türkçe İsmi	**:**	Nar
Bitkinin Latince İsmi	**:**	Punica Granatum L.
Fotoğraf	**:**	33-34
Çizelge	**:**	10
İnceleme Tarihi	**:**	11.11.2020

Punicaceae ailesinin içinde yer alan nar meyvesi; antik dönemden bu yana mistik özellikleriyle ön plana çıkan oldukça farklı özelliklere sahip bir meyvedir. Binlerce yıldır farklı medeniyetler tarafından halk arasında tedavi amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır (Akpınar, Demir, Güngör, Kara, 2019: 62). Mayıs-Haziran aylarında al kırmızısı çiçek açıp Sonbaharda toplanan meyvelerin kabuklarından Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faklı mordanlar kullanılarak sarı, koyu kahverengi ve haki gibi renkler elde edilebilir(Karadağ, 2007: 86). Hakkâri bölgesinde turuncu ve tonlarını veya pembeye yakın kırmızı tonlarını elde etmek için nar kabukları kullanılır.

Boyama Teknikleri

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2 .12 H2O] ve limon tozu kullanılır.1 kg. ipliğin boyanması için; 3 veya 3,5 litre eklenen suyun ılıklaşmaya başladığı 20° ve sonrasında mordanlama işlemi için 50 g. şap ve 50 g. limon tozu katılır ve suda eriyene dek karıştırılır. Çalışmada 300 g. ipliğin mordanlaması için, 2 litre suya şap 50 gr. şap ve 50 g. limon tozu kullanıldı.

b. Boyama İşlemi

Kurutulmuş Nar kabukları, boya kazanına suyun ılıklaşmaya başladığı 30° ve sonrasında atılmalıdır. Su kaynama noktasına gelindiğinde boyanacak olan iplik kazana atılır ve sık sık karıştırılır. Kullanılan bitki kabuklarının kalitesine de bağlı olarak ortalama 30 dakikada iplik boyanır fakat istenilen ton elde edilene kadar kaynatma işlemi sürdürülebilir hatta işlem tekrarlanabilir. Arından iplik çıkarılır, soğuk suyla yıkanır ve gölgede kurumaya bırakılır.

4.2.10. Çay

Bitkinin Latince İsmi	**:**	Camellia Sinensis L.
Fotoğraf	**:**	35-36
Çizelge	**:**	11
İnceleme Tarihi	**:**	12.11.2020.

Doğada kendiliğinden yetişen birçok bitkiden sadece boya bitkisi olarak değil aynı zamanda tıbbi ve aromatik bitki olarak da faydalanılır. Bu bitkilerden bazıları çay yapılarak içilmekte bazıları da lapa haline getirilerek yaralarda kullanılmaktadır. Çay bitkisi hem kaynatılıp içilmekte hem de kahverengi ve tonlarını elde etmede doğal boyamada kullanılır (Güngörmez, 2015: 61).

Hakkâri bölgesinde iplik boyamada kahverengi ve tonlarının kullanıldığı bir başka bitki de çaydır. Günlük ihtiyaç dâhilinde sıkça kullanıldığı için bulunması oldukça kolaydır ve bu sayede çay bitkisinin yapraklarından elde edilen kahverengi ve tonları da Hakkâri dokumalarında kullanılmıştır.

Boyama Teknikleri

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2 .12 H2O] ve limon tozu kullanılır.1 kg. ipliğin boyanması için; 3 veya 3,5 litre eklenen suyun ılıklaşmaya başladığı 20° ve sonrasında mordanlama işlemi için 50 g. şap ve 50 g. limon tozu katılır ve suda eriyene dek karıştırılır. Çalışmada 300 g. ipliğin mordanlaması için, 2 litre suya şap 50 gr. şap ve 50 g. limon tozu kullanılmıştır.

b. Boyama İşlemi

Çay ile kahverengi elde etme işleminde öncelikle ipliğin miktarına ayarlanan suya mordan maddeleri atılır ve su kaynayana kadar karıştırılır. Su kaynadıktan sonra çay bitkisi boya kazanına eklenir ve suyun rengi koyulaşana değin karıştırılır. Bitki suya rengini verdiğinde iplik kazana atılır ve en az 35 dakika kaynayan suda karıştırılır. Sık sık çıkarılıp kontrol edilen iplik istenilen renk tonuna ulaştığında çıkarılır, soğuk suyla yıkanmasının ardından gölgede kurumaya bırakılır.

4.2.11. Şilemar

Bitkinin Türkçe İsmi	**:**	Sütleğen
Bitkinin Latince İsmi	**:**	Euphorbia Sp.
Fotoğraf	**:**	37
İnceleme Tarihi	**:**	10.12.2020

Anadolu'da hemen her yerde yetişebilen bir bitki çeşididir. İçinde süte benzer bir sıvı barındıran sütleğen bu özelliğiyle doğal boyacılıkta kullanılır. Özellikle ışığa karşı dayanıklı renkler elde edilir (Genç, 2017: 110). İlkbahar'da toprak üstünde kalan kısımları kesilip toplanan bu ot kurutulur ve çeşitli sülfatlar eklenerek sarı, turuncu, kahverengi, haki gibi renkler elde edilebilir (Karadağ, 2010: 103).

a. Boyama Tekniği

Hakkâri'de sütleğen(şap ile beraber) bitkisi sarı ve tonlarını üretmede de kullanılsa da içinde barındırdığı sütün yün ipliğe haslık kazandırması sebebiyle çoğunlukla yünü astarlamada kullanılır. Sütleğenin Hakkâri'de daha çok astarlamada kullanılma sebebi olarak; sarı ve tonları için giyareng(gence) ve tırşok(kuzukulağı) bitkilerinin daha çok tercih edilmesi olabilir.

Astarlama işlemi oldukça basit bir teknikle yapılır. Bitki ilkbahar aylarında toplandığı sırada kurutulmadan(içindeki süt benzeri madde kurumadan) ılık sıcaklıktaki kazana atılır ve kaynaması beklenir. Kaynama ardından astarlanacak iplik kazana atılır ve 1 saat süreyle kaynatılırlar. Sütleğen ile astarlama işleminde diğer bitkilerde de olduğu gibi su ve bitki miktarı astarlanacak ipliğe göre göz kararı ayarlanır.

4.2.12. Heş

Türkçe İsmi	**:**	İndigo- Küp Boyası
Latince İsmi	**:**	İndigofera Tinctoria
Fotoğraf	**:**	127

M.Ö 3000 yıllarından beri boya yapımında kullanılan İndigofera Tinctoria Hindistan, Sumatra ve Asya'nın birkaç bölgesinde yetişir (Özkahraman, 2010: 29).

Geçmişte Hakkâri bölgesine Musul'dan kalıplar halinde getirildiği öğrenilen mavi bir maddedir. Günümüzde kullanılan sentetik mavi boyalardan çok daha kaliteli ve kalıcı olduğu öğrenilen bu madde ile mavi ve lacivert renkleri elde edilmekteydi. Yapımı oldukça zahmetli olan Heş ile mavi elde edildikten sonra Giyareng ile birlikte kullanılarak koyu yeşil elde edilirdi.

Günümüzde kullanımı daha kolay olan sentetik boyaların tercih edilmesi sebebiyle Heş piyasa satılmamaktadır. Bunun yanında Heş ile renk elde etmek günler süren bir süreç sonunda gerçekleşir.

Rengi ve yapısının benzerliği sebebiyle farklı aktarlardan satın alınan çivitler ile geleneksel teknik ve yöntemlerle mavi için denemeler yapıldıysa da renk elde edilememiştir. Mavi rengin elde edilememesi sebebiyle buna bağlı olarak yeşil de elde edilememiştir. Geçmişte heş ile defalarca iplik boyayan dokuyuculardan öğrenilen tüm teknikler kaydedilmiş ve mavi renk denemeleri fotoğraflanmıştır.

Gerekli materyallerin piyasada satılmamasına rağmen geçmişte geleneksel dokuma ve doğal boyama yapmış kişilerden geleneksel yöntemlerle koyu mavi/lacivert ve yeşil renklerinde iplikler elde edilmiştir.

Boyama Tekniği

a. Mordanlama

Mordan maddesi olarak şap [KAI(SO4)2. 12 H2O] limon tozu, kız çocuğu idrarı ve su kullanılır (Özkahraman 2010: 29). Boyanacak ipliğin miktarına göre göz kararı ayarlanan mordanlama tekniğinde şap, limon ve su az miktarda eklenirdi.

b. Boyama İşlemi

Boyanacak ipliğin miktarına göre ayarlanan kız çocuğu idrarı pişmiş topraktan yapılma çömleklere bırakılarak üzerinde şeffaf bir tabaka oluşana değin güneş görecek bir yerde bekletilir. Yerel dokuyucular tarafından bu işleme mayalama denir. İdrar üzerinde tortu tabakası oluştuktan sonra göz kararı ile belirlenen miktarda şap, limon tozu ve az miktarda su eklenerek ateş üstünde kaynamaya bırakılır. Çömlek kaynadıktan sonra Heş karışıma eklenerek iyice karıştırılır ve iplik çömleğe bırakılır.

İpliğin çömleğe ilave edilmesinin hemen ardından çömlek sıcak bir şekilde muhafaza edilebilecek(toprak, gübre…) yere aktarılır. Lacivert rengin elde edilmesi günler sürebilmektedir. Bu esnada istenilen ton elde edilene kadar her gün açılır, kontrol edilir ve eğer istenilen renk tonuna gelinmemişse karıştırılarak tekrar muhafaza edilir. Anlatılanlara göre bu işlem yazın 5 ila 10 gün arasında değişir, kışın havanın soğuk olma sebebiyle 10 günden fazla da sürebilmekteydi. İplik hedeflenen rengi aldıktan sonra çıkarılıp soğuk suyla yıkanır ve gölgede kurumaya bırakılır.

Yeşil renk için giyareng bitkisi bir gün süreyle az miktarda suda bekletilerek yumuşatılır ve ardından bekletildiği su ile beraber mavi rengin elde edildiği çömleğe bırakılır. Çömlek düşük ateşte kaynamaya bırakılır ve sık sık karıştırılır. Karışım yeşil rengi aldıktan sonra iplik ilave edilir ve bir saat süreyle kısık ateşte karıştırılarak kaynatılır. İstenilen renk tonu elde edildiğinde çıkarılır ve soğuk suyla yıkanarak gölgede kurumaya bırakılır.

5. KATALOG

5.1. Bez Ayağı Dokuma

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Elki Mah. Musa Ataman'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Sıtti ATAMAN
Dokunduğu Tarih	**:**	1950
Ölçüler	**:**	155x 290 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.08.2019
Görsel	**:**	39-40
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Giyareng(Gence), Soğan Kabukları.

Örnekteki bezayağı dokumada iplikler koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Dört kuşağın ayrı ayrı dokunup birbirine dikilmesiyle kilim zemini oluşturulmuştur. Zeminde hareketlilik farklı renkte iplikler ile sağlanmıştır. Buna göre dokumayı yatay hizada kuşaklara ayırmak için dört bordüre yer verilmiş ve saçakların hemen gerisinde açık ve koyu sarı renkleriyle ince şeritler dokunmuştur. Saçaklar kısa tutulmuş ve uçları serbest kalacak şekilde düzenlenmiştir.

Dokumada koyu renkler hâkim olup açık tonda renkler bordür ve şeritlerde kullanılmıştır. Zeminde kırmızı için Rûnas(kök boya), lacivert için heş kullanılmıştır. Açık sarı için giyareng ve koyu sarı için tırşok kullanılmıştır. Bordürlerde turuncu için soğan kabukları, pembe ve tonları için nar kabuklarının kullanıldığı düşünülmektedir.

5.2. Bez Ayağı Dokuma

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Divan Kilim/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1940
Ölçüler	**:**	80x 247cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.01.2021
Görsel	**:**	41
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Giyareng(Gence), Ceviz Kabukları, Bareş.

Dokuma örneğinin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Tek kanatlı olarak dokunan bezayağı örneği şekli ve formu itibariyle yolluk olarak tasarlanmıştır. Kilimin zemini yatay hizada farklı renkte ipliklerin meydana getirdiği ince veya kalın şeritlerle hareketlendirilmiştir. Renksiz ipliklerin oluşturduğu yatay şeritlerde ise tek sıra halinde yatay hizada uzanan nokta benzeri geometrik formlu süslemeler eklenmiştir. Örneğin saçakları kısa tutulmuş ve uçları serbest kalacak şekilde örülmüştür.

Dokuma örneğinde kahverengi için ceviz kabukları, siyah için ise ceviz kabukları ve bareş otu kullanılmıştır. Sarı renk için giyareng(gence) otundan faydalanmış, kırmızı ve -turuncu için ise rûnas(kök boya) bitkisinden faydalanılmıştır. Örneğin dokuma tarihinin eski olması ve uzun süre kullanılması sonucu bazı kısımlarında deformasyon olduğu görülmektedir.

5.3. Canbezar Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Elki Mah. Cemal Ataman'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Safiye Ataman
Dokunduğu Tarih	**:**	1975
Ölçüler	**:**	180x230 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	18.08.2019.
Fotoğraf	**:**	42-43
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Tırşok(Kuzukulağı), Giyareng(Gence), Heş(İndigo), Bareş,

Çift kanatlı olarak dokunan bu kilimde koyunyününden eğrilmiş iplikler bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana motifler altıgen formda olup dikey hizada sıralanmış ve kilimin ana zemini; dörtkenarda birbirini kesecek şekilde düzenlenmiş bordürler ile sınırlandırılmıştır. Kısa kenar bordürlerinden uzatılmış saçaklar serbest bırakılmış vaziyettedir.

Ana zemin rengi kırmızı olarak belirlenmiş bunun dışında ana motif olan akrep motifi farklı renkler ile tekrar edilmiştir. Bu renklerden kırmızı ve turuncu için kök boya, mavi için heş, siyah için ceviz kabukları ve bareş, yeşil için ise heş ve giyareng bitkisinin bir arada kullanıldığı düşünülmektedir. Bu örnekte; Giyareng bitkisi ile elde edilmiş sarı renk, Tarak(el, parmak) motiflerinde tercih edilmiştir(Resim: 40-41). Akrep motiflerinin çengel uçlarına vurgu yapmak amacıyla Giyareng ile sarıya boyanmış parmak motiflerinin işlenmiştir.

5.4. Canbezar Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Tatar Mah. Necdet Ataman'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Güzel Ataman
Dokunduğu Tarih	**:**	1960
Ölçüler	**:**	1.72 x 2.33 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	18.08.2019
Fotoğraf	**:**	44-45
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Nar Kabukları, Bareş, Heş(İndigo).

Dikdörtgen formda olan kilim çift kanatlı olarak koyunyününden eğirme ve bitkisel boyalarla boyanan ipliklerle dokunmuştur. Kilimde akrep motifi ana motif olarak kırmızı zemin üzerinde, altıgen formunda olup dikey hizada sıralanmaktadır.

Uzun kenar bordürleri tek sıra halinde ve kurtağzı motifleriyle ana zemini sınırlandırırken kısa kenar bordürleri iki kuşaktan meydana gelmiştir. İlk sıra kuşakta yarım piramidal denebilecek bir geometrik formun içine üç sıra halinde ve aşağıdan yukarı daralır şekilde beşgen şekiller dokunmuştur. İkinci kuşakta ise tarak ve deve ayağı motifleri kullanılmıştır. Ana motif olan akrep motifleri, merkeze doğru üç sıra halinde dokunmuş ve merkezde ise çengel motiflerine yer verilmiştir. Ana motif dışında kalan alanlar akrep motiflerinin farklı şekillerde işlenmesiyle ve küçük boyutlarda olan tarak ve bukağı motifleriyle doldurulmuştur. Böylece zeminde boş kısım bırakılmamıştır.

Kilimin zemin rengini oluşturan kırmızı, kök boya ile boyanmıştır. Geri kalan motiflerde açık mavi ve lacivert içi heş, turuncu için kök boya veya soğan kabukları, sarı tonları için giyareng(gence) ve tırşok(kuzukulağı), siyah için bareş ve ceviz

kabukları kullanılmıştır. Örnekte kullanılan koyu yeşil heş ve giyareng(gence) sayesinde elde edilmiştir. Saçaklarda nar kabuklarıyla pembe yakını ton elde edilmiş.

5.5. Canbezar Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Karşıyaka Mah. Neslihan Kılıç'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Hanze KILIÇ
Dokunduğu Tarih	**:**	1975
Ölçüler	**:**	80x 1.45 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	46-47
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(KökBoya), Ceviz Kabukları, Nar Kabukları, Giyareng(Gence), Çay Yaprakları, Kurk Çamuru.

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğirilmiş ve doğal boyalarla boyanmıştır. Kilimde ana motifin akrep motifi olması ve dikey kompozisyonda olması Canbezar kilimlerini andırmaktadır.

Ana motif olan akrep motifi; baklava dilimi şeklindeki bir forma sahip olarak art arda üç tane olacak şekilde, dikey hizada karşımıza çıkmaktadır. Ana motiflerin merkezlerine gülsarya motifi işlenmiş ve zeminin geri kalan boş kısımları yerel dokuyucuların ‘‘Perık(yaprak-kanat)’’ dediği testere ağzına benzer bir motifle değerlendirilmiştir. Ana zemini sınırlayan bordürlerde geometrik motiflere yer verilmiştir. Kilimin saçakları tutamlar halinde örülmüş ve ikişerli olarak uçları birbirine bağlanmıştır.

Kilimde ana zeminde renk birliği olmamasına rağmen yöresel özelliklere bağlı kalınarak koyu renkler tercih edilmiştir. Yerel dokuyucuların ‘yaprak’ diyerek isimlendirdiği bu motif ardı sıra zıt renklerle vurgulanmış ve ana motif dışında zemin

hareketliliği hedeflenmiştir. Bazı yerel dokuyucular bu motifin ağırlıkta olduğu kilim örneklerine ‘‘Perik(Yaprak-Kanat) Kilimi’’ de demişlerdir. Fakat ana motif özelliklerine bağlı kalındığı takdirde bu örneğe Canbezar demek daha isabetli olacaktır.

Kilimde kullanılan kırmızı renk için Rûnas(kök boya), mavi için heş; koyu yeşil içinse heş ve giyareng bir arada kullanılmıştır. Siyah renk için bareş ve ceviz kabukları kullanılmıştır. Kilimde tercih edilen kahverengi tonları dikkat çekicidir. Üç farklı kahverengi tonun görüldüğü kilimde dokuyucu her ton için ayrı olarak; ceviz kabukları, kurk çamuru ve çay bitkisine başvurmuş olabilir. Renk ve kompozisyon açısından dikkat çekici bir örnek olan kilimde saçaklarda görülen açık kırmızı ve pembe arası ton nar kabuklarından elde edilmiş olabilir.

5.6. Canbezar Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Karşıyaka Mah. Rahmi Aykut'un evi
Dokuyanın Adı	**:**	Heco AYKUT
Dokunduğu Tarih	**:**	1978
Ölçüler	**:**	175 x 235 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	18.08.2019
Fotoğraf	**:**	48-49
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Giyareng(Gence), Tırşok(Kuzukulağı), Ceviz Kabukları, Bareş, Heş(İndigo).

Çift kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Her kanatta beşer tane olacak şekilde dokunan akrep motifleri çokgen formlu olup dikey ve yatay hizada sıralanmaktadır.

Dıştan merkeze doğru üç sıra halinde dokunan akrep motiflerinin merkezine simetrik düzende olan çengel motifleri eklenmiştir. Ana motifin formundan kaynaklanan ve dört yönde oluşan boşluklar yıldız motifleri ile doldurulmuş, akrep motiflerinin çengel benzeri uçlarına parmak motifleri zıt renklerde işlenerek vurgu artırılmıştır. Zeminde ana motif dışında kalan boşluklar irili ufaklı; yıldız, bukağı, bereket, nazar(göz, muska) gibi motiflerle zengin bir görünüm yaratacak şekilde işlenmiştir.

Kilimin uzun ve kısa kenar bordürleri tek sıra halinde dokunmuş fakat farklı süslemelere sahip olacak şekilde düzenlenmiştir. Uzun kenar bordürlere kurtağzı motifleri, kısa kenar bordürlere ise koçbaşı motifleri işlenmiştir. Kilimin saçaklarında

uzun ve renkli iplikler kullanılmış ve bu iplikler örülerek uçları serbest kalacak şekilde düzenlenmiştir.

Kilim zemininde ana renk olarak lacivert tercih edilmiş ve bu rengi elde etmede heş kullanılmıştır. Kırmızı ve turuncu renklerdeki iplikler kök boya ile boyanmış ve küçük boyutlu motiflerde görülen sarı renklerde kuzukulağı ve giyareng bitkilerinden faydalanılmıştır. Siyah ve siyaha yakın tondaki iplikler bareş otu ve/veya ceviz kabukları kullanılarak renklendirilmiştir.

5.7. Canbezar Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Avşar Kilim/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1980
Ölçüler	**:**	160 x 235 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16. 01. 2021
Fotoğraf	**:**	50-51
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Giyareng(Gence), Ceviz Kabukları, Bareş, Heş(İndigo).

Çift kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Her kanatta beşer tane olarak düzenlenen akrep motifleri dikey ve yatay hizada sıralanmaktadır.

Akrep motifleri dıştan merkeze doğru üç sıra halinde dokunmuş ve merkezlerinde kalan boşluklar ise simetrik olarak işlenen çengel motifleri ile doldurulmuştur. Yatay eksende ana motifler arasında kalan boşluklar, daha küçük boyutlarda ve zıt renklerde olacak şekilde akrep motifleri ile bezenmiş ve merkezlerine çengel motifleri eklenmiştir. Ana motifin formu gereği oluşan boş alanlara küçük boyutlarda ve farklı renklerde yıldız, kurtağzı ve bukağı motifleri eklenmiş, ana motifin çengel uçlarına dikkat çekmek amacıyla parmak motifleri parlak sarı renklerle dokunmuştur.

Kilimin uzun ve kısa kenar bordürlerinde zemin renkleri beyaz renkte olsa da kullanılan motifler farklılık arz etmektedir. Kısa kenar bordürlerinde göz ve çengel motifleri kullanılmış, uzun kenar bordürlerde ise ince şeritler halinde zikzak çizerek

ilerleyen suyolu motifleri ve koçboynuzu motifleri dokunmuştur. Kilimin saçaklarında renkli iplikler serbest bırakılmış vaziyettedir.

Kilimin zemin rengi olan siyah ceviz kabukları ve bareş otu ile elde edilmiştir. Kilim zemininde görülen kırmızı ve turuncu renkler için rûnas(kök boya), parlak sarı için giyareng(gence), mavi ve tonları için heş kullanılmıştır. Kilimin saçak renklerini meydana getiren turuncu tonunu elde etmede ise soğan kabuğundan faydalanmıştır.

5.8. Emeni Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Elki Mah. Cemal Ataman'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Safiye Ataman
Dokunduğu Tarih	**:**	1973
Ölçüler	**:**	175 x 255 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	52
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Giyareng(Gence), Bareş

Dikdörtgen formlu ve çift kanatlı olarak dokunan kilim örneğinde kullanılan iplikler, koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Baklava dilimi şeklindeki ana motifler kilim zemininde dikey hizada dokunmuştur. Kilimin zemininde ana motifler dışında kalan boşluklar irili ufaklı çeşitli motiflerle doldurulmaya çalışılmıştır. Kilim zemini yanlarda birbirini takip eden bordürler ile sınırlandırılmıştır.

Kilimin ana motiflerinden biri gülsarya motifidir ve bunlar iç içe olacak şekilde düzenlenmiştir. Ana motif olarak tercih edilen bir diğer motif çengel(nehrek) motifleriyle dokunmuş ve içlerinde kalan boşluk alanın doldurulması için de; yıldız, akrep ve kurtağzı gibi motifler tercih edilmiştir. Bordürlerin tamamında koçbaşı motifleri işlenmiştir. Ana motiflerde çengel kullanılarak dokunan kilimlere yerel dokuyucular ‘‘Emeni’’ demektedir. Kilimde zemin(fon) rengi olarak heş(indigo) yardımıyla elde edilen lacivert tercih edilmiştir. Motiflerde kullanılan diğer renklerde kırmızı için Rûnas(kökboya), turuncu için soğan kabukları, siyah kahverengi için ceviz

kabukları ve bareş otu, açık sarı için giyareng(gence) ve kirli sarı için de tırşok(kuzukulağı) kullanılmıştır.

5.9. Emeni Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Karşıyaka Mah. Neslihan Kılıç'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Hanze KILIÇ
Dokunduğu Tarih	**:**	1986
Ölçüler	**:**	105 x 222 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	53-54
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Kurk Çamuru.

Ana motiflerin dışında, zeminde geniş kalan alanın değerlendirilmesi adına karşılıklı olarak ikişer tane gülsarya motifi işlenmiş. Geri kalan kısımlar yıldız, kurtağzı, bukağı ve parmak motifleriyle doldurulmuştur.

Kilimin uzun kenar ve kısa kenar bordürleri kurtağzı motifleriyle değerlendirilmiş, bordürleri ana zeminden ayırmak adına parmak motifleri arka arkaya işlenmiştir. Kilimin saçakları oldukça uzun tutulmuş ve serbest bırakılmış vaziyettedir.

Kilimin zemin renginde lacivert tercih edilmiş ve heş ile elde edilmiştir. Özellikle ana motifi çevreleyen akrep motiflerinin zemininde ve kilim saçaklarında göze çarpan koyu kırmızı renk kök boya bitkisi ile elde edilmiştir. Kahverenginin kurk çamuru ile elde edilen tonu yıldız ve bukağı motiflerinde kullanılmıştır. Saçaklarda kullanılan parlak turuncu bol miktarda ve kaliteli soğan kabuğu ile ede edilmiş olabilir.

5.10. Emeni Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Ali Çavuş Mah. Hasan Kılıç'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Rahime KILIÇ
Dokunduğu Tarih	**:**	1983
Ölçüler	**:**	78 x 1.46 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	55-56
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Giyareng(Gence), Çay Yaprağı, Ceviz Kabukları, Heş(İndigo), Bareş.

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve doğal boyalarla boyanmıştır. Kilimin zemininde baklava dilimi formunda dokunmuş olan gülsarya motiflerini dışarıdan akrep motifleri çevrelemekte ve arka arkaya iki tane olacak şekilde dikey hizadadır. Yörede bu tarzda kilime ‘‘Emeni’’ denmektedir.

Ana motif dışında kalan kısımlarda; çengel, kurtağzı, bukağı, yılan ve parmak motifleri işlenmiştir. Ana zemini sınırlayan bordürlerde parmak motiflerinin merkezine göz(nazar, muska) motifleri eklenmiş ve görünüm zenginleştirilmiştir. Kilimin saçakları renksiz ipliklerden tercih edilmiş ve serbest bırakılmış vaziyette şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Ana zemin rengi olan lacivert için heş kullanılmış, merkez motiflerde görülen kahverengi tonu için ise çay yapraklarının kullanılmıştır. Merkez motifleri çevreleyen akrep motiflerindeki kırmızı renk kök boya bitkisinden elde edilmiştir. Bordürlerde görülen siyah renk ceviz kabukları ve bareş otuyla, motif detaylarındaki koyu yeşil için heş ve giyareng bitkisinden faydalanılmıştır.

5.11. Gülgever Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Gülgever Kilimi/ Hakkâri Yöresi
Bulunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap/ Karşıyaka Mah.
Dokuyanın Adı	**:**	Hanze KILIÇ
Dokunduğu Tarih	**:**	1971
Ölçüler	**:**	1.55 x 3.00 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	57-58
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Runas(Kök Boya), Giyareng(Gence), Tırşok(Kuzukulağı), Ceviz Kabukları, Bareş, Heş(İndigo).

Çift kanatlı olarak dokunan kilimde iplikler koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Temel kompozisyonu meydana getiren baklava dilimi şeklinde sınırlandırılmış kısım içerisinde Gülsarya motifleri işlenmiştir. Bunun yanında ana zeminde boş kısım kalmayacak şekilde irili ufaklı birçok motif işlenerek zemin değerlendirilmiştir. Bu motifler yıldız ve kurtağzı motifleri ve bunların farklı boyutlarda kullanımıyla karşımıza çıkmaktadır. Kilimde zemin rengi olarak Heş-a Şin(indigo) kalıbından elde edildiği düşünülen lacivert rengi tercih edilmiştir. Kırmızı için kök boya bitkisi ve turuncu için soğan kabukları, siyah ve kahverengi için ceviz kabukları ile beraber bareş sarı ve tonları için giyareng bitkisinin kullanıldığı düşünülmektedir. Yeşil ara renk olduğu için sarı ve mavi renklerini veren heş ve giyareng bir arada kullanılır.

5.12. Gülgever Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Ali Çavuş Mah. Nebi Kılıç'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Esmer Kılıç
Dokunduğu Tarih	**:**	1978
Ölçüler	**:**	155- 255 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	59-60
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Bareş, Heş(İndigo).

Dikdörtgen formlu kilim örneği; çift kanatlı olarak koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmış ipliklerle dokunmuştur. Kilimde ana motif olan akrep motifi altıgen formda olup her kanada dörder tane yerleştirilerek dikey hizada sıralanmıştır. Zeminde ana motifler dışında kalan boşluklara farklı boyutlarda; yıldız, bukağı, eli belinde ve çengel motifleri işlenmiştir.

Kilim bordürleri farklılık arz etmektedir. Uzun kenar bordürleri tek sıra halinde olup kurtağzı motifleriyle doldurulmuştur. Tek kuşaklı olan kısa kenar bordüründe suyolu motifi işlenmiş, iki kuşaklı olan bordürde iç taraftaki kuşakta suyolu motifi, dış tarafta olan kuşakta ise şimkubik(gelin topuğu) motifleri vardır. Kilimin saçakları hem serbest halde bırakılmış hem de örülmüş vaziyette olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Akrep motifi hem Gülgever kilimlerinde hem de Canbezar kilimlerinde ana motif olarak farklı biçimlerde olacak şekilde kullanılır. Gülgever kilimlerinde akrep motifleri daha küçük boyutlarda olarak işlenmiştir.

Kilimin ana zemin rengi lacivert olarak belirlenmiş ve heşten faydalanılarak elde edilmiştir. Bunun dışında kalan; kırmızı ve tonları için Rûnas(kök boya), turuncu için soğan kabukları, koyu(kirli) sarı için tırşok(kuzukulağı), açık-parlak sarı için giyareng(gence) siyah için bareş otu kullanılmıştır.

5.13. Gülgever Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Ali Çavuş Mah. Faysal Abi'nin evi
Dokuyanın Adı	**:**	Naam Abi
Dokunduğu Tarih	**:**	1960
Ölçüler	**:**	160 x 244 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	19.08.2019
Fotoğraf	**:**	61-62
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Nar Kabukları, Bareş, Heş(İndigo).

Dikdörtgen formda çift kanatlı ve koyunyününden eğrilip bitkisel boyalarla boyanan iplikler ile dokunmuştur. Kilimin kanatları dikilmemiş ve bu sebeple yün ipliğin yapısından dolayı deformasyona uğramıştır. Kilimin ana motifi lacivert zemin üzerine dikey hizada sıralanmış ve ana zemin bordürler ile sınırlandırılmıştır. Kilimin saçakları örülerek uçları birbirine bağlanmış durumdadırlar.

Ana motifler baklava dilimi formunda olup içlerine simetrik olarak yerleştirilmiş gülsarya(eli belinde) motifleriyle oluşturulmuştur. Ana motiflerin bordür ile motif arasında geniş bırakılmış kısmında gülsarya(eli belinde) motifleri ikişer sıra halinde dokunarak boş alan doldurulmuştur. Bunun dışında kalan boş kısımlar ise irili ufaklı yıldız, çengel ve bukağı motifleriyle değerlendirilmiştir. Bordürler birbirlerini kesintiye uğratmış vaziyette olup uzun kenar bordürlerinde kurtağzı motifleri işlenmiş, kısa kenar bordürlerinde ise simetrik olarak çengel motifleri dokunmuştur.

Zeminin ana rengi olan lacivert rengi ve yer yer motif detaylarında görülen mavi ve tonları için heş kullanılmıştır. Kilimde ağırlıkta olan bir diğer renk olan

kırmızı kök boyadan elde edilmiş ve bordürlerde görülen siyaha yakın koyu kahverengi ton ise ceviz kabukları ve bareş otunun birlikte kullanımından elde edilmiştir. Kilim zemininde boşlukları doldurmak adına yapılmış olan bukağı ve yıldız motiflerinde giyareng bitkisinden sarı elde edilmiş ve turuncu için ise soğan kabukları kullanılmıştır.

5.14. Gülgever Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Yüksekova/ Hakkâri
Bulunduğu Yer	**:**	Divan Kilim/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1930
Ölçüler	**:**	173 x 227 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.01.2021
Fotoğraf	**:**	63-64
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Bareş, Heş(İndigo)

Çift kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana motifler lacivert zemin üzerinde, dikey hizada, her kanatta dört tane olacak şekilde konumlandırılmıştır. Uzun ve kısa kenar bordürlerinde farklılık görülen örneğin saçaklarında renksiz iplikler uçları serbest kalacak şekilde örülmüş ve serbest bırakılan kısımları vurgulamak adına turuncu renkte iplikler kullanılmıştır.

Kilimin ana motif merkezlerinde, farklı zemin renklerine sahip eli belinde(gülsarya) motifleri belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana motiflerin formları gereği oluşan kenar boşluklarında yıldız motifleri baklava dilimi formundaki zıt renklerle oluşturulmuş damalı görünüm veren düzenlemelerin içinde yer alır. Zeminde kalan diğer boş alanlarda yıldız, çengel ve bukağı motifleri farklı boyutlarda işlenmiştir.

Uzun kenar bordürlerinde kurtağzı motifleri dikey hizada simetrik olarak dokunmuş ve simetriyi meydana getiren boş kısımlara göz motifleri eklenmiştir. Kısa kenar bordürler ise birbirlerinden farklıdır. Bir kısa kenar bordürde uzun kenar

bordürlerde görülen uygulama mevcut iken diğer kısa kenar bordürde ise simetrik düzende ve iri boyutlarda dokunmuş çengel motifleri bulunmaktadır.

Zemin rengini meydana getiren lacivert ve mavi arası tonda iplikler heş ile boyanmıştır. Kırmızı için kök boya bitkisi, yeşil için heş ve giyareng bitkisi kullanılmış turuncu için ise soğan kabuklarından faydalanılmıştır.

5.15. Gülgever Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Yüksekova/ Hakkâri
Bulunduğu Yer	**:**	Divan Kilim/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1940
Ölçüler	**:**	180 x 240 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.01.2021
Fotoğraf	**:**	65-66
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Nar Kabukları, Ceviz Kabukları, Giyareng(Gence), Bareş, Heş.

Çift kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana motifler lacivert zemin üzerinde, dikey ve yatay hizada, her kanatta dört tane olacak şekilde konumlandırılmıştır. Uzun ve kısa kenar bordürlerinde farklılıklar görülen kilim örneğinin saçakları renkli ipliklerle meydana getirilmiştir. Bu ipliklerden bazıları örülü vaziyette iken bazıları ise serbest bırakılmış haldedir.

Ana motifler kilimin lacivert zemini üzerinde dikey ve yatay hizada sıralanmaktadır. Ana motifleri oldukça hareketli bir görünüme sahip olacak şekilde dokunmuş ve merkezlerinde akrep motifleri ile hareketlilik devamı sağlanmıştır. Kilim zemininde ana motifler dışındaki boş alanlar zemin motifleri olarak da nitelendirilebilen; yıldız, çengel ve bukağı motifleri ile doldurulmuştur.

Kilimin uzun ve kısa kenar bordürleri farklılık arz etmektedir. Buna göre; uzun kenar bordürler beyaz zemin üzerine kurtağzı motifleriyle bezenmiş, kısa kenar bordürler ise beyaz zemin üzerinde simetrik olarak dokunmuş çengel motifleri ile

süslenmiştir. Kısa kenar bordürlerinde görülen simetrik vaziyetteki çengel motifleri birbirlerinden tarak motifleri ile ayrılmış şekildedir.

Kilimin zemin rengi olarak tercih edilmiş lacivert rengi heş ile elde edilmiştir. Fakat zeminde renk açısından bozulmalar meydana gelmesi sonucu lacivert rengi mora yakın bir tonda solmuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana motifin detaylarında ve ana motif merkezinde görülen siyah renkler ceviz kabukları ve bareş otuyla elde edilmiştir. Motif detaylarında görülen parlak sarı renk giyareng(gence) bitkisiyle, kırmızı renkler ise rûnas(kök boya) bitkisiyle sağlanmıştır.

Kilimin uzun ve kısa kenar bordürlerinde görülen siyah renkli detayları elde etmede bareş otu ve ceviz kabuklarından faydalanılmıştır. Saçaklarda görülen kırmızı renkler rûnas(kök boya), pembe ve kırmızı arasındaki renk tonu ise nar kabukları ile elde edilmiştir.

5.16. Gülsarya Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Karşıyaka Mah. Refik Özkan'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Nihari Özkan
Dokunduğu Tarih	**:**	1970
Ölçüler	**:**	167 x 260 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	67-68
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, , Ceviz Kabukları, Giyareng(Gence), Bareş, Heş.

Dikdörtgen formlu ve çift kanatlı dokuma örneğinde gülsarya motifleri siyah zemin üzerine diyagonal kompozisyonda sıralanmaktadır ve zemin yanlarda bordürler ile sınırlandırılmıştır. Kilimin ana zemininde beyaz renkteki gülsarya motifleri art arda iki tane baklava dilimi olacak şekilde dokunmuş ve ardı sıra kilimin merkezine doğru farklı renklerde aynı motif işlenmiştir. Kenarlarda kalan boşlukların doldurulması adına aynı motifin düşey ya da yatay hizadan bir kısmı dokunmuştur. Bordürler beyaz zemin üzerine koçboynuzu motifleri ile donatılmıştır.

Kilimin ana zemini meydana getiren yünden eğirme ipliklerin Bareş bitkisi ile mordanlanması sonucu ceviz kabuklarıyla kaynatılıp siyaha boyandığı dokuyucudan öğrenildi. Kırmızı ve turuncu renkleri için kök boya bitkisinden, lacivert için ise Heş'a şin boyasından faydalanılmıştır. Kilimdeki bazı gülsarya motiflerinin merkezinde veya çengel uçlarında görülen deve ayağı veya Anadolu'daki bilinen diğer ismiyle bukağı motifinde Giyareng bitkisi ile sarı renkli iplikler kullanılmıştır.

5.17. Gülsarya Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Karşıyaka Mah. Neslihan Kılıç'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Hanze KILIÇ
Dokunduğu Tarih	**:**	1985
Ölçüler	**:**	117 x 180 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	69-70
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Çay Yaprakları, Ceviz Kabukları, Bareş, Heş.

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Kilimde ana motif olan gülsarya(eli belinde) motifleri zeminde diyagonal(eğri kesim) kompozisyonda dağılmaktadır. Baklava dilimi formunda olan ve zemininde beyaz renk tercih edilmiş gülsarya motifleri arka arkaya iki tane olacak şekilde dokunmuştur. Zeminde kenarlarda kalan boşluklar yıldız motifleriyle değerlendirilmiştir

Kilim zeminini sınırlayan bordürlerde yıldız motifleri baklava dilimi şeklindeki geometrik formlar içine alınmış ve birbirlerinden tarak motifleriyle ayrılmıştır. Saçaklarda renklendirilmemiş iplikler kullanılmış ve serbest bırakılmış vaziyette olarak karşımıza çıkmaktadır

Kilimin zemin renginde lacivert tercih edilmiş ve heş ile boyanmıştır. Fakat kilimde hâkim renk koyu kırmızı olarak belirlenmiş ve rûnas(kök boya) bitkisinden elde edilmiştir. Siyah için bareş otu ile ceviz kabukları kullanılmış olup kahverengi ve tonları için çay yapraklarından faydalanmış görünmektedir.

5.18. Gülsarya Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Karşıyaka Mah. Neslihan Kılıç'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Hanze KILIÇ
Dokunduğu Tarih	**:**	1978
Ölçüler	**:**	80 x 135 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	71-72
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Giyareng(Gence), Ceviz Kabukları, Bareş, Heş.

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş olup doğal boyalarla boyanmıştır. Kilimin ana motifi olan gülsarya bilinen diğer adıyla eli belinde motifi kilim zeminine diyagonal(eğri kesim) kompozisyonda dağılmaktadır. Motiflerin merkezine çengel ve kurtağzı motifleri işlenerek görünüm zenginleştirilmiş ve zemini sınırlayan bordürlerde küpe motifleri daha köşeli olarak işlenmiştir. Kilimin saçaklarını oluşturan iplikler renklendirilmemiş ve serbest bırakılmış vaziyettedirler.

Kilimin zemin renginde kullanılan siyah renk için bareş otu ve ceviz kabuklarından faydalanılmıştır. Kırmızı ve tonları kök boya bitkisiyle boyanmış küçük motif detaylarında görülen lacivert rengi heş ile elde edilmiştir. Kilimin merkezinde kurtağzı motiflerinin zemininde kullanılan koyu yeşil renk heş ve giyareng bitkisinin beraber kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Özellikle zeminin köşelerinde vurgulanan kahverengi ise kurk çamuruyla renklendirilmiştir.

5.19. Heybe

Dokumanın Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Elki Mah. Musa Ataman'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Sitti Ataman
Dokunduğu Tarih	**:**	1950
Ölçüler	**:**	38 x 170 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.08.2019
Fotoğraf	**:**	73-74
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Bareş, Kurk Çamuru, Pûng(Nane).

Heybede ceplerin dikildiği ana dokuma parçasında ve ceplerin ön yüzünden sarkan saçaklarda; Pûng(nane) bitkisiyle boyandığı düşünülen iplikler kullanılmıştır. Dokumada kullanılan siyaha yakın tonda olan kahverengi için bareş ve kurk çamurunun bir arada kullanıldığı dokuyucunun oğlu olan Musa Ataman tarafından aktarıldı. Ceplerin ön yüzünde sonraki yıllarda eklenen ve sentetik boyalar ile farklı renklere boyanan ipliklerle yapılmış püsküller dokumaya hareketlilik kazandırmıştır.

5.20. Heybe

Dokumanın Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Divan Kilim/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1935
Ölçüler	**:**	73 x 163cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.08.2019
Fotoğraf	**:**	75-76
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Giyareng(Gence), Ceviz Kabukları, Soğan Kabukları, Kurk Çamuru, Bareş, Heş.

İki ayrı kanat olarak dokunup sonrasında birleştirilen heybe örneğinde dokumada kullanılan iplikler koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalar ile boyanmıştır. İliksiz kilim tekniğinde dokunan örnekte kanatları oluşturan dokuma parçaları ayrı ayrı dokunup ardından birleştirilmiştir. Birleştirilme sonrasında heybede cepleri oluşturmak adına ayrıca bir dokuma parçası eklenmemiş, ürünün kısa kenar uçları orta kısma eşit bir hizada getirilip dikilmiştir.

Heybenin arka yüzünde kısa kenarlara paralel olacak şekilde orta kısım birkaç santim kıvrılarak dikilmiş ve bu sayede dokuma eserinin binek hayvanının sırtında dengede durması sağlanmıştır. Ceplere koyulan eşyaların düşmemesi adına cep ağızlarına iplikler birbirinin içinden geçecek şekilde karşılıklı olarak ‘‘U’’ meydana getirecek şekilde dikilmiştir.

Heybe dokumasının binek hayvanının boynu arkasına gelecek kısmı olan hizada(dokumanın uzun kenar hizası boyunca) dokumaya dikkat çekmek amacıyla farklı renklerde püsküller eklenmiştir.

Heybede süsleme adına herhangi bir motif olmamasına karşın hareketliliği sağlamak adına hemen hemen eşit boyutlarda farklı renklerle elde edilmiş şeritler meydana getirilmiştir. Bu şeritlerden kırmızı olanları rûnas(kök boya) ile mavi olanları heş(indigo) ile kahverengi olanları ise ceviz kabukları ile boyanmıştır. Kahverengi şeritlere yatay hizada dokunmuş parlak sarı renkteki iplikler giyareng(gence) otu ile elde edilmiş ceplerin ağız kısımlarındaki iplikler ise kurk çamuru ile renklendirilmiştir.

Dokuma eserinde görülen püsküllerde kırmızı rûnas(kök boya) ile lacivert-mavi ve tonları heş(indigo) ile turuncu ise soğan kabukları ile elde edilmiştir. Siyah renkli püskülleri elde etmede ise bareş otu ve ceviz kabukları kullanılmıştır.

5.21. Heybe

Dokumanın Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Divan Kilim/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1940
Ölçüler	**:**	75 x 155 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.08.2019
Fotoğraf	**:**	77-78
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Giyareng(Gence), Ceviz Kabukları, Soğan Kabukları, Kurk Çamuru, Heş(İndigo), Pûng(Nane), Bareş,

Tek kanatlı olarak dokunan eserin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. İliksiz kilim tekniğiyle dokunan örnekte cepleri oluşturma adına ayrı dokuma parçaları eklemek yerine kısa kenar uçları eşit hizada orta kısma kadar getirilip yanlardan farklı renkli ipliklerle dikilmiştir.

Heybe dokumasının binek hayvanının boynu arkasına gelecek kısmı olan hizada, her cebe altı tane olacak şekilde farklı renkli ipliklerle elde edilmiş saçaklar eklenmiştir. Yine aynı hizada dokumayı vurgulamak adına farklı renkli püsküller ve püsküllere de mavi renkli boncuklar eklenmiştir.

Heybenin arka yüzünde kısa kenarlara paralel olacak şekilde orta kısım birkaç santim kıvrılarak dikilmiş ve bu sayede dokuma eserinin binek hayvanının sırtında dengede durması sağlanmıştır.

Dokumada motif olmamasının yanında hareketlilik sağlamak adına saçaklar, püsküller ve hemen hemen eşit boyutlarda ve farklı renklerle elde edilmiş şeritler meydana getirilmiştir.

Örneğin renklerini elde etmede; mavi ve lacivert renkler için heş(indigo), kırmızı için rûnas(kök boya), kahverengi için ceviz kabukları, siyah için bareş otu ve ceviz kabukları, parlak sarı için giyareng(gence) kullanılmıştır. Püsküllerde görülen turuncu rengi için soğan kabuklarından, sarıya çalan bej için ise pûng(nane) bitkisinden faydalanılmıştır.

5.22. Lüleper Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Karşıyaka Mah. Neslihan Kılıç'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Hanze KILIÇ
Dokunduğu Tarih	**:**	1965
Ölçüler	**:**	1.30 x 2.65 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	79-80
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Giyareng(Gence), Tırşok(Kuzukulağı), Pûng(Nane), Ceviz Kabukları, Bareş, Heş.

Çift kanatlı olarak dokunan kilimin her kanadında 3'er tane olmak üzere toplamda 6 kuşak yer almaktadır. Kuşaklarda dikey hizada sırasıyla; akrep, koçboynuzu, Gülsarya ve muhabbet kuşu motifleri sıralanmaktadır. Kilimin uzun kenar bordürlerinde çengel ve küpe motifleri bir arada kullanılmış, kısa kenar bordürleri ise iki kademeli olarak dıştan içe doğru koçboynuzu ve suyolu motifleriyle düzenlenmiştir. Kenar bordürlerin zemininde, ana zeminden farklı olacak şekilde siyaha yakın bir tonda kahverengi kullanılmıştır. Bu tondaki kahverenginin ceviz kabuklarından elde edildiği düşünülmektedir.

Bunun dışına kırmızı ve turuncu için kök boya, mavi için heş, kirli(koyu) sarı için tırşok(kuzukulağı) yeşil içinse heş ve giyareng bitkisinin bir arada kullanıldığı düşünülmektedir. Siyaha yakın tonda olan kahverengi için bareş bitkisiyle beraber ceviz kabukları kullanılması kuvvetli bir ihtimaldir.

5.23. Lüleper Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Bulunduğu Yer	**:**	Karşıyaka Mah. Neslihan Kılıç'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Hanze KILIÇ
Dokunduğu Tarih	**:**	1980
Ölçüler	**:**	57 x 1.15 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	81-82
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Tırşok(Kuzukulağı). Bareş, Heş,

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve doğal boyalarla boyanmıştır. Kilimin ana motif olarak koçboynuzu tercih edilmiş ve beş kuşağa ayrılan ana zeminde dikey hizada dokunmuştur. Kuşaklar birbirinden parmak motifleriyle ayrılmış ve her kuşağın zemininde farklı renk kullanılarak vurgu artırılmıştır. Koçboynuzu motifleri arasında da yine kuşak ayrımında kullanılan parmak motifi eklenmiş ve ana motiflerin merkezine bukağı motifi eklenerek görsellik zenginleştirilmiştir. Kilimin saçakları renksiz ve serbest bırakılmış haldedir.

Yanı sıra kilimin uzun kenarlarında bordür uygulamasına gidilmemiş. Kısa kenarlarda ise kuşakların devamı olarak işlenen koçboynuzu motiflerinde yatay hizada zemin rengi aynı tutularak kompozisyon değişikliğe uğratılmadan uygulama sonlandırılmıştır.

Dış iki kuşağın zemininde siyah renk kullanılmış ve merkez kuşağın her iki yanındaki kuşakların ise kırmızı tercih edilmiştir. Merkez kuşağı vurgulamak adına beyaz renkli ipliklerle zemin tamamlanmış ve kısa kenar bordürlerin zemininde de aynı renk tercih edilmiştir.

Kuşak zeminlerinde ve bazı motif detaylarında kullanılan siyah ve lacivert renkleri bareş otu ve heş ile elde edilmiştir. Kirli sarı olarak da anılan koyu sarı tonundaki renk ise tırşok(kuzukulağı) bitkisiyle boyanmıştır. Motif detaylarında görülen kahverengi kurk çamuru ile elde edilmiştir.

Bazı motiflerin merkezinde bulunan bukağı motiflerinin zemininde yün ipliklerinin sentetik boya ile boyanmasıyla elde edilen mor ve yeşile çalan mavi kullanılması; dokuyucuların bazen istedikleri renk tonlarını elde etmede sentetik boyaya başvurabileceğinin de kanıtıdır. Fakat örnekte görüleceği üzere ağırlıklı olarak bitkisel boyalar tercih edilmiştir.

5.24. Lüleper Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Elki Mah. Musa Ataman'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Sitti Ataman
Dokunduğu Tarih	**:**	1955
Ölçüler	**:**	1.45 x 2.30 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.08.2019
Fotoğraf	**:**	83-84
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Kurk Çamuru, Ceviz Kabukları, Soğan Kabukları, Giyareng(Gence), Heş(İndigo).

Dikdörtgen formlu ve çift kanatlı olarak dokunan kilim için koyunyününden eğrilmiş iplikler bitkisel boyalarla boyanmıştır. Kilimin ana zemini 5 kuşağa ayrılmıştır. Lüleper kilimlerinde olduğu gibi motifler kuşaklar içerisinde dikey hizada sıralanmaktadır. Her kuşakta aynı sırada koçboynuzu, akrep ve muhabbet kuşu(lüleper) motifleri simetrik bir düzende hizalanmış ve ana zemin dörtkenardan koçboynuzu motifleriyle süslenmiş bordürlerle sınırlandırılmıştır. Kilim, kısa kenar bordürlerini takiben boyları 35 cm.ye kadar uzayan saçaklarla sonlandırılmıştır.

Örnekte kullanılan iplikler koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla renklendirilmiştir. Kilimin saçaklarında koyu kahverenginden sarı ve turuncu tonlarına doğru bir renk açılması tercih edilmiştir. Saçak ipliklerinin koyu kahverengi olanlarının kurk çamuruyla boyanmış olduğu, sarı ve turuncu arasında bir renk tonuna sahip olanların da soğan kabuklarıyla boyandığı, kırmızı için kök boya kullanıldığı;

bordürlerin zemininde olan siyah renk için bareş ve ceviz kabuklarından ve açık sarı için giyareng bitkisinden faydalanıldığı düşünülmektedir.

5.25. Lüleper Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Yüksekova/ Hakkâri
Bulunduğu Yer	**:**	Avşar Kilim/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1950
Ölçüler	**:**	160 x 200 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.08.2019
Fotoğraf	**:**	85-86
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Giyareng(Gence), Heş(İndigo).

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Kilim zemini beş kuşağa ayrılarak motifler kuşaklarda dikey hizada sıralanmakta ve dikey kompozisyon arz etmektedirler. Kilimin uzun ve kısa kenar bordürleri farklılık göstermektedir.

Uzun kenar bordürleri tek kuşaktan meydana gelmişken kısa kenar bordürler ise iki sıra kuşaktan meydana gelmiştir. Örneğin saçaklarını oluşturan iplikler tutamlar halinde örülmüş ve her bir tutam bir yandakiyle uçları bağlanacak şekilde birleştirilmiştir.

Kilim zemininde motiflerin bulunduğu kuşakların renkleri birbirleriyle zıt olacak şekilde biri lacivert biri beyaz şekilde sıralanmaktadır. Akrep, muhabbet kuşu ve yıldız motifleri dikey hizada sıralanmaktadır.

Uzun kenar bordürleri kahverengi zemin üzerine simetrik olacak şekilde çengel motifleri ile bezenmiştir. Kısa kenar bordürler iki kuşaktan meydana getirilmiştir. Zeminle bitişik olan ilk sıra kuşakta iri boyutlarda çengel motifleri kullanılmış, ikinci sıra kuşakta ise birbirlerinden tarak motifleriyle ayrılmış vaziyette olan daha ufak

boyutlarda çengel motifleri kullanılmıştır. Kilimin saçakları renksiz iplerden oluşturulmuştur.

Kilim zeminindeki kırmızı renkler rûnas(kök boya), kahverengi ceviz kabukları, siyah bareş otu ve ceviz kabuklarıyla elde edilmiş lacivert rengini elde etmede heş(indigo) kullanılmıştır.

5.26. Sine Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Karşıyaka Mah. Neslihan Kılıç'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Hanze KILIÇ
Dokunduğu Tarih	**:**	1975
Ölçüler	**:**	60x 1.10 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	87-88
Boyamada Kullanılan Bitkiler:		Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Tırşok(Kuzukulağı), Ceviz Kabukları, Bareş ve Kurk.

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş olup bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana motif kilimin merkezinde bulunmakta olup merkezi kompozisyon oluşturmaktadır. Merkezi kompozisyonda tek yönlü bir mihrap motifi oluşturulmuş ve dışa bakan kenarlar yörede yaprak motifi olarak adlandırılan motif şekliyle hareketlendirilmiştir. Ana motifte kilimin kısa kenar eksenlerine üçlü bir geometrik süsleme yerleştirilerek eksen uygulamasına gidilmiş ve bu sayede mihrap motifi taçlandırılmıştır.

Kilim zemininde boş kısım bırakmamak kaydıyla çok karmaşık süslemeler işlenmiştir. Ana zemini sınırlayan bordürlerde kullanılan motif dikiş atılmış hissiyatı vererek devamlılık gösterir. Kilimin saçaklarını meydana getiren iplikler kısa tutulmuştur. Kilim zemininde kırmızı ve lacivert renklerin hâkimiyeti söz konusudur. Kırmızı tonları rûnas(kök boya) bitkisinden lacivert ve mavi renkleri ise heş ile elde edilmiştir. Sarının koyu(kirli) tonunda olan iplikler ise tırşok(kuzukulağı) bitkisi ile

boyanmıştır. Bareş bitkisi ve ceviz kabukları ile boyanan siyah iplikler motiflerin kenarlarında kullanılmış ve bu sayede motifler vurgulanmıştır.

5.27. Sine Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Divan Kilim/ Van
Dokuyanın Adı	**:**	
Dokunduğu Tarih	**:**	1940
Ölçüler	**:**	120 x 200 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.01.2021
Fotoğraf	**:**	89-90
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Çay Yaprakları Bareş ve Kurk.

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş olup bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana motif kilimin merkezinde bulunmakta olup merkezi kompozisyon oluşturmaktadır. Merkezi kompozisyonda tek yönlü bir mihrap motifi geometrik bir form içine düz ve kırmızı renkli bir zemin üzerinde meydana getirilmiştir. Ana motifin merkezinde küçük boyutlarda bir parmak motifi dokunmuş ve etrafı göz motifleri ile bezenmiştir. Ana motifin her eksenine birer hayvan figürlü süsleme eklenmiş ve ana motifin zemininde boş alan bırakmamak adına parmak, bukağı, göz ve suyolu motifleri farklı boyut ve renklerde eklenmiştir. Ana motifte kilimin kısa kenar eksenlerini hizasına iki tane tepelik eklenerek ana motif sonlandırılmıştır.

Kilimde ana motif dışında kalan kısımlara ana motif zemininde görülen düzenlemeler eklenmiştir. Kısa ve uzun kenar bordürlerde göz motifleri eşkenar dörtgen meydana getirecek şekilde dokunmuş ve ana zeminin dört yanını kesintiye uğramadan dolanmıştır. Kilimin saçakları renksiz ve serbest bırakılmış ipliklerle elde edilmiştir.

Ana motifin zemini beyaz renkte ipliklerden meydana getirilmiştir. Ana motifin yer aldığı zemin rengi ise rûnas bitkisinden elde edilmiş kırmızı renkte ipliklerle dokunmuştur. Ana motif dışında kalan zemin heş(indigo) ile boyalı lacivert renge sahiptir. Zemin motifleri detaylarında görülen koyu kahverengi renkler ceviz kabuklarıyla, açık kahve renkler ise çay yapraklarından elde edilmiştir. Bordür zeminleri rûnas(kök boya) ile boyanmış kırmızı renkte ipliklere sahiptir. Bordürlere işlenmiş açık kahverengine sahip göz motifleri çay yapraklarından, lacivert olan göz motifleri ise heş(indigo)dan elde edilmiştir.

5.28. Sine Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Urartu Halıcılık/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1940
Ölçüler	**:**	150 x 220 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.01.2021
Fotoğraf	**:**	91-92
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Giyareng(Gence), Bareş ve Kurk, Heş(İndigo).

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş olup bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana motif kilimin merkezinde bulunmakta olup merkezi kompozisyon oluşturmaktadır.

Merkezi kompozisyonu oluşturmada tek yönlü olacak şekilde iç içe iki mihrap kullanılmıştır. Merkezde bulunan mihrabın zemini kırmızı renkte iken dıştaki mihrabın zemini beyaz renktedir. Mihraplar dışında kalan kısımların zemin rengi lacivert olarak düzenlenmiştir. Bordürleri ana zeminden ayırmada lacivert zeminli bir şerit dokunmuştur. Bordürler beyaz renkli bir zeminle karşımıza çıkmaktadır. Bordürleri ana zeminden ayıran uygulama bordürlerin dış kısmına da aynı şekilde uygulanmıştır. Kilimin kısa kenarlarında bulunan saçaklar renksiz ipliklerden elde edilmiş ve uçları serbest kalacak şekilde örülmüş vaziyette bırakılmıştır.

Kilim zemininde irili ufaklı semaver motifleri oldukça sık dokunmuş ve arada kalan küçük boşluklara parmak motifleri eklenmiştir. Kilim bordürlerinde ise bukağı motifleri dokunmuştur.

Zeminin merkezinde kullanılan kırmızı renkli iplikler rûnas(kök boya) ile renklendirilmiştir. Detaylarda görülen siyah renklerde bareş otu ve ceviz kabukları kullanılmıştır. Merkezi kompozisyon dışında kalan zeminde heş(indigo) ile laciverte boyanmış ipliklerden faydalanmıştır. Bordürlerde görülen yeşil renk heş(indigo) ve giyareng(gence) kullanılarak oluşturulmuştur.

5.29. Şamari/ Şahmari Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Divan Kilim/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1965
Ölçüler	**:**	145 x 185 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.01.2021
Fotoğraf	**:**	93-94
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Bareş, Heş(İndigo), Giyareng(Gence), Tırşok(Kuzukulağı), Çay Yaprakları.

Tek kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana motifler kilimin zemininde yatay hizada sıralanmakta olup yatay eksenli bir uygulamaya gidilmiştir. Bordürleri birbirinden farklılık gösteren kilimde kısa kenar bordürlerde iki kuşaklı bir düzenleme tercih edilmiştir.

Kilimin zeminindeki motiflerin merkezinde iki tane iç içe akrep motifi dışarıdan şahmari/şamari motifiyle çevrelenmiştir. Yatay eksende ikişer tane olan bu motifleri dikey hizada birbirlerinden yıldız motifleriyle düzenlenmiş üçer tane kuşak ile ayrılmıştır. Kilim zemininde boş kalan kısımlarda bukağı, parmak ve suyolu motifleri dokunmuştur. Kilimin uzun kenar bordürlerinde koçboynuzu/koçbaşı motifleri işlenmiş kısa kenar bordürlerde aynı motif art arda iki kuşak meydana getirilerek tercih edilmiştir. Kilimin saçakları renksiz ve serbest bırakılmış vaziyette olan ipliklerle sağlanmıştır.

Kilimin ana zemini rûnas(kök boya) ile kırmızıya boyanan ipliklerden elde edilmiştir. Ana motiflerin zemini ise kilim zeminine zıtlık oluşturacak şekilde heş(indigo) ile laciverte boyanmış vaziyettedir. Kilimi tam ortadan dikey hizada ikiye ayırmada kullanılan çengel motiflerindeki siyah renk bareş otu ve ceviz kabuklarından elde edilmiştir. Bordür zeminleri beyaz renkte olup koçboynuzu motifleri zıt renklerle dokunmuştur.

Zeminde ve bordürlerde görülen bukağı, parmak ve suyolu motifleri farklı renklerdedir. Parlak sarı olan motifler giyareng ile kirli sarı renginde olanlar ise tırşok(kuzukulağı) ile boyanmıştır. Parlak kahverengi kurk çamuru, açık kahverengi çay yaprakları ile boyanmış ve turuncu renkte detaylarda ise soğan kabukları kullanılmıştır.

5.30. Şamari/ Şahmari Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Urartu Halıcılık/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1920
Ölçüler	**:**	182 x 265 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.01.2021
Fotoğraf	**:**	95-96
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Bareş, Heş(İndigo),

Çift kanatlı olarak dokunan kilimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana motifler kilimin zemininde yatay hizada sıralanmakta olup yatay eksenli bir uygulamaya gidilmiştir. Yatay hizada gelişen kilim zeminini uzun kenarlara paralel olarak dokunan şeritler oluşturmuştur. Bordürleri birbirinden farklılık gösteren kilimde kısa kenar bordürler kilim zemininden ve saçaklardan ince şeritler ile ayrılmıştır. Kısa kenar bordürler ise zeminle bitişik olarak dokunmuştur.

Kilimin zemininde ana motifler yatay eksende ikişer tane olarak aynı zemin rengine sahip olup, dikey hizada her kanatta dörder tanedir. Akrep motifleri iç içe ikişer tane olacak şekilde düzenlenmiş ve dışarıdan şamari motifi ile çevrelenmiştir. Ana motifleri yatay hizada bölen kuşaklarda yıldız motifleri ve bukağı motifleri görülmektedir. Kilim zemininde boş kalan kısımlar seyrek halde dokunmuş çengel, yıldız ve göz motifleri ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kısa kenar bordür kuşakları yıldız motifleri ile dokunmuş, kilim zemininden ve saçaklardan bukağı motifleri ile elde edilmiş şeritlerle ayrılmıştır. Kilimin saçakları renkli ipliklerle örülmüş ve uçları serbest bırakılmıştır.

Kilim zemini yatay kuşaklarla dörde bölünmüş ve kuşaklar ardışık sırayla rûnas ile kırmızıya ve ceviz kabuklarıyla kahverengiye boyanmış ipliklerle meydana getirilmiştir. Şamari motiflerinin zemini heş(indigo) ile laciverte boyanmış ve ana motif detaylarında görülen turuncu renkler ise soğan kabukları ile turuncuya boyanmıştır. Detaylarda görülen siyah renkler bareş otu ve ceviz kabukları ile elde edilmiş ve saçaklardaki ipliklerin renklendirilmesinde ceviz kabukları kullanılmıştır.

5.31. Şamari/ Şahmari Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Beytüşşebap
Bulunduğu Yer	**:**	Elki Mah. Beklisa Bal'ın evi
Dokuyanın Adı	**:**	Beklisa BAL
Dokunduğu Tarih	**:**	1990
Ölçüler	**:**	65 x 97 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.08.2019
Fotoğraf	**:**	97-98
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Bareş Otu.

Duvarda sergilemek amacıyla dokunan kilim; tek kanat halinde, kırmızı zemin üzerinde dikey hizada gelişen bir kompozisyona sahip olacak şekildedir. Bu örnekte iplikler koyunyününden eğrilmiştir. Kilime ismini veren şamari(şahmari) motifi dikey hizada dokunmuş ve geri kalan boşlukları doldurmak adına; yıldız, bukağı ve tarak motifleri işlenmiştir. Ana zemini yanlardan tek sıra bordürde koçboynuzu motifleriyle sınırlandırmıştır. Kilimin saçakları örülerek uçlarına mavi boncuklar eklenmiştir.

Koyunyününden eğirme ipliklerde mavi ve tonlarında sentetik boyalardan faydalanılmış ve geri kalan renklerde ise bitkisel boyalar kullanılmıştır. Dokuyucudan alınan bilgilere göre kilimi dokuduğu 1990 senesinde mavi rengin elde edildiği heş kalıbı piyasa bulunamamış bunun yerine yün iplik; şap, tuz ve limon tozuyla mordanlanıp mavi sentetik boya ile boyanmıştır. Bunun dışında kalan renklerden; kırmızı için Rûnas(kök boya), siyah için bareş otu, sarı için tırşok(kuzukulağı), bitkileri kullanılmıştır. Ana motifin içini doldurmak amacıyla baklava dilimi şeklinde işlenmiş olan gülsarya(eli belinde) motifinin sınırlarını vurgulamak adına çay bitkisinden elde edilen kahverengi kullanılmıştır.

5.32. Herki Kilimi

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Çukurca/ Hakkâri
Bulunduğu Yer	**:**	Urartu Halıcılık/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1935
Ölçüler	**:**	165 x 215 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.01.2021
Fotoğraf	**:**	99-100
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Giyareng(Gence), Nar Kabukları, Heş(İndigo), Bareş.

Çift kanatlı olarak dokunmuş kilim örneğinde iplikler koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Yatay kompozisyonda yayılan motifler üç kuşak tarafından kesintiye uğratılmış ve bu sayede zemin dört kısma ayrılmıştır. Uzun ve kısa kenar bordürleri farklılık arz eden dokuma örneğinde saçaklar renkli ipliklerin uçları serbest kalacak şekilde örülmesiyle elde edilmiştir.

Her kanadın kuşaklar ile ayrılmış kısmında, yatay hizada sekiz tane olacak şekilde ve farklı renklerle akrep motifleri dokunmuştur. Akrep motifleri kenarlardan farklı boyut ve üsluplardaki yıldız, çengel, kurtağzı ve parmak motifleriyle çevrelenmiştir. Zemini dört parçaya ayıran sular dıştan ‘‘S’’ kıvrımlı motiflerle çevrili şimkubik(güzel topuk, gelin topuğu) motifleriyle tamamlanmıştır.

Kilimin uzun kenar bordürlerinde sivri uçları aksi yönlere bakacak şekilde düzenlenmiş simetrik çengel motifleri tercih edilmiştir. Kısa kenar bordürlerde sularda olduğu gibi ‘‘S’’ kıvrımlı motiflerin sınırladığı zemine koçboynuzu ve göz motifleri

bir arada işlenmiştir. Dokuma eserinin saçakları farklı renklerde iplikler kullanılarak örülmüştür. Saçak uçları zıt renkte ipliklerin bağlanmasıyla serbest bırakılmış ve püsküllü bir görünüm elde edilmiştir.

Kilimin zemin rengini oluşturan siyah renk için bareş otu ve ceviz kabuklarından faydalanılmıştır. Zemini kısımlara ayıran kuşakların zemininde ceviz kabuklarından elde edilmiş kahverengi tonları kullanılmıştır. Bordür zeminlerinde renksiz iplikler tercih edilmiş, saçak ipliklerinde ise nar kabuklarından elde edilmiş olan pembe ve kırmızı arasında açık tonlu renkte ipliklerden yararlanılmıştır.

Motiflerde ve detaylarında görülen kırmızı renk için kök boya(rûnas),turuncu renk için soğan kabukları, parlak sarı için giyareng(gence), mavi ve tonları için ise heş(indigo) kullanılmıştır.

5.33. Herki Halısı

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Çukurca /Hakkâri
Bulunduğu Yer	**:**	Urartu Halıcılık/ Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1920 Öncesi
Ölçüler	**:**	113 x 158 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.01.2021
Fotoğraf	**:**	101-102
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Bareş.

Tek kanatlı olarak dokunan hali örneğinde kullanılan iplikler koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Halının kırmızı renkli zemininde motifler dikey hizada sıralanmış ve bu alan art arda üç bordür ile sınırlandırılmıştır.

Halı zemininde ana motif tercihinde tepelik kısmında dikey hizada uzanan eli belinde motifi ve buna birleşik olarak dokunmuş yatay hizada gelişen iki uçlu çengel motifi ile eli belinde motifi geliştirilmiştir. Bu motifin aksi yönde tekrarlanması sayesinde elde edilen baklava dilimi formunda, merkezde boş kalan kısma göz motifi eklenerek ana motif uygulaması tamamlanmıştır. Zemine bitişik olan bordürde farklı renkli iplikler ile örgü motifi oluşturulmuş, bunu takiben gelişen orta kısım bordürde beyaz zemin üzerine suyolu motifi işlenmiştir. En dış bordürde ise eşkenar dörtgen formlu göz motifi ile bordürler tamamlanmıştır.

Kilimin zemin rengi olan kırmızıyı elde etmede rûnas(kök boya) bitkisi kullanılmıştır. Ana motiflerin dokunduğu zemin beyaz renkli iplikler ile düzenlenmiştir. Burada motifler ise sıralı olarak ceviz kabuklarıyla elde edilen kahverengi, soğan kabuklarıyla elde edilen turuncu ve nar kabuklarıyla elde edilen açık kırmızı-pembe renkli iplikler ile dokunmuştur.

Halının dokunduğu tarihin oldukça eski ve uzun yıllar kullanılmış olması deforme olmasına sebep olmuştur. Günümüze gelebildiği hali ile analizi ve yorumlaması yapılan dokuma eserinde kısa kenar saçaklarından birini takiben gelmekte olan kısımda iliksiz dokuma tekniği ile oluşturulmuş saçakta kırmızı renkte iplikler görülmektedir. Diğer kısa kenar ise yarım bırakılmış veya kesilmiş vaziyettedir.

5.34. Herki Halısı

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Çukurca/ Hakkâri
Bulunduğu Yer	**:**	Urartu Halıcılık/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	
Ölçüler	**:**	95 x 220cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.01.2021
Fotoğraf	**:**	103-104
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları,

Tek kanatlı olarak dokunan halı örneğinde iplikler koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Merkezi kompozisyona sahip halıda ana motif merkezde konumlandırılmış ve zemin motifleri buna bağlı olarak gelişmiştir. Farklı zemin renklerine sahip iki sıralı bordür tercih edilmiştir. Halının saçaklarında farklı renklere sahip iplikler örülmüş ve uçları serbest bırakılmıştır.

Ana motif beyaz zemin üzerinde yer almaktadır. Buna zıt olacak şekilde kırmızı ve lacivert renklerle düzenlenen geometrik motifler sayesinde baklava dilimi formlu ana motif oluşturulmuştur. Ana motifin dışındaki zemin kırmızı renkte olup seyrek halde dokunmuş geometrik motifler ve göz motifleri diyagonal düzendedir. Kısa kenar bordürlerinin bitişiğinde meydana getirilmiş geometrik ve figürsel düzenlemeler lacivert zemin üzerinde yer almaktadır. İlk sıra bordür lacivert zemin üzerinde gelişen çengel motifleri ile hareketlendirilmiş, ikinci sıra bordür ise suyolu motifleri ile birbiriyle bağlanmış göz motiflerinden meydana gelmektedir.

Kilim zemininde, motif ve motif detaylarında kullanılan kırmızı renkte iplikler için rûnas(kök boya) bitkisi kullanılmıştır. Kilim zemini ve bordür zeminlerinde görülen lacivert ve mavi tonları heş(indigo) ile motif detaylarında bulunan turuncu renk soğan kabukları ile kahve renkli detaylar ise ceviz kabukları ile elde edilmiştir. Saçaklarda görülen pembeye yakın tonda renkler için nar kabuklarından faydalanılmıştır.

5.35. Herki Halısı

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Çukurca/ Hakkâri
Bulunduğu Yer	**:**	Divan Kilim/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	
Ölçüler	**:**	40 x 98 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	16.01.2021
Fotoğraf	**:**	105- 106
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları,

Tek kanatlı olarak dokunan halı örneğinin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Merkezi kompozisyon özelliklerine sahip halının lacivert zeminli merkezine kırmızı zemin rengine sahip bir mihrap yerleştirilmiştir.

Kartuş formuna yakın bir üslup gösteren mihrabın merkezine kare formlu bir çerçeve eklenerek içine koçboynuzu motifleri simetrik olarak dikey hizada dokunmuştur. Çerçevenin alt ve üst kısımlarında mihrap zeminine zıt olacak şekilde sekizgen formlu bir düzenleme ve burada merkeze doğru devam eden geometrik süslemeler devam ettirilmiştir. Kartuş formu benzeri mihrabın uç kısımlarında kalan eşkenar dörtgen formlu alanlar turuncu ve lacivert renklerde stilize bitkisel motifler yardımıyla değerlendirilmiştir. Mihrabın dış kısmı çengel motifleri ile hareketlendirilmiş ve zeminin dört köşesinde kalan boş kısımlar akrep motifleri ile değerlendirilmiştir.

Halının uzun ve kısa kenar bordürlerinde koçboynuzu motifleri turuncu zemin üzerinde kırmızı, lacivert ve beyaz renkte iplikler ile dokunmuştur. Günümüze gelebilmiş haliyle özellikle kısa kenar kısımlarında büyük oranda deformasyon görülmektedir.

Halı örneğinde zemin rengi olan ve aynı zamanda motif detaylarında kullanılan lacivert renkli iplikler heş(indigo) ile boyanmıştır. Dokumada vurguyu artıran ve bordür zeminlerinde kullanılan turuncu soğan kabukları ile elde edilmiş, koyu kahverengini elde etmede ise ceviz kabukları kullanılmıştır. Mihrap zemininde ve motif detaylarında kullanılan iplikleri boyamak için kırmızı rengi elde etmede rûnas(kök boya) bitkisinden faydalanılmıştır.

5.36. Cicim

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Urartu Halıcılık/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	
Ölçüler	**:**	122 x 195 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.01.2021
Fotoğraf	**:**	107-108
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Tırşok(Kuzukulağı), Heş(İndigo), Giyareng(Gence).

Tek kanatlı olarak dokunan cicim örneğinin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana zemini üç sıra bordürle çerçevelenmiş dokumada motifler lacivert renk üzerinde dikey kompozisyonda hizalanmıştır. Bordür zemin renkleri birbirinden farklı olan dokumada ayrıca her bordürde farklı motifler kullanılmıştır. Saçakları bulunmayan cicim örneğinin bir kısa kenarı dokumanın bilinçli olarak kesildiğini düşündürtmektedir.

Ana zeminde pıtrak motifi sekizgen formda işlenmiş, merkezine göz motifleri dokunmuş ve art arda dört tane olacak şekilde dikey hizada sıralanmıştır. Ana motif olan ve büyük boyutlarda olan pıtrak motifleri, çok daha küçük boyutlu pıtrak motifleri işlenerek birbirlerinden ayırılmıştır. Ana zeminde pıtrak ve göz motifleri dışında, boş alan kalmaması adına küçük boyutlu geometrik motifler kullanılmıştır.

İlk sıra bordürde beyaz zemin üzerinde kırmızı, turuncu, yeşil ve lacivert renklerde sonsuzluğu simgeleyen doğru parçası şeklindeki motif dokunmuştur. İkinci sıra bordürde sekiz kollu yıldız işlenmiş ve en dış bordürde ise göz motifleri işlenmiştir.

Ana zeminde ve motif detaylarında görülen lacivert renk heş(indigo) ile elde edilmiştir. Ana motifin hatlarını meydana getiren ipliklerdeki turuncu renk soğan kabuklarıyla elde edilmiştir. Üçüncü bordürün zemininde olan kırmızı renk için kök boya bitkisi kullanılmış, motif detaylarında görülen yeşil tonda renk için heş ve giyareng bitkisinden faydalanılmıştır.

5.37. Cicim

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Urartu Halıcılık/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	
Ölçüler	**:**	150 x 176 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.01.2021
Fotoğraf	**:**	109-110
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Soğan Kabukları, Ceviz Kabukları, Heş(İndigo), Bareş.

Çift kanatlı olarak dokunan cicimin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Ana motif olan akrep motifleri kilim kanatlarında yatay yönde yayılım göstererek yatay kompozisyona sahip özellikler sergilemektedir. Kilimin uzun kenarlarında bordürü zemin ile birleşik olarak suyolu motifi ile dokunmuş, kısa kenar bordürlerde ise iliksiz kilim tekniğiyle sade, farklı renklerde ve art arda iki kuşak meydana getirilmiştir. Kilimin saçakları renkli ipliklerle meydana getirilmiş, uçları serbest kalacak şekilde örülmüşlerdir.

Kilim zemini altı şerit ile atlamalı olarak dar-geniş olacak şekilde yedi kuşağa ayrılmış ve zeminin tamamı lacivert rengine sahip olacak şekilde düzenlenmiştir. Zemini kuşaklara ayıran şeritlerde atlamalı olarak ‘‘S’’ kıvrımlı motif ve pıtrak motifleri dokunmuştur. Ana motif olan akrep motifi kuşakların boyutlarına göre büyük-küçük boyutlarda ve farklı üsluplarla işlenmiştir.

Kısa kenar bordürleri ile bitişik kısımlarda bulunan geniş boyutlu kuşaklarda, akrep motifini oluşturan çengel uçları motifin içine bakar şekilde olup, orta kısımda

bulunan geniş kuşaklarda ise dışa bakar şekildedir. Akrep motifleri zemindeki dar kuşaklarda daha küçük boyutlarda olacak şekilde işlenmiştir.

Uzun kenar bordürler kilim zemini ile herhangi bir uygulama ile ayrılmamış ve kilim zeminindeki motifler ile birleşik olarak dokunmuştur. Kısa kenar bordürler hizasınca zikzak çizen suyolu motiflerinde arada kalan boşluklara çeşitli geometrik düzenlemeler eklenmiştir. Kısa kenar bordürlerde herhangi bir motif ile süsleme yapılmamıştır. Art arda olacak şekilde kahverengi ve kırmızı iki kuşak dokunmuştur.

Cicim örneğinde büyük boyutlarda yapılmış motiflerde daha çok kırmızı renkte veya renksiz iplikler kullanılmış, geri kalan turuncu ve lacivert renkleri ise daha çok motif detaylarında kullanılmıştır. Kısa kenar bordürlerde ise zemine yakın olan kuşaklarda siyah, dış kısımdaki kuşaklarda ise kırmızı kullanılmıştır.

Cicimin zemin rengi olan ve aynı zamanda kısa kenar bordür kuşaklarında kullanılmış olan siyah renk, ceviz kabukları ve bareş otuyla elde edilmiştir. Kilimde göze daha çok çarpan kırmızı renk ise rûnas(kök boya) ile meydana getirilmiştir. Lacivert, mavi ve tonları için heş(indigo) kullanılmış, turuncu için soğan kabuklarından faydalanılmıştır.

5.38. Cicim

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Urartu Halıcılık
Dokunduğu Tarih	**:**	
Ölçüler	**:**	55x 100 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	17.01.2021
Fotoğraf	**:**	111-112
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Giyareng(Gence), Ceviz Kabukları, Heş(İndigo), Bareş.

Tek kanatlı olarak dokunan cicim örneğinde iplikler koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Cicim dokumasında ana motif olan akrep motifleri dikey yönde yayılım göstererek dikey yönde gelişen bir kompozisyona sahip durumdadır. Uzun kenar bordürler, zeminden küçük boyutlarda eşkenar dörtgen dizileri ile oluşturulmuş ince şeritler ile ayrılmış vaziyettedir. Kısa kenarlarda ise bordür ve saçaklar bulunmaz. Bu örnek yarım bırakılmış veya başka bir dokumadan kesilmiş görünümü vermektedir.

Zeminde akrep motifleri baklava dilimi formunda düzenlenmiş ve dikey yönde hareketlendirilmişken, uzun kenar kısımlarında üçgen formlu akrep motiflerinin uçları yatay ekseni işaret etmektedir. Ana motiflerin konturları lacivert renkli iplikler ile oluşturulmuş, motif hatları sarı ve kırmızı iplikler ile meydana getirilmiştir. Ana motiflerin merkezinde açık yeşil ve turuncu renkli iplikler ile detay düzenlemesi tamamlanmıştır.

Uzun kenar bordürlerde pıtrak motifleri sarı, turuncu yeşil ve lacivert renklerde yapılarak hareketli bir görünüm elde edilmeye çalışılmıştır. Motifler birbirlerinden siyah renkli iplikler ile geometrik kompozisyonlar ayrılmıştır.

Zemindeki ana motif konturlarında ve motif detaylarında, bordürlerin iç ve dış kısımlarına çekilen şeritlerdeki geometrik düzenlemede ve bordür detaylarında bulunan lacivert renkli iplikler heş(indigo) ile elde edilmiştir. Motif merkezlerinde bulunan yeşil renk için heş(indigo) ve giyareng(gence) kullanılmış, giyareng bitkisinden aynı zamanda motif ana hatlarında da faydalanılmıştır. Kırmızı ve turuncu için rûnas(kök boya), kahverengi ve siyah için ise bareş otu ve ceviz kabukları kullanılmıştır.

5.39. Zili(Sili)

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Avşar Kilim/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1970
Ölçüler	**:**	175 x 200 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	05.02.2021
Fotoğraf	**:**	113-115
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Giyareng(Gence), Tırşok(Kuzukulağı), Heş(İndigo),

Tek kanatlı olarak dokunan Zili örneğinin çözgü iplikleri keçi kılından yapılmıştır. Atkı iplikleri koyunyününden eğrilmiş, bitkisel ve anilin boylarla boyanmıştır. Zili dokumasının zemininde diyagonal kompozisyonda yayılan göz motifleri altıgen formda olup merkezlerine baklava dilimi formunda göz motifleri işlenmiştir. Zilinin uzun kenar bordürlerinde suyolu motifi dokunmuş kısa kenar bordürlerde ise geometrik düzenlemelere yer verilmiştir. Saçakları çözgü ipliklerinin uzun tutulması yoluyla elde edilmiştir.

Dokuma zemin rengini çözgü ipliklerinin rengi olan koyu kahverengi oluşturmaktadır. Göz motifleri çaprazlama olarak kısa kenar ve uzun kenar bordürlerinin kesiştiği yerden başlayarak karşı köşeye kadar çapraz kümeler halinde devam etmektedir. Motiflerin altıgen formunu meydana getiren iplikler turuncu renkte olacak şekilde karşımıza çıkar. Bu sayede her bir göz motifi altıgen bir küme içerisine alınmış vaziyettedir.

Uzun kenar bordürlerde ince bir şerit ile zikzak çizerek ilerleyen suyolu motifi çözgü iplikleriyle elde edilmiş, turuncu ipliklerle konturlanmış ve böylece ortaya çıkan

üç köşeli geometrik formların her biri farklı renkli iplikler ile göz zevkini artırır durumdadır.

Kısa kenar bordürlerde uçları kilim zeminine dik şekilde oluşturulmuş sivri kemer formuna yakın bir özellik gösteren ve farklı renklerde oluşturulan desenler ile düzenlenmiştir.

Kilim zemininde motiflerin konturlarını oluşturan altıgen formun iplikleri turuncu renkte olup soğan kabukları ile elde edilmiştir. Zemin motiflerinde görülen açık sarı renkler giyareng(gence), kirli-koyu sarı renkler tırşok(kuzukulağı), açık mavi renkler heş(indigo), kırmızı ve tonları ise rûnas(kök boya) bitkisi ile elde edilmiştir. Bunun dışındaki renkler ise anilin(sentetik) boyalar ile elde edilmiştir.

5.40. Zili(Sili)

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Avşar Kilim/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1950
Ölçüler	**:**	85 x 210 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	05.02.2021
Fotoğraf	**:**	116-119
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Soğan Kabukları Giyareng(Gence), Heş(İndigo),

Tek kanatlı olarak dokunan Zili örneğinin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. İliksiz kilim tekniği, İlikli kilim tekniği ve üç iplikli sisteme dayalı olan zili dokuma teknikleri ile meydana getirilmiş bu örnek ikiyüzlü olarak tasarlanmıştır. Kenarları dikildiğinde çuval, kenarları serbest iken yolluk olarak kullanılacak şekilde düzenlenmiştir. Çuval olarak kullanıldığı esnada ön yüzünü zili dokuması meydana getirmekte, arka yüzünü ise iliksiz kilim tekniği ile oluşturulmuş sade kısım meydana getirmektedir.

Zili yüzünü meydana getiren kısım koyu kırmızı renkte ve kareye yakın bir formda tasarlanmıştır. Bu kısımda dokumanın zemini eşit boyutlarda karelere ayrılarak içlerine akrep motifleri işlenmiştir.

Zemini içten dışa doğru üçlü bir bordür sistemi sınırlandırmaktadır. İlk bordürde farklı renklerde atılmış kalın çaprazlama çizgiler ile zikzak çizerek geometrik düzenlemeler ifade etmektedir. İkinci bordürde beyaz renkte iplikler ile eli belinde motifleri vurgulanmış, en dış bordürde ise kırık çizgiler elde edilmiş geometrik formlar dokunmuştur.

Zilinin kareye yakın kısmını oluşturan zemin iliksiz kilim tekniği ile dokunmuştur. Bir sıra kırmızı bir sıra siyah olacak şekilde yatay hizada uzanan şeritler dokunmuştur. Orta kısımda birbirlerine eşit mesafede bulunan iki beyaz renkte şerit ve bunların üzerinde bulunan çizgisel süslemelerle zili dokumasının bu yüzü tamamlanmıştır.

Dokuma örneğinde bolca vurgulanan kırmızı renkte iplikler rûnas(kök boya) bitkisi ile elde edilmiştir. Motif detaylarında vurgulanan turuncu renkte iplikler soğan kabuklarından faydalanılarak boyanmıştır. Dokumanın zili yüzünde görülen yeşil renkte iplikler heş(indigo) ve giyareng(gence) bitkisiyle boyanmıştır.

5.41. Sumak

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Avşar Kilim/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1945
Ölçüler	**:**	110 x 150 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	05.02.2021
Fotoğraf	**:**	120-121
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Soğan Kabukları Nar Kabukları, Kurk Çamuru, Heş(İndigo).

Tek kanatlı olarak dokunan Sumak örneğinin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. İliksiz kilim tekniğinin de kullanıldığı sumak dokumasında baklava dilimi motifleri zeminde yatay kompozisyonda yayılmaktadır. Uzun kenar bordürleri geometrik motiflerle düzenlenen dokumada kısa kenar bordürlerde akrep motifleri işlenmiştir ve kısa kenar bordürleri devamında iliksiz kilim tekniği ile düz dokunan kahverengi ve tozpembe renkte ipliklerle şeritler meydana getirilmiştir. Sumağın saçakları kısa boyutlarda tutulan renksiz ve serbest bırakılmış ipliklerle meydana getirilmiştir.

Sumağın zemin rengini ceviz kabukları ile kahverengi iplikler meydana getirmektedir. Zeminde diyagonal kompozisyonu meydana getiren motiflerin konturları beyaz renkte iplikler ile meydana getirilmiştir. Beyaz renkte iplikleri takip eder vaziyette heş ile laciverte boyanmış iplikleri motiflerin çerçevelerini vurgulamaktadır. Motifler ise soğan kabukları ile turuncu renkte iplikler yardımıyla

dokunmuştur. Düz dokuma kısımlardaki şeritlerde kahverengi kurk çamuru(bataklık çamuru), tozpembe ise nar kabukları ile boyanmıştır.

5.42. Sumak

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Avşar Kilim/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1945
Ölçüler	**:**	115 x 165 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	05.02.2021
Fotoğraf	**:**	122-123
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Soğan Kabukları, Bareş Otu, Heş(İndigo).

Tek kanatlı olarak dokunan Sumak örneğinin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. İliksiz dokuma tekniğinin de kullanıldığı sumak dokumasında zeminde akrep motifleri ortada bir sıra bordür ile ikiye ayrılmış ve yatay eksende gelişen bir kompozisyona sahip olacak şekilde tasarlanmıştır. Uzun kenarlarda eli belinde motifleri ile kısa kenarlarda ise koçboynuzu motifleri işlenmiştir. Kısa kenarları takiben iliksiz kilim tekniği ile geniş tutulmuş kırmızı şeritler ve dar tutulmuş turuncu renkte şeritler ile düzenlenmiştir. Dokuma eserinin saçakları kısa halde tutulmuş renksiz ve serbest bırakılmış iplikler ile meydana getirilmiştir.

Sumağın zemin rengi siyah renkte ipliklerin bareş otu ve ceviz kabuklarıyla boyanması ile oluşturulmuştur. Ana motiflerin merkezinde koçboynuzu motifleri zemin renginde olup etrafları soğan kabukları ile turuncuya boyanmış iplikler ile vurgulanmıştır. Açık ve koyu renkte kırmızı renklerin rûnas(kök boya) bitkisi ile elde edildiği örnek genel itibari ile Canbezar kilimlerini andırır vaziyettedir.

5.43. Sumak

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Avşar Kilim/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1950
Ölçüler	**:**	135x 100 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	05.02.2021
Fotoğraf	**:**	124-125
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Soğan Kabukları, Tırşok(Kuzukualğı), Bareş Otu, Heş(İndigo).

Tek kanatlı olarak dokunan Sumak örneğinin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. İliksiz dokuma tekniğinin de kullanıldığı sumak dokumasında zeminde akrep, eli belinde, koçboynuzu motifleri ve geometrik motifler ile düzensiz bir şekilde kullanılmıştır. Sumağın zemini iliksiz kilim tekniği farklı renklerde şeritlere bölünerek oluşturulmuş motifler çözgü ipliklerine sarılarak kabartı olacak şekilde dokunmuştur. Dokumanın uzun kenarlarında çözgü iplikleri renksiz ve serbest bırakılmış vaziyettedir.

Zeminde açık sarı renkte iplikler giyareng(gence) bitkisi ile elde edilmiş, kirli-koyu sarı renkte iplikler tırşok bitkisi ile boyanmıştır. Kahverengi tonu için ceviz kabuklarından faydalanılmış, lacivert için ise heş(indigo) kullanılmıştır.

5.44. Sumak

Dokuma Örneğinin Yöresi	**:**	Hakkâri Yöresi
Dokunduğu Yer	**:**	Hakkâri Merkez
Bulunduğu Yer	**:**	Avşar Kilim/Van
Dokunduğu Tarih	**:**	1950
Ölçüler	**:**	90 x 110 cm.
İncelendiği Tarih	**:**	05.02.2021
Fotoğraf	**:**	126-127
Boyamada Kullanılan Bitkiler	**:**	Rûnas(Kök Boya), Ceviz Kabukları, Soğan Kabukları,

Tek kanatlı olarak dokunan Sumak örneğinin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. İliksiz dokuma tekniğinin de kullanıldığı sumak dokumasında zeminde akrep motifleri ortada bir sıra bordür ile ikiye ayrılmış ve yatay eksende gelişen bir kompozisyona sahip olacak şekilde tasarlanmıştır. Uzun kenarlarda koçboynuzu motifleri yarım şekilde, kısa kenarlarda ise baklava dilimleri işlenmiştir. Kısa kenarları takiben iliksiz kilim tekniği ile kırmızı şeritler ve koyu kahverengi şeritler ile düzenlenmiştir. Dokuma eserinin saçakları kısa halde tutulmuş renksiz ve serbest bırakılmış iplikler ile meydana getirilmiştir.

Sumak zemininde yatay kompozisyonda yapılmış akrep motifinde soğan kabukları ile turuncu renkte iplikler ile rûnas ile yapılmış kırmızı renkte iplikler kullanılmıştır. Sumak örneğinin zemininde ve iliksiz kilim tekniğini uygulandığı kısımlarda ceviz kabukları ile koyu kahverengi ipliklerden faydalanılmıştır.

6. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

6.1. Değerlendirme

Tez çalışması kapsamına, geçmişte Hakkâri bölgesinde dokunmuş ve iplikleri bitkisel boyalarla boyanmış olan halı, kilim, cicim, zili ve sumak dokumalarından toplamda 44 örnek dâhil edilmiştir. Örneklerin kompozisyon ve motif özellikleri ve dokumalarında kullanılan bitkiler tanıtılmıştır. Tanıtılan dokuma eserlerinin dokunma tarihleri örneklerin sahipleri tarafından öğrenilmeye çalışılmış ayrıca eserlerin renk, motif ve kompozisyon özellikleri göz önünde bulundurularak isabet artırılmaya çalışılmıştır.

Buna göre katalog 5.1. ve 5.2.'de Bezayağı dokumaları, katalog 5.3., 5.4., 5.5., 5.6. ve 5.7.'de Canbezar kilimleri, katalog 5.8., 5.9., ve 5.10.'da Emeni kilimleri, katalog 5.11., 5.12., 5.13., 5.14. ve 5.15.'te Gülgever kilimleri, katalog 5.16., 5.17. ve 5.18.'de Gülsarya kilimleri, katalog 5.19., 5.20. ve 5.21.'de Heybe dokumaları, katalog 5.22., 5.23., 5.24. ve 5.25'te Lüleper kilimleri, katalog 5.26., 5.27 ve 5.28.'de Sine kilimleri, katalog 5.29., 5.30. ve 5.31.'de Şamari kilimleri, katalog 5.32.'de Herki kilimi, 5.33., 5.34. ve 5.35.'te Herki halıları, katalog 5.36., 5.37. ve 5.38.'de Cicim dokumaları, katalog 5.39. ve 5.40.'ta Zili dokumaları, katalog 5.41., 5.42., 5.43. ve 5.44.'te Sumak dokumaları tanıtılmıştır.

6.1.1 Kullanılan İplikler ve Dokuma Teknikleri

Katalog bölümünde ele alınan örneklerden katalog 5.39. Zili örneği hariç diğer tüm dokuma örneklerinin çözgü ve atkı iplikleri koyunyünlerinin elde eğrilmesi ile elde edilmiş ve çift bükümlü olarak üretilmiştir. katalog 5.39. Zili örneğinin çözgü iplikleri keçi kılından eğirme ipliklerle elde edilmiştir. katalog 5.1., 5.2. Bezayağı dokumaları ve 5.15. Gülgever örneklerinde iliksiz kilim tekniğiyle dokuma görülürken geri kalan örneklerin tümünde ilikli kilim tekniği görülmektedir. İlikleri kapatmak adına sarma konturlar kullanılmıştır.

Katalog 5.40. Zili, 5.41., 5.42., 5.43. ve 5.44. Sumak dokumlarında ilikli ve iliksiz kilim teknikleri bir arada kullanılmıştır. Bu örneklerde zili ve sumak dokumalarının olduğu kısımların uzun kenar hizalarında iliksiz dokuma teknikleri ile

iki farklı renkte iplikler ince veya kalın olacak şekilde şeritlerle devam ettirilip dokumalar sonlandırılmıştır.

İncelenen örneklerin çözgü veya atkı ipliklerinde pamuk benzeri farklı elyaf türüne rastlanmamıştır. Çift kanatlı olarak dokunan kilimlerin kanatları sonradan birleştirilerek kilimler tamamlanmaktadır. Yün iplik ile dokunan ve kanatları uzun süre dikilmeyen kilimlerde yün ipliğin yapısı sebebiyle bozulmaya gerçekleşir. Katalog 5.6. ve 5.11. örneklerinde bu durum yaşanmıştır.

6.1.2 Doğal Boyama Bitkilerinin Değerlendirilmesi

Bitkiler ilk olarak verdikleri renklere göre sınıflandırılmıştır. Dokumaların kalitesini belirleyen hususlardan biri de ipliklerin renkleri ve kalitesidir. Doğal boyama ile boyanmış iplikler sentetik boyalarla boyanmış ipliklere oranla çok daha az renk akıtırlar ve bu sayede dokuma ürünlerinde renk bozulmaları olmaz.

a. Bitkilerin Verdikleri Renklere Göre Sınıflandırılması

Sarı ve Turuncu Renklerinin Elde Edildiği Bitkiler

Hakkâri bölgesinde iplik boyamada sarı ve tonlarını elde etmek için başvurulan bitkileri başında Giyareng(Gence- Datisca Cannabina L.) bitkisi gelmektedir. Mordanlanmış ve kaynayan suda ipliğe sarı renginin parlak tonunu vermektedir. Katalogda verilen ve Giyareng(Gence) bitkisi ile sarıya boyanmış eserler Katalog 5.1., 5.2., 5.3., 5.5., 5.6., 5.9., 5.11., 5.12., 5.16., 5.18., 5.19, 5.20. 5.21., 5.22., 5.24., 5.25., 5.28., 5.29., 5.32., 5.38., 5.39. ve 5.40. olarak tespit edilmiştir.

Sarı rengini elde etmek amacıyla kullanılan bir başka alternatif Tırşok(Kuzukulağı- Rumex Sp.) bitkisidir. Mordanlanmış suda kaynatılan Tırşok bitkisi ipliğe kirli sarı tonunu vermektedir. Tırşok(kuzukulağı) ile koyu sarı elde edilen dokuma örnekleri katalog 5.1., 5.6., 5.9., 5.16., 5.17., 5.22., 5.23., 5.26., 5.29., 5.36., 5.39. ve 5.43., örneklerinin detay motiflerinde bu renk görülmektedir.

Hakkâri yöresinde sarı rengi için kullanılan bir başka bitki örneği Şilemardır(Sütleğen- Euphorbia Sp.). Bitkide bulunan süt benzeri bir madde sayesinde ipliklere boyama dışında mordan kullanılmadan astarlamada yapılır.

Sarı rengin turuncuya çalan tonu Pivaz(Soğan- Allium Cepa) bitkisinin mordanlanmış suda kaynatılmasıyla elde edilir. Aynı teknikle sarı renginin beje çalan tonu için de Pûng(Nane- Mentha Longofolia L.) bitkisi kullanılır. Buna göre katalog 5.7., 5.10., 5.11., 5.12., 5.13., 5.14., 5.18., 5.19., 5.20., 5.21., 5.24., 5.29., 5.30. ve 5.31. dokuma örneklerinde soğan kabukları ile renk elde edilmiştir. Pûng bitkisi ile boyanan iplikler katalog 5.15., 5.16., 5.21. ve 5.22.örneklerinde görülmektedir.

Turuncu rengi Rûnas(Kök Boya- Rubia Tinctorum L.) bitkisinin mordanlı suda kaynatılmasıyla elde edilir. Boya kazanında sık sık karıştırılıp kontrol edilen iplik kaynama süresine göre turuncu rengini alabilmektedir.

Turuncu renginin açık tonu veya Pembeye yakın ton için nar kabukları da yörede kullanılan farklı alternatifler arasındadır. Tanıtılan kilimlerde sıklıkla saçaklarda kullanılan nar kabukları rengine sahip örnekler katalog 5.4., 5.11., 5.13., 5.15., 5.32. ve 5.41. örneklerinde görülmektedir.

Siyah ve Kahverengi Tonlarının Elde Edildiği Bitkiler

Hakkâri bölgesinde iplik boyamada kahverengi ve tonlarını elde etmek için başvurulan bitkilerin başında Güz(Ceviz- Junglas Regia L.) ağacının meyve kabukları gelmektedir. Ceviz tetiri olarak da anılan meyve kabukları mordanlanmış suda kaynatılma süresine göre açık kahverengiden siyaha yakın olacak kadar farklı renk tonları verebilmektedir. Siyah için genellikle bareş otuyla beraber kaynatılır.

Kahverengi ve siyahın ceviz kabukları ve bareş otuyla beraber kullanıldığı örnekler katalog 5.1., 5.4., 5.15., ve 5.36. hariç diğer tüm dokuma eserlerinde görülmektedir.

Kahverenginin farklı bir renk tonu da kurk çamurundan elde edilmektedir. Kurk çamuru, Hakkâri yaylalarında Kelendor(Devedikeni- Carduus Nutans L.) bitkisinin yetiştiği sulak-bataklık alanlarda bu bitkiye bağlı olarak meydana geldiği düşünülür. Boya kazanında kaynayan kurk çamuruna; ceviz kabuklarıyla kahverengiye boyanmış ipliğin atılıp kaynatılması yoluyla elde edilir. İplik, daha önce mordanlı suda ceviz kabuklarıyla kaynatıldığı için ayrıca mordanlanmaz.

Kurk çamuruyla kahverengi elde edilip dokumada kullanılan örnekler katalog 5.4., 5.9., .5.5., 5.18., 5.19., 5.24., 5.26., 5.27. ve 5.41.'de yer almaktadır. Bareş otu genellikle ceviz kabuklarıyla beraber kaynatılır veya bazı örneklerde görüldüğü üzere kurk çamuruyla kaynatılıp siyah renk elde edilir. Katalog 5.15. ve 5.4. kilim dokumalarında görüldüğü üzere bareş otu kurk çamuru ile birlikte kullanılıp siyah renk ortaya çıkarılmıştır.

Çay(Camellia Sinensis L.) bitkisi mordan kullanılarak suda kaynatıldıktan sonra ipliğe kahverengi ve tonlarını veren bir başka bitki olarak karşımıza çıkar. Çay bitkisi ile elde edilen kahverengi örnekleri genelde açık ve parlak tonda olurlar. Katalog 5.5., 5.8., 5.10., 5.13. ve 5.29.'da bulunan dokumalar buna örnek olarak gösterilebilir.

Kahverenginin kırmızıya çalan tonunu elde etmek için Rûnas(Kök Boya-Rubia Tinctorum) bitkisinin köklerinden faydalanılır. Normal şartlarda turuncu ve kırmızı renklerini veren bu bitki kaynama süresi uzatıldığında kahverengi ve kırmızı arası bir renk verir.

İplikte siyah rengin elde edilmesi için mordanlama(yerel tabirle mayalama) Bareş bitkisi yardımıyla veya şap-limon tozu yardımıyla yapılabilir. Her iki mordanlama şeklinin sonucunda ceviz kabukları veya kurk çamuru olmadan siyah renk elde edilmez.

Mavi, Yeşil ve Tonlarını Elde Etmede Kullanılan Maddeler

Mavi doğada en zor elde edilen renktir. Hakkâri bölgesinde geçmiş yıllarda Heş adı verilen bir maddeden mavi ve bununla ilişkili olarak yeşil renk elde edilirdi. Hakkâri'ye Musul-Irak'tan kalıplar halinde getirilen bu maddenin fiziksel özellikleri günümüz piyasasında baharat satılan mekânlarda bulunabilen çivite benzemektedir.

Geçmişte heş ile defalarca mavi renk yapan insanların anlatılarına göre hareket edilip benzerliği dolayısıyla çivit ile mavi renk elde edilmeye çalışıldı. Farklı baharatçılardan alınan hiçbir çivit örneği mavi renk vermedi. Bu sebeple geçmişte heş ile elde edilmiş koyu mavi ve koyu yeşil renkte iplikler tarafımızca örnek olarak toplandı.

Heş ile ağırlıkta olarak lacivert renk elde edilir. Katalog 5.1., 5.2., 5.4., 5.5., 5.8., 5.9., 5.14., 5.15., 5.19 ve 5.26., 5.27 5.33. ve 5.36. örnekleri hariç, diğer tüm örneklerde kullanılmıştır. Heş ve Giyareng(Gence) bitkisi bir arada kullanılarak koyu yeşil renk elde edilir. Katalog 5.14.'te bulunan Gülsarya kilimi ve katalog 5.40.'ta bulunan Zili dokuması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Geçmişte dokuyucular çeşitli sebeplerden dolayı bitkisel boyalar ile beraber ya da bitkiler olmadan sentetik boyalarla renk elde etmişlerdir. Geçmiş dönemlerde Hakkâri yöresinde mavi-lacivert rengin elde edildiği heş bulunmadığı zamanlarda sentetik mavi boyayı şap ve limon tozu ile mordanlayıp iplik boyamada kullanılabilmekteydiler. Katalog 5.19. ve 5.20. bu uygulama görülmektedir.

b. Bitkilerin Boyamada Kullanılan Kısımlarına Göre Sınıflandırılması

Boyamada Kökleri Kullanılan Bitkiler

Tez çalışması kapsamında ele aldığımız ve Hakkâri yöresinde sıkça kullanılmış Tırşok(Kuzukulağı- Rumex Sp.), Rûnas(Kök Boya- Rubia Tinctorum L.) bitkilerinin köklerinde bol miktarda doğal boyar madde bulunur.

Kökleri kurutulduktan sonra toz haline getirilerek de kullanılabilen bu bitkiler aynı zamanda kurutulmadan da işlem görebilir. Her iki bitki kökünde de kaynama süresi ve kullanılan mordan miktarları aynıdır. Boyamada kökleri kullanılan bitkilerde, köklerin kalın boyutlarda olması renk kalitesini artırmaktadır. Sürekli aynı araziden toplanan kökler zayıflar, incelir ve iplik kalitesi düşer, bunun olmaması için her sene farklı araziler tercih edilmelidir.

Geçmişte doğal boyama yapan insanlardan öğrenildiği kadarıyla; Rûnas(Kök boya) köklerinin özellikle Haziran ayı içerisinde toplanması daha çok verim kazandırır. Bu durum Tırşok(Kuzukulağı) kökleri için geçerli değildir ve sonbahar mevsiminin son ayına kadar da toplanabilir.

Yerel halk Rûnas bitkisini çıkıkları düzeltmede kullanırken, Tırşok bitkisini ekşimsi tadı sebebiyle salatalarda yiyecek olarak kullanırlar.

Boyamada Toprak Üstünde Kalan Kısımları Kullanılan Bitkiler

Tez çalışması kapsamına alınan örneklerden olan ve boyamada toprak üstündeki kısımları kullanılan bitkiler: Giyareng(Gence/Renk otu- Datisca Cannabina L.; sarı ve tonlarını verir), Pûng(Nane- Mentha Longofolia L.; sarıya çalan bej rengini verir) ve Bareş(siyah rengin elde edilmesinde ipliği mayalamak amacıyla kullanılır) olarak karşımıza çıkar.

Adı anılan bitkiler kesilerek toplandıktan sonra kurutulur. Kurutulan bitkiler boya kazanına gövde ve yapraklarıyla beraber, ezilerek veya bütün halde de atılabilir. Bu kategorideki bitkilerin toplanması esnasında köklerinin zarar görmemesi gerekmektedir. Çünkü bitkinin devamlılığı yanı sıra boyama işlemini başından sonuna kadar doğaya zarar vermeden tamamlamak lazım gelir. Bu sayede keserek- biçerek toplanan bitkilere bir nevi budama işlemi yapılmış olur ve bitkinin kökü güç kazanır. Bu işlem orak veya makas yardımıyla kolaylıkla yapılabilir.

Bitkilerden Giyareng, suyun sıcaklığı 70° olan boya kazana atılıp 45 dakika kaynatılmış ve sonrasında ipliğe en ideal sarı tonunu vermiştir. Pûng 40° sıcaklıkta olan suya atılıp 40 dakika kaynatıldıktan sonra renk vermiş, Bareş ise 45° olan suya atılıp 30 dakika kaynatıldıktan sonra ipliği siyah rengine boyamaya hazır hale getirmiştir.

Giyareng ve Pûng bitkileri boyama bitkileri olarak kullanılır ve onlar için hazırlanan iplikler, 50 g. şap ve 50 g. limon tozuyla mordanlanırlar, Bareş bitkisi ise doğrudan siyah rengin elde edilmesinde mordanlama amacıyla kullanılır ve ipliğe renk vermez.

Hakkâri yöresi insanı; Giyareng bitkisini eklem ağrılarını gidermede ilaç olarak kullanır, Pûng bitkisini ise nane etkisi sebebiyle salatalara karıştırarak kullanabilmektedirler. Bareşin bu iki bitkiden farklı olarak yiyecek veya farklı bir amaçla kullanıldığı saptanmadı, üstelik yörede çobanlardan alınan bilgilere göre bu bitkiyi koyunlar dahi tüketmemektedirler.

Boyamada Kabukları Kullanılan Bitkiler

Hakkâri bölgesinde Güz(Ceviz- Junglas Regia L.; kahverengi ve tonları elde edilir) ve Pivaz(Soğan- Allium Cepa L.; sarı veya turuncu renkleri elde edilir) bitkilerinin meyve kabuklarından doğal boya elde edilir. Kabukları kurutulmuş halde işleme alınırlar. Her iki boyama tekniği için de 50 g. şap ve 50 g. limon tozu kullanılır.

Ceviz kabukları uzun süre önce kurutulmuşsa bir gece öncesinde suya bırakılıp yumuşatılır ve yumuşatıldığı su ile kaynatılır. İplik su kaynadıktan sonra bırakılarak 1 saate yakın beklenir. Bazı durumlarda kahverengi mordanlama için ceviz ağacının köklerindeki kabuklardan faydalanılır. Bu yolla oldukça koyu bir kahverengi tonu elde edilir.

Soğan kabukları ise; suyun sıcaklığı 40 dereceye yaklaştığında kazana atılır ve kaynama noktasına gelindiğinde iplik kazana atılır ve tıpkı ceviz kabuklarında olduğu gibi 1 saate yakın beklenir.

Nar kabukları ve mordan maddeleri eritilmiş suda 30 dakika boyunca kaynatılırsa turuncu rengini vermeye başlayacaktır. Kaynama süresi uzadıkça ton rengi koyulaşmaya başlayacaktır.

c. Sentetik Boyaların Doğal Boyama Bitkileriyle Kullanıldığı Renkler

Hakkâri dokumalarında kullanılan boyalar genellikle bitkisel boyalardır. Renkler çeşitli bitkilerin kök, gövde ve yapraklarından elde edildiği gibi doğal boyaların sentetik boyalarla karışımı şeklinde de elde edilmektedir(Karahan,2007: 50) Bu durum tez çalışmasında Katalog 5.5'te detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Boyama işi yapanın istenilen rengi tam olarak elde etmek istemesi; toplanan bitkinin barındırdığı boyarmaddenin miktarına göre olumsuz yönde gelişmektedir. Bu gibi durumlarda sentetik boyalar ve doğal boyalar bir arada kullanılmıştır. Koyu kırmızının kullanıldığı tüm örneklerde rûnas(kök boya) bitkisi ve sentetik kırmızı boya bir arada kullanılmıştır.

6.2. Dokuma Eserleri

6.2.1. Kilimlerin Kompozisyonlarına Göre Sınıflandırılması

a. Motifleri Dikey Hizada Gelişen Kilimler

Dikey kompozisyona sahip kilimlerde ilk olarak Lüleper kilimleri değerlendirilmelidir. Lüleper kilimlerinde zemin tarak motifleriyle kuşaklara ayrılır ve motifler kısa kenar bordürleri hizasında sırtlandırılırlar. Her kuşağın zemin rengi bir yandakine göre farklı olup motiflerde yatay hizada zıt renklerle vurgulanırlar. Katalog 5.22, 5.23. ve 5.24. örneklerinde görüldüğü üzere motif dağılımı bu şekildedir.

Katalog 5.22. ve katalog 5.25'te bulunan Lüleper örneklerinde zemin 5 kuşağa ayrılmıştır. Hanze Kılıç'ın dokumuş olduğu katalog 5.22.'deki örnekte zemin 6 kuşağa ayrılmış, yine aynı dokuyucuya ait olan katalog 5.23.'deki örnekte ise 5 kuşaklı zemin tercih edilmiştir. Katalog 5.23. örneğinde yalnızca koçbaşı motifi seçilmesi nadir görülen bir özelliktir.

Katalog 5.3., 5.4., 5.5., 5.6. ve 5.7. Canbezar kilimlerinde ana motif olan akrep motifleri çokgen formda olup dikey hizada sıralanmışlardır. Bu özellikler Katalog 5.8., 5.9. ve 5.10. Emeni kilimlerinde, katalog 5.11., 5.12., 5.13., 5.14. ve 5.15. Gülgever kilimlerinde, katalog 5.31. ve 5.32. Şamari kilimlerinde, katalog 5.33. Herki halısında, katalog 5.36. ve 5.38. Cicim örneklerinde de görülmektedir.

Canbezar örneklerindeki akrep motiflerinde yerel dokuyucuların ''Nehrek-Nehk'' olarak adlandırdıkları çengel uçlar iri boyutlarda iken Gülgever kilimlerinde bu çengel uçların boyutları oldukça küçük ve sık dokunmuş haldedirler. Emeni kilimlerinde de kullanılan bu motifin çengel uçları Canbezar kilimlerinde görülen çengel uç boyutlarıyla benzerlik gösterir fakat akrep motifinin merkezine gülsarya motifi işlenir. Bu sayede birbirlerinden ayrımı kolayca yapılabilir.

Ayrıca emeni kilimleri Van- Hakkâri/ Beytüşşebap gibi yörelerde yolluk amacıyla dokunur. Bu sebeple Emeni kilimleri uzun olacak şekilde dokunurlar. Katalog 3.6.'da bulunan Emeni kilimi bu tanıma uygun bir örnektir.

Doğal Boya Kullanımı

Motifleri dikey eksende gelişen dokumalardan zemin renginde rûnas(kök boya) bitkisiyle kırmızı ve tonları tercih edilen örnekler Katalog 5.3. Canbezar kilimi, Katalog 5.29. ve 5.31. Şamari kilimi, Katalog 5. 33. Herki halısı ve Katalog 5.40. Zili dokuması olarak tez çalışmasında yer almaktadır.

Motifleri dikey eksende gelişip zemin renginde heş(indigo) ile lacivert tercih edilen örnekler katalog 5.6. Canbezar kilimi, katalog 5.8., 5.9. ve 5.10 Emeni kilimleri, katalog 5.11., 5.12., 5.13., 5.14. ve 5.15. Gülgever kilimleri, ve katalog 5.36. Cicim dokuması olarak tez çalışmasında yer almaktadır.

Motifleri dikey yönde gelişip ceviz kabukları ve bareş otuyla elde edilmiş siyah zemin rengine sahip örnek katalog 5.7. Canbezar kilimi olarak tanıtılmıştır.

b. Motifleri Yatay Hizada Gelişen Kilimler

Dokuma zeminlerinde motiflerin yatay eksende geliştiği örnekler katalog 5.30. Şamari kilimi, 5.32. Herki kilimi, 5.37. Cicim dokuması, 5.41. ve 5.44 Sumak dokumlarında görülmektedir. Farklı zemin renklerinde; farklı dokuma teknikleriyle, ana motifler ve ana motiflere bağlı olarak gelişen zemin motifleri yatay eksende yayılım göstermektedir. Motifleri meydana getiren iplik renkleri koyu zemin üzerinde açık tonda renklerden tercih edilerek ahenk artırılmış ve dikkat çekilmesi sağlanmıştır.

Doğal Boya Kullanımı

Katalog 5.30. Şamari kiliminin zemin renginde ikilik mevcuttur. Yatay hizada atılan kuşakların meydana getirdiği ana motif zeminleri atlamalı olarak ceviz kabuklarıyla kahverengiye boyanmış ipliklerden ve rûnas(kök boya) bitkisiyle kırmızıya boyanmış ipliklerden meydana getirilmiştir.

Katalog 5.37. Cicim örneğinde zemin indigo(heş) ile laciverte boyanmış ipliklerle oluşturulmuştur. Katalog 5.32. Herki kilimi ve 5.42 Sumak dokumasının zemin renkleri bareş otu ve ceviz kabuklarıyla siyaha boyanmış ipliklerle düzenlenmiştir. Katalog 5.41.'de yer alan Sumak örneğinin zemin rengi ceviz kabuklarıyla kahverengine boyanan ipliklerden, 5.44. Sumak örneğinin zemin rengi rûnas(kök boya) bitkisi ile kırmızı ipliklerden dokunmuştur.

c. Motifleri Diyagonal Kompozisyonda Gelişen Kilimler

Katalog 5.16, 5.17. ve 5.18.'te bulunan Gülsarya kilimlerinde motifler kilim zeminine diyagonal kompozisyonda dağılmaktadır. Aynı özellik katalog 5.39. Zili dokumasında da görülmektedir. Zili dokumasının Gülsarya kilimlerinden farkı çözgü ipliklerinin keçi kılından meydana getirilmesidir. Bu örneklerden Katalog 5.16.'da bulunan Gülsarya kilimi büyük boyutlarda ve yaygı olarak kullanılması amacıyla dokunmuşken diğer Gülsarya örnekleri küçük boyutlarda daha çok sergilenmek amacıyla dokunmuştur.

Doğal Boya Kullanımı

Katalog 5.16 ve 5.18 örneklerinde zemin rengi siyah olarak seçilmiş, ceviz kabukları ve bareş otu ile elde edilmiştir. Katalog 5.17. kiliminin zemininde lacivert rengi heş yardımıyla elde edilmiştir. Katalog 5.39. Zili dokumasının çözgü ipliklerinde keçi kılı kullanılması sebebiyle dokumanın yüzeyi oldukça pürüzlü bir hal almış durumdadır. Bu durum aynı zamanda zemin rengini de doğrudan etkilemektedir. Keçi kıllarından elde edilen ipliklerin doğal olarak siyaha çok yakın tonda kahverengi olmasını sağlamıştır. Zili dokumasının belirtilen özel durumu bu örneği katalogda verilen tüm diğer dokuma örneklerinden ayırmıştır.

Katalog 5.16 örneğinde sarı tonları giyareng(gence) ve tırşok(kuzukulağı) bitkileriyle elde edilip kullanılmış fakat diğer örneklerde sarı renk kullanılmamıştır. Sarı renk ile beraber turuncu rengi de yine 5.17. ve 5.18 örneklerinde kullanılmamıştır. Yeşil renk kullanımında da farklılık görülen bu üç örneğin saçak uygulamalarında 5.17 ve 5.18 örneklerinde renksiz iplikler kullanılmış ve serbest bırakılmış vaziyettedir. 5.16. kiliminde görülen saçakların iplikleri rûnas(kök boya) ile boyanmış ve örülmüş vaziyette olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Katalog 5.39.'da bitkisel boyalar kullanıldığı gibi aynı zamanda farklı renk tonlarını(mor gibi) elde etmede anilin boyalar kullanıldığı kilimin sahibinden öğrenilmiştir.

d. Merkezi Kompozisyon Motifli Kilim Örneği

Kilim zemininde ana motifin merkezde yer aldığı örnekler Katalog 5.26., 5.27. ve 5.28. Sine kilimleri, Katalog 5.34. ve 5.35. herk halıları oluşturmaktadır.

Katalog 5.26. ve 5.28. Sine kilimlerinde merkeze yerleştirilen mihraplarda semaver motifleri işlenmiştir. Aynı motif mihrap dışında kalan zeminde de sık bir şekilde neredeyse aralıksız olacak düzende dokunmuştur. Katalog 5.27. Sine kiliminde de semaver motifi ele alınmış fakat bu örneğin mihrabında aynı zamanda zoomorfik bir figüre de yer verilmiştir.

Katalog 5.35. ve 5.36. Herki halı örneklerinde tıpkı Sine kilimlerinde olduğu gibi zemin merkezine mihraplar yerleştirilmiştir. Fakat Sine kilimlerinden ayrılan yönleri kilim zemininde geometrik motiflerin kullanılmasıdır.

Doğal Boya Kullanımı

Katalog 5.26. Sine kiliminde ve katalog 5.35.'teki Herki halısında zemin renkleri heş(indigo) ile laciverte boyanmış ipliklerle sağlanmıştır. Aynı örneklerde Sine kiliminde mihrabın dokunduğu zemin beyaz renkte ipliklerle elde edilirken Herki halısında mihrabın dokunduğu zemin kırmızı renkte ipliklerle rûnas bitkisinden elde edilmiştir.

Katalog 5.27 Sine kilimi ve 5.34. Herki halısı örneklerinde mihrabın işlendiği zemin rûnas(kök boya) bitkisiyle kırmızı renkli ipliklerle meydana getirilmiş ve mihrap zeminlerinde beyaz renkli iplikler tercih edilmiştir. Katalog 5.28. Sine kiliminin zemin rengi beyaz renkli ipliklerle meydana getirilmişken mihrabının zemini ise rûnas bitkisiyle kırmızı renktedir. Bu örneğin semaver motifi detaylarında yeşile çalan kahverengi detayları görülmektedir. Bu renk tonu vaktinde toplanmayan ceviz kabuklarının boyamada kullanılmasıyla edilmiştir.

6.2.2. Kilimlerin Bordürlerine Göre Sınıflandırılması

Katalog kısmında incelenen kilimlerin bordür uygulamalarında farklı özellikler tespit edilmiştir. Bu farklılıklar hem motif tercihlerinde hem de bordür zeminlerinde kullanılan renk ayrımlarından kaynaklanmaktadır. Değerlendirme bölümünün bu

kısmında kilimler uzun ve kısa kenar bordürlerinde görülen motif ve renk ayrımları açısından sınıflandırılmıştır.

a. Uzun ve Kısa Kenar Bordürlerinde Aynı Motiflere Sahip Kilimler

Her iki kenar bordürü aynı olan kilimler katalog; 5.5. Canbezar kilimi, 5.8., katalog 5.9. ve 5.10. Emeni kilimleri, katalog 5.14. ve 5.15. Gülgever kilimleri, katalog 5.16., 5.17. ve 5.18 Gülsarya kilimleri, katalog 5.24. ve 5.25. Lüleper kilimleri, katalog 5.26., 5.27. ve 5.28. Sine kilimleri katalog 5.30. ve 5.31. Şamari kilimleri, katalog 5.33. ve 5.34. Herki halıları, katalog 5.36. ve 5.38. Cicim dokumaları, katalog 5.40 Zili Dokuması, katalog 5.41. ve 5.44. Sumak dokumaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katalog 5.5. Canbezar kilimi bordürlerinde beyaz zemin üzerine üçgen formlu bezemeler uygulanmıştır. Uzun kenar bordürlerde bulunan üçgen formlu motiflerin her birinin sivri ucu dikey hizada diğer üçgen motifinin geniş kenarına bitişik dokunmuştur. Kısa kenarlarda ise yatay hizada dokunan motiflerin sivri uçları; biri kilim zeminine diğeri zıt yöne bakacak şekilde dokunmuştur. Üçgen formlu süslemelerde siyah(bareş-ceviz kabukları) üzerine koyu yeşil(heş-giyareng) ve kırmızı(rûnas/kök boya) renkli ipliklerle ahenk sağlanmaya çalışılmıştır

Katalog 5.9. Emeni, 5.16. Gülsarya, 5.24. Lüleper, 5.29. ve 5.31. Şamari kilimlerinde görüldüğü üzere bordürler koçboynuzu motifleri ile düzenlenmiştir. Bu kilimlerin motif ve renk kullanımında üslûp ve tercih farkları görülmektedir. Emeni, Gülsarya ve Şamari kilimlerinin bordür zeminlerinde beyaz renkte iplikler kullanılarak motifler ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır ve bu kilimlerde koçboynuzu motifleri aynı üsluptadır.

Katalog 5.25. Lüleper dokumasının uzun ve kısa kenar bordürleri çengel motiflerine sahiptir. Çengel motifleri uzun kenarlarda ceviz kabuklarından yapılma kahverengi ton üzerine rûnas bitkisiyle kırmızıya boyanmış haldedir. Kısa kenarlarda bordür uygulaması iki kuşaktan meydana getirilmiştir. Dış kuşakta çengel motifi ceviz kabukları ve bareş otuyla siyaha boyanmış zemin üzerinde yer almaktadır. İç kuşakta ise çengel motifleri beyaz zemin üzerinde indigo ile laciverte ve rûnas ile kırmızıya boyalı renklerde olup daha iri boyutlarda dokunmuşturlar.

Katalog 5.24. Lüleper kiliminde ise bareş ve ceviz kabukları ile elde edilen siyah renkte iplikler bordür zeminlerini meydana getirir. Burada kullanılan koçboynuzu motifleri ise biri kırmızı ve biri lacivert renkte ipliklerle dokunmuştur. Lacivert olarak dokunan motiflerin tam merkezine pembe veya sarı renklerinde göz motifleri işlenmiştir. Kırmızı renkte iplik rûnas(kök boya) ve kırmızı renkte anilin boya ile elde edilmiş, lacivert ise heş kullanılarak meydana getirilmiştir. Motif merkezindeki detaylar sarı ve tonları giyareng(gence) ve tırşok(kuzukulağı) bitkisiyle, pembe ise nar kabukları ile elde edilmiştir. Lüleper kilim örneğinde kullanılan koçboynuzu motifleri yukarıda anılan diğer kilim örneklerinde görülen koçboynuzu motiflerine oranla daha küçük boyutta dokunmuştur.

Katalog 5.10. Emeni kilimi ve 5.17. Gülsarya kilimlerinin bordür düzenlemesinde göz(nazar-muska) motifleri kullanılmıştır. Emeni kiliminde göz motifleri, bareş ve ceviz kabukları ile elde edilmiş siyah ipliklerle dokunan zemin üzerine işlenmiştir. Emeni kilimi bordürlerinin üç tanesinde göz motifleri rûnas ile renklendirilmiş tarak motifi üzerine işlenmiş diğerinde ise çay yaprağı kullanılmıştır.

Katalog 5.17. Gülsarya kiliminde ise göz motifleri beyaz zemin üzerinde ana zemini dolanmaktadır. Göz motifleri beyaz zemin üzerinde biri rûnas ile kırmızıya boyanmış, diğeri ise heş ile laciverte boyanmış olacak şekilde renklendirilmiştir. Bu sayede hem zemine hem de birbirlerine zıt olacak şekilde renkli motifler ana zemin sınırlarını vurgular.

Katalog 5.9. Emeni kilimi, 5.14. ve 5.15. bordürlerinde kurtağzı motifleri beyaz zemin üzerine koyu renklerle ana zemini çerçeveler. Kurtağzı motifleri bareş ve ceviz kabuklarıyla boyanmış siyah renkli ipliklerden meydana gelmektedir. Kurtağzı motifleri siyah renkte olup simetrik vaziyette sırtları birbirine dönük haldedir. Bu durumda motiflerin ortasında gerçekleşen eşkenar dörtgen(rombus-baklava dilimi) formu kök boya ile boyalı ipliklerle değerlendirilmiştir. Eşkenar dörtgenlerin tam merkezine ise heş ve giyareng ile elde edilmiş yeşil renkte iplikler ile vurgulama yapılmıştır. Kısa kenar bordürlerindeki motifler birbirinden kırmızı renkte parmak motifleri ile ayrılmaktadır.

Katalog 5.17. Gülsarya kiliminde ve Katalog 5.30.Şamari kiliminde ve Katalog 5.36 Cicim dokumasında bordürlerde içinde yıldız motifleri dokumayı

çevrelemektedir. Buna göre Gülsarya kiliminde beyaz zemin, şamari kiliminde ve cicim dokumasında ise ceviz kabukları ve bareş otuyla elde edilmiş siyah zemin üzerinde yıldız motifleri işlenmiştir.

Katalog 5.38. Cicim dokumasının uzun kenar bordürlerinde siyah renkli zemin rengi ceviz kabukları ve bareş otuyla elde edilmiştir. Siyah zemin üzerine pıtrak motifleri dokunmuş olan bu örneğin kısa kenar bordürleri bulunmamaktadır.

Gülsarya kiliminde baklava dilimi formları bareş ve ceviz kabuklarıyla boyanmış siyah renkte ipliklerle dokunmuştur. Bu formların içine yerleştirilmiş yıldız motifleri Kırmızı(kök boya), kahverengi(ceviz kabukları- çay yaprakları) veya lacivert(heş) olarak renklendirilmiştir. Uzun kenar bordürlerinde art arda dokunmuş yıldız motiflerini birbirinden ayırmada parmak motifleri kullanılmıştır. Kısa kenar bordürlerinde ise yıldız motifleri arasında sivri uçları birbirine baklava üçgen formlu geometrik uygulamalar gözlemlenir.

Katalog 5.26. Sine kilimi ve katalog 5.33. Herki halısı örneklerinin bordürlerinde kırmızı zemin üzerinde gelişen suyolu motifi ana zemini dolanmaktadır. Bordür zemininde görülen kırmızı kök boya bitkisi ile renklendirilmiştir. Bu zemin üzerinde bulunan suyolu motifi siyah(bareş-ceviz kabukları) ve beyaz(renklendirilmemiş) renkli ipliklerle dokunmuştur. Bordürü zeminden ayırmada tarak motifleri aynı zamanda şerit işlemi görmektedir. Bu motif yeşile yakın bir kahverengi tonuna sahiptir. Dokuyuculardan alınan bilgilere göre ceviz kabuklarıyla açık kahverengine boyanan iplikler ardından kurk çamurunda kaynatılmaları durumunda bu ve buna yakın tonlara sahip olabilmekteler. Tarak motifinde kullanılan ipliklerin bu şekilde renklendirdiği düşünülmektedir.

Katalog 5.27 Sine kilimi ve katalog 5.34. Herki halısı örneklerinin bordür detaylarında benzerlik görülmektedir. Bu örneklerin bordürlerinde merkezde göz motifi oldukça küçük boyutlarda işlenmiş ve dört köşesine geometrik formlar eklenerek çiçek görüntüsü elde edilmeye çalışılmıştır. Sine örneği bordür zeminlerinde kırmızı renkte iplikler rûnas bitkisiyle elde edilmiştir. Herki halısında ise bordür zeminleri beyaz renkte tercih edilmiş ve motifleri kırmızı(rûnas bitkisi), lacivert(heş) ve pembeye yakın tonda kırmızı(nar kabukları) renkli ipliklerle dokunmuştur.

Katalog 5.28. Sine kiliminin motif detayını bukağı motifleri oluşturmaktadır. Bukağı motifleri beyaz zemin üzerine tarak motifleri içlerine küçük boyutlarda ve farklı renklerde dokunmuştur. Siyah(bareş ve ceviz kabukları), lacivert(heş), kahverengi(ceviz kabukları), kırmızı(rûnas), maviye çalan yeşil(heş ve giyareng) renkleriyle işlenen bukağı motifleri bordürlere dikkat çekmektedir.

Katalog 5.40. Zili dokumasının bordürleri üç sıra halinde tasarlanarak kareye ayrılmış zemini çerçevelemektedir. Zeminleri rûnas(kök boya) bitkisiyle kırmızı renkte iplikler meydana getirmektedir. Zemine bitişik ilk sıra bordürde çizgisel düzenlemeler, beyaz ve yeşil(giyareng-heş) renkte ipliklerle elde edilmiştir. İkinci sıra bordürde beyaz ve kırmızının farklı tonlarıyla boyanmış ipliklerle eli belinde motifler işlenmiştir. En dış bordürde ise çizgisel düzenlemeler kırmızı ve kahverengi(ceviz kabukları) ipliklerle düzenlenmiştir.

Katalog 5.41. Sumak dokumasının uzun ve kısa kenar bordürleri zemin rengi olan kırmızı bitkisi ile elde edilmiş ipliklerle meydana getirilmiştir. Uzun kenar bordürlerinde soğan kabuklarıyla elde edilmiş turuncu ve ceviz kabukları ile bareş otu ile boyanmış siyah renkte ipliklerle düzenlenmiştir. Siyah renkte dokunan göz motifleri turuncu renkte dokunan üçgen motifler ile tamamlanmıştır. Kısa kenar bordürlerde ise beyaz ve turuncu renklerde akrep motifleri işlenmiştir.

Katalog 5.44. Sumak örneğinin uzun ve kısa kenar bordür zeminleri rûnas bitkisi ile kırmızıya boyanmış ipliklerle tasarlanmıştır. Uzun kenar bordürlerde beyaz renkli iplikler kırmızı zemin üzerinde baklava dilimi motiflerini meydana getirmektedir. Kısa kenarlarda ise bareş otu ve ceviz kabukları ile siyah renkli ipliklerle eli belinde motifleri işlenmiştir.

6.2.3. Kilimlerin Saçaklarına Göre Sınıflandırılması

a. Saçakları Renksiz İpliklerle Oluşturulan Dokumalar

Katalog 5.2. Bezayağı dokuması, katalog 5.10. Emeni kilimi, katalog 5.12. Gülgever, katalog 5.17. Gülsarya, katalog 5.19. Heybe dokuması, katalog 5.23. ve 5.25. Lüleper, katalog 5.26., 5.27. ve 5.28 Sine kilimleri, 5.29. Şamari kilimi, katalog 5.41. ve 5.42. Sumak dokumalarının saçaklarını renksiz iplikler meydana

getirmektedir. Bahsedilen saçak ipliklerinin bazıları tamamen serbest vaziyette iken bazıları ise örülmüş ve uçları püskül olacak şekilde birleştirilmiş durumdadır.

Katalog 5.10., 5.23., 5.26., 5.27., 5.29., 5.41. ve 5.42. örneklerinin saçakları tamamen serbest bırakılmış vaziyettedir. Katalog 5.12. Gülgever örneğinin saçaklarının bir kısmı örülmüş ve uçları serbest bırakılmış vaziyette iken diğer kısmı ise tamamen serbest bırakılmış vaziyettedir.

Katalog 5.2., 5.14., 5.19., 5.25. ve 5.28. örneklerinde saçaklar örülmüş ve uçları bağlanarak püsküllü olacak vaziyettedirler. Katalog 5.31. Şamari kiliminin saçakları uçlarına mavi boncuk eklenerek örülmüş vaziyettedir.

b. Saçakları Renkli İpliklerle Oluşturulan Dokumalar

Katalog 5.1. Bezayağı dokuması, katalog 5.3., 5.4., 5.5., 5.6. ve 5.7, Canbezar kilimleri, katalog 5.8. ve 5.9. Emeni kilimleri, katalog 5.13. ve 5.15. Gülgever kilimleri, katalog 5.16. ve 5.18. Gülsarya kilimleri, katalog 5.22. ve 5.24. Lüleper kilimleri, katalog 5.30 Şamari kilimi, katalog 5.32. Herki kilimi, katalog 5.34. Herki halısı ve katalog 5.37. Cicim dokuması örneklerinin saçakları renkli ipliklerden meydana getirilmiştir. Katalog 5.39 Zili dokumasında saçak yerine keçi kılından örülmüş geniş bir kuşak bulunmaktadır.

Katalog 5.1. örneğinde saçaklar dipleri bağlanarak uçları serbest bırakılmış. Rûnas bitkisi ile kırmızıya boyanmış iplikler ve heş(indigo) ile laciverte boyanmış ipliklerle meydana getirilmiştir.

Rûnas bitkisi ayrıca katalog 5.3., 5.6., 5.8., 5.11., 5.15., 5.16., 5.34. ve 5.37 örneklerinin saçak ipliklerini boyamada kullanılmıştır. Bu örneklerden katalog 5.3. ve 5.6. örneklerinde saçaklar tamamen serbest bırakılmış vaziyettedir. Geri kalanlar ise örülmüş durumdadır.

Katalog 5.4., 5.5., örneklerinin saçak iplikleri nar kabukları ile pembe ve kırmızı arası bir tona boyanmış ve örülmüş vaziyettedir. Katalog 5.7. ve 5.22. örneklerinin saçakları soğan kabukları ile turuncuya boyanmıştır. 5.7. örneğinin saçakları serbest vaziyetteyken 5.22. örneğinin saçakları örülmüş vaziyettedir. Katalog 5.30. örneğinin saçakları ceviz kabukları ile kahverengiye boyanmış ve örülmüş vaziyettedir. Katalog 5.24. Lüleper örneğinin saçaklarında ise ceviz kabukları, kurk

çamuru ve soğan kabukları ile koyu kahverenginden turuncuya boyanmış ipliklerin renk tonu açılır vaziyettedir.

c. Uzun Kenar Bordürü Bulunmayan Kilim Örneği

Katalog 5.23. Lüleper kilimi kısa kenar bordürlere sahipken uzun kenar bordürleri bulunmayan bir örnektir. Uzun kenar bordürleri bulunmayan bunun yerine kahverengi ipliklerle testere ağzı benzeri ve yerel dokuyucuların ‘‘Perık(kanat-yaprak)’’ dedikleri bir motifle ana zemin sonlandırılmıştır. Kısa kenar bordürlerde ise beyaz zemin üzerine birbirlerinden parmak motifleriyle ayrılmış koçboynuzu motifleri işlenmiştir. Kırmızı(kök boya), lacivert(heş) ve kahverengi(kurk çamuru ve ceviz kabukları) ipliklerle dokunan koçboynuzu motifleri merkezlerine bukağı motifleri işlenerek tamamlanmış ve birbirlerinden siyah(bareş-ceviz kabukları) renge sahip tarak motifleriyle ayrılmıştır.

Katalog 5.35. Herki halısı, katalog 5.43., Sumak dokuması örnekleri uzun kenar bordürlere sahip değildirler.

6.3 Karşılaştırma

Kars/ Sarıkamış’ın Köroğlu Köyü’nde dokunan kilim örneği, Katalog 5.4.’te verilen ve Hakkâri bölgesinde dokunan Canbezar kilimlerine büyük ölçüde benzerlik göstermektedir(Resim 130, Taşkaynatan, 2011: 87). Kilim örneğinde altıgen içerisinde çengelli baklava motifleri(akrep motifleri) kilim zemininde dikey hizada sıralanmış ve kilim zemini bir bordür ile tam ortadan iki bölüme ayrılmıştır. Bordürleri kilim zemininden ayırmada kullanılan tarak motifleri Hakkâri kilim dokumalarında çok sık rastlanılan bir özelliktir.

Sarıkamış akrepli kilimini Hakkâri Canbezar kilimlerinden ayıran özelliği motif kullanımından ziyade renk tercihinde olmuştur. Bu kilimde ana motiflerin her biri farklı bir zemin rengi üzerine dokunmuştur.

Kars/ Sarıkamış’ın Köroğlu Köyü’nde dokunan kilim örneğinde kullanılan motifler ve motiflerin bağlı bulunduğu kompozisyon tercihleri Hakkâri kilimlerine yakınlık göstermektedir(Resim 131., Taşkaynatan, 2011: 87). Akrep motifi benzer üsluplarda kullanılmış olsa da muhabbet kuşu motifi kullanımı katalog 5.24’te verilen

Lüleper örneğinde de görüldüğü üzere oldukça farklıdır. Sarıkamış kiliminde çengel uçları birbirine bakar şekilde simetrik pozisyonda olacak şekilde motif yarım bırakılmıştır. Muhabbet kuş ya da Anadolu'nun farklı kesimlerinde anıldığı üzere kuş motifi Hakkâri kilimlerinde tümüyle dokunmaktadır.

Resim 131. örneğinde görüldüğü üzere koyu renk tonlarına nazaran açık renk tonları tercih edilmiştir. Hakkâri kilimlerinin özellikle zemin renk tercihleri koyu tonlar ile olmuştur.

Resim 132.'de verilen halı örneği Diyarbakır, Urfa, Elazığ ve Kovancılar yöresinde göçebe olarak yaşayan Beritan Aşireti tarafından dokunmuş bir seccade örneğidir (Aksoy 2016: 38). Katalog 5.35.'te verilen Herki aşireti tarafından dokunmuş halı örneği ile benzer ve farklı yönleri mevcuttur.

Her iki halı örneğinde de merkezi kompozisyon tercih edilmiştir. Merkezi kompozisyonu meydana getiren mihrap düzeni Beritan halısında siyah zemin üzerine uygulanmışken Herki halısında indigo ile elde edilmiş lacivert üzerine uygulanmıştır. Bordürlerde kullanılan turuncu renk her iki örnekte de soğan kabuklarından elde edilmiştir. Renk kullanımı dışında motif üslupları oldukça benzerdir. Her iki örnekte de akrep motifi kullanımı mihrap dışında kalan zemin boşluğunu doldurma adınadır. Beritan halısında çengel uç sayısı daha az dokunmuşken bu kullanım herki halısında çengel uç sayısının fazla olup aynı zamanda motifin çokgen formda olmasıyla karşımıza çıkmaktadır.

Resim 133.'te Afyon yöresine ait olan, günümüzde Eskişehir müzesinde bulunan ve yörede ''Post Motifli Seccade'' olarak bilinen kilim örneği, katalog 5.26.' da bulunan Sine kilimiyle benzer ve farklı özelliklere sahiptir (Kalay ve Subaşı, 2016: 79). Her iki kilim örneği de merkezi kompozisyona sahiptir. Her iki örneğin mihrabı da kabaca eşkenar dörtgen formuna sahip olup kısa kenar uçlarına tepelik yerleştirilmiştir.

Post motifli kilimde merkezi kompozisyon kırmızı zemin üzerine yerleştirilmişken Sine kiliminde merkezi kompozisyon lacivert zemin üzerinde yer almaktadır. Post motifli kilimde zemin motifleri seyrek halde işlenmişken bu durum

Sine kiliminde oldukça sık halde işlenmiş olarak görülmektedir. Bu sebeple Sine kiliminin dokunması diğer kilime oranla daha zahmetli ve daha uzun sürelidir.

Resim 134.'te Afyon yöresine ait olup günümüzde Eskişehir müzesinde bulunan ve yörede ''Tolu Kilim'' olarak bilinen örnek (Kalay ve Subaşı, 2016: 74), katalog 5.8. Emeni kilimiyle benzer ve farklı özelliklere sahiptir. Kilimlerin iplikleri koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Her iki kilimde de ana motif dağılımı dikey hizadadır. Çift kanat olarak dokunan her iki kilimde de bordür ve zemin ayrımı tarak motifleri ile elde edilmiştir. Kilimlerin zemininde ana motif dışında kalan boş kısımları değerlendirme aynı formlarda yıldız motifleri kullanılmıştır. Tolu kilimi ve Emeni kiliminde bordür zeminleri beyaz renkli iplikler ile sağlanmıştır.

Tolu kiliminin zemin rengi siyah olarak tercih edilmişken katalog 5.8. Emeni kiliminde zemin rengi laciverttir. Tolu kiliminde bordürler zeminle bordür ayrımını yapan tarak motifi oldukça büyük boyutlarda iken Emeni kiliminde bu durum tam tersidir. Bordür motifleri her iki örnekte de renkli ipliklerle meydana getirilmiştir. Tolu kilimi bordürlerinde eli belinde, kurtağzı ve koçboynuzu motifleri işlenmişken Emeni kiliminde yalnızca koçboynuzu motifleri işlenmiştir.

Resim 135.'te verilen Bitlis yöresine ait Cicim örneği (Ölmez ve Sökmen, 2016:9) ve katalog 5.38 Cicim örneği benzer özelliklere sahiptirler. Her iki kilimde de renk ve motif özellikleri benzerdir. Dokuma zemininde açık renklerin tercih edilmesi ve akrep motiflerinin baklava dilimi formunda çerçevelere sahip olmaları benzerdir. Fakat Bitlis yöresi Cicimi, katalog 5.41., 5.42. ve 5.44. Sumak örneklerinde olduğu gibi iliksiz kilim tekniği ile dokunmuş zemin örneğine sahiptir. Bu özelliği ile Bitlis yöresi Cicimi yolluk amacıyla kullanılabilirken katalog 5.38. Cicim örneği duvarda sergilenme amacıyla kullanılabilir.

Şanlıurfa yöresine ait olan ve Birecik'te bulunan Cicim örneği (Resim 136: Nur Başaran ve Tağı, 2019: 176) ile katalog 5.37. Cicim örneği karşılaştırıldığında motif ve kompozisyon açısından benzerlikler görülmektedir. Her iki örnekte de motif dağılımı yatay eksende gerçekleşmiştir. Yatay eksene yerleştirilen akrep motifleri benzer üsluplardadır. Şanlıurfa yöresi cicimi tek kanatlı olarak daha küçük boyutlarda dokunmuşken katalog 5.37. Cicim örneği çift kanatlı olup daha büyük boyutlardadır. Şanlıurfa yöresi Ciciminde atkı çözgü ve desen iplikleri koyunyünü ve keçi kılından

karışık bir şekilde elde edilmişken katalog 5.37. Cicim örneğinde çözgü ve atkı iplikleri sadece koyunyününden elde edilmiştir. Şanlıurfa Ciciminde keçi kılı kullanımı katalog 5.39. Zili örneğiyle benzerlik göstermektedir.

Şanlıurfa Ciciminde zemin rengi beyaz renkli ipliklerden tercih edilmiş ve dokumada daha çok açık tonda renkler hâkim olmuşken katalog 5.37. Cicim örneğinde bu durum tam tersi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kars/ Sarıkamış'ta bulunan Zili dokuması (Resim 137: Taşkaynatan, 2011: 87) ile katalog 5.40. Zili dokuması örneklerinde benzer ve farklı yönler mevcuttur. Sarıkamış Zili örneği yolluk olarak kullanılma amacıyla dokunmuşken katalog 5.40. Zili örneği hem yolluk hem de torba olarak kullanmak amacıyla dokunmuştur. Sarıkamış Zili örneğinde açık tonda renge sahip ipliklere daha çok yer verilmişken bu özellik katalog 5.40. Zili örneğinde tam tersidir. Sarıkamış Zili dokumasında pıtrak motifi tercih edilmişken katalog 5.40. Zili dokumasında akrep motifi tercih edilmiştir.

Her iki dokuma da iplikler koyunyününden eğirme olup bitkisel boyalarla boyanmıştır. Kırmızı renkler iki örnekte de neredeyse aynı tondadır. Motifler baklava dilimi formunda olup dikey hizada sıralanmaktadırlar.

Resim 138.'te verilen Sumak örneği Akdeniz bölgesinde yaşayan Yörüklerin dokuduğu Alaçuval veya Alasıkardaş olarak bilinen Sumak örneğidir (Aydın, 2011: 22). Katalog 5. 42. Sumak örneği ile karşılaştırıldığında benzer ve farklı yönlerinin olduğu görülmektedir. Alaçuval Sumağı içinde eşya taşıma amaçlı dokunmuşken katalog 5.42. Sumak örneği yolluk olarak kullanmak amacıyla dokunmuştur. Her iki örnekte de akrep ve çengel motifleri yatay kompozisyonda değerlendirilmiştir.

Alaçuval Sumağında dokumanın zemininde yatay eksende iliksiz kilim tekniği ile dokunmuş bordürler ise kuşaklar meydana getirilmiş ve akrep motifleri bu kuşakların içine diziler halinde dokunmuştur. Katalog 5.42. Sumak örneğinde de zemin iki kuşağa ayrılmıştır fakat akrep motifleri diziler halinde değil kompozisyon halinde olarak karşımıza çıkmaktadır.

İliksiz kilim tekniği her iki örnekte de kullanılmıştır. İplikler koyunyününden eğrilmiş ve bitkisel boyalarla boyanmıştır. Renk kullanımı birbirine yakın olan örneklerde kırmızı, beyaz, siyah ve turuncu renkte iplikler çok sık kullanılmıştır.

7. SONUÇ

Tez başlığı altında yapılan incelemeler sonrasında, geçmişte doğal boyamacılık yapmış insanların çok büyük bir kısmını kadınların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Doğal boyamacılık yapan kadınlar aynı zamanda dokumacılık da yapmışlar ve dokumada ihtiyaç duydukları renkleri kendileri oluşturmuşlardır. Yani dokumanın olduğu yerlerde doğal boyamacılık da vardır düşüncesi güçlenmiştir.

Literatür taraması sonrasında Giyareng, Rûnas ve Kelendor gibi bazı bitkilerin Türkçe isimleri öğrenilmiştir ve bunların Anadolu'nun farklı kesimlerinde benzer tekniklerle kullanıldığı görülmüştür. Anadolu'nun farklı kesimlerinde benzer bitki ve tekniklerle renkler elde edilmesinden hareketle; Hakkâri dokumalarında görülen doğal boyama ve teknikleri Türk dokumalarında görülen doğal boyama ve tekniklerinin devamı niteliğindedir.

Çalışmanın özellikle karşılaştırma kısmında Hakkâri bölgesi dokumalarının Anadolu'da dokunmuş farklı örneklerle ciddi açıdan benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu benzerlik özellikle göçebe yaşayan toplulukların dokuduğu örneklerde saptanmıştır. Göçebe hayatın vazgeçilmezi olan geleneksel dokumalarda en çok öne çıkan tür kilimler olmuştur.

Geçmişte dokumacılık yapmış kadınlara işlenen motiflerini anlamları sorulduğunda Gülsarya motifi hariç cevap alınamamıştır. Bu sebeple günümüzde hatıra amaçlı saklanan kilimlerin büyük çoğunluğunu Gülsarya kilimleri oluşturmaktadır. Geri kalan kilim ve dokuma çeşitleri maddi sebeplerden dolayı satılmış veya farklı sebeplerden dolayı günümüze ulaşamamıştır.

Sanayi devrimi sonrasında gelişen üretim teknikleri, dokumaları ve onları meydana getiren unsurlardan biri olan doğal boyacılığı doğrudan etkilemiştir. Geleneksel halı ve kilim gibi düz yaygılarda üretimin zahmetli olması bu kültürün yerini daha dayanıksız olan fabrikasyon ürünlerine bırakmasına sebep olmuştur.

Sentetik boyaların insan sağlığı açısından zararlı olduğu çoğu bilimsel araştırma ile kanıtlanmıştır. Buna nazaran aynı bilimsel çalışmalarda halk tabiri ile kökboyaların insan sağlığı açısından faydalı olduğu söylenmektedir.

Günümüzde Anadolu'nun çoğu bölgesinde olduğu gibi Hakkâri ve yöresinde de dokumaya olan ilginin oldukça azalması ve buna bağlı olarak doğal boyamanın tercih edilmemesi; doğal boyama bitkilerinin önemini kaybetmesine neden olmuştur. Yerleşim alanlarında veya tarım arazilerinde yetişen bitkilerin artan nüfus karşısında yok olması, doğal boyama bitkilerinin kendiliğinden yetişmesini güçleştirmektedir. Yaptığımız arazi çalışmaları sayesinde doğal boyama bitkilerinin, yaylalarda veya köylerde hâlâ bolca bulunabildiğini kanıtladık.

Çalışmamızla anlaşıldı ki doğal boyar bitkilerini tanıyanların sayısı fazlasıyla azalmıştır. Geçmişte doğal boyacılık yapmış kişiler ve çobanlar dışında doğal boyama bitkilerini tanıyan veya hatırlayan neredeyse kalmamıştır.

''Hakkâri Dokumalarında Kullanılan Doğal Boyalar ve Boyama Teknikleri'' adlı tez çalışmamızla günümüzde de tamamıyla doğal ve sağlıklı bir biçimde bitkisel boyamaların yapılabileceğini gösterdik.

Anadolu'da dokumanın yapıldığı bölgelerde doğal boyamanın hangi yollarla elde edildiği daha önce kıymetli araştırmalarla açıklanmıştır. Bu değerli zincire bir halkanın daha araştırmamızla eklenmesi temennimiz olacaktır.

KAYNAKÇA

A. Mutlu, S. (2018). Asur Ülkesinin Anadolu Politikasında Hubuskia Ülkesinin Rolü. ***Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,*** 5 (17), 130-52.

Akkaya, İ., Özvan, A., Şengül A., Tapan, M. (2013). Yüksekova(Hakkâri) Bölgesinin Depremselliği ve Sismik Tehlike Analizleri. ***İstanbul Yer Bilimleri Dergisi,*** 26 (1), 31-51.

Akpınar, Ö., Demir, T., Güngör, H., Kara, H. (2019). ‘‘Nar(Punica Granatum L.) İn Vitro Antidiyabetik, Antienflamatuar, Sitotoksik, Antioksidan ve Antimikrobiyal Aktivitesi’’. ***Akademik Gıda***. 17 (1). 61-71.

Aksoy, E. (2016). Beritan Aşireti Halı ve Kilimleri. ***Sanat ve Tasarım Dergisi,*** (17), 27-46.

Aktaş. E., Özgen. U., Yiğit. D., Yiğit. N. (2009). Ceviz(Junglas Regia L.)’in Antimikrobiyal Aktivitesi. ***Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi***. 39 (1-2). 7-11.

Arslan, A. (2015). Dokuma Tekstil Yüzeyi Tasarımı ve Örnek Uygulama. ***İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi***, 5 (11), 101-108

Arslan, K. H., Subaşı, E. (2016). Eskişehir Arkeoloji Müzesinde Bulunan Afyon Yöresi Kilimlerinden Örnekler. ***Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi,*** 9(17), 62-87.

Aslanapa, O. (1987). **Türk Halı Sanatının Bin Yılı.** İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.

Aydın, Ö. (2011). Gazipaşa(Zili- Cicim- Sumak) Heybe, Torba ve Çuval Dokumaları. ***Arış,*** 6, 20-27.

Azımı. M. H., Beşirli. G. (2018 10-13 Eylül). ***Soğan(Allium Cepa L.) Gen Kaynakları Popülasyonlarında Tohum Çoğaltım Çalışmaları ve Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi.*** Uluslararası Katılımlı Türkiye 6. Tohumculuk Kongresi. Niğde.

Balkanal, Z. (2018). Türk Kültürünün Değer Yargılarını Yansıtan Kilim Motiflerine Tasarım Açısından Alternatif Bir Yaklaşım; Kaat’ı Sanatında Uygulamaları. ***Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** (35), 341-352.

Baran, M., N. ***Karadağ’ın(Hakkâri) Buzul Morfolojisi.*** (Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2018

Başaran, F., Tağı, S. (2019). Şanlıurfa Cicim Dokumaları [Bildiri]. Dr. Hasan Çiftçi ve Nurlan Akhmetov (Ed.). ***4. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi,*** 29 Kasım-1 Aralık 2019, Şanlıurfa: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü.

Basuğuy, B. (2018). Ziyaüddin İsa El-Hakkâri’nin Selahaddin Eyyubi’nin Siyasi Kariyerine Etkisi [Bildiri]. Arş. Gör. Yaşar Kaplan, Arş. Gör. Murat Adıyaman ve Arş. Gör. Emin Yıldırım (Ed.). ***1. Uluslararası Zap Havzası Sempozyum Bildirileri,*** 27-29 Nisan 2018. Hakkâri: Hakkâri Üniversitesi.

Belli, O. (1983). Nairi- Hubuskia Ülkesi Araştırmaları''. ***1. Araştırma Sonuçları Toplantısı.*** Ankara: Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. 31-40.

Benli. H., Tutak. M. (2008). Bazı Bitkilerden Elde Edilen Doğal Boyar Maddelerin Yünü Boyama Özelliğinin İncelenmesi. ***Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi,*** 10 (2), 53-59.

Bodur, F. (1988). Halıcık Tarihine Kısa Bir Bakış ve Konya Halıları. ***Vakıflar Dergisi,*** 20, 105-114.

Bozkurt, H., Kayabaşı, N., Özkoca, B. (2016). Çorum El Sanatlarında Kullanılan Motifler ve Anlamları. ***Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** 9 (1), 39-61.

Buğrul, H. (2020). Hakkâri'de Evlilikle Bağlantılı Geleneklerin El Sanatlarına Yansımaları. ***Arış,*** 16, 26-41.

Canatar, M. (1998). Osmanlılarda Bitkisel Boya Sanayii ve Boyahaneler Üzerine. ***Osmanlı Araştırmaları XVIII***. A. Atila Şentürk, İsmail Erünsal, Klaus Kreiser, Halil İnalcık, Heath W. Lowry ve Nejat Göyünç(Ed.), (18 (18). 89-104), İstanbul, 1998.

Canay, A., Sevim, K. (2013). Anadolu'da Üretilen Kilim Motiflerinden Bukağı Motifi ve Bu Motiften Çıkan Seramik Çalışmaları. ***İdil Sanat ve Dil Dergis,*** 2 (6), 60-70.

Çelik, B. (2018). Molla Hüseyin Batei'nin Mevlidindeki Kur'ani Referanslar [Bildiri]. Arş. Gör. Yaşar Kaplan, Arş. Gör. Murat Adıyaman ve Arş. Gör. Emin Yıldırım (Ed.). ***1. Uluslararası Zap Havzası Sempozyum Bildirileri,*** 27-29 Nisan 2018. Hakkâri: Hakkâri Üniversitesi.

Çiftçioğlu, İ. (2009). Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemanın Diplomatik Rolü. ***Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi***, (26), 193-205.

Çoruhlu, Y. (2007). **Erken Devir Türk Sanatı.** İstanbul: Kabalcı Yayın Evi.

Deli Ö. ***Rubia Tinctorum L.(Kök Boya) Bitkisinin Kök Dokularından Kallus Üretimi.*** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara, 2004.

Demir. A. (2018). Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Hakkârili Bazı Ulema ve Müderrislerin Sicil-i Ahval Kayıtları [Bildiri]. Arş. Gör. Yaşar Kaplan, Arş. Gör. Murat Adıyaman ve Arş. Gör. Emin Yıldırım (Ed.). ***1. Uluslararası Zap Havzası Sempozyum Bildirileri,*** 27-29 Nisan 2018. Hakkâri: Hakkâri Üniversitesi.

Demirezer. Ö. L., Kuruüzüm. A., (1997). Rumex Türlerinin Kullanışı ve Biyolojik Aktiviteleri. ***Fabad Journal Of Parmaceutical Sciences,*** 22, 21-26.

Deniz, B. (2000). **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları.** Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Deniz, B. (2005). Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları. ***Sanat Tarihi Dergisi,*** 14 (1), 79-103.

Eyüboğlu, Ü. Yaraş, F. (1990). Kırmızılar, Morlar, Maviler. **Türkiyemiz,** 20 (61), 40-53.

G. Yardımcı, K. (2016). Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatı Ürünlerinden Örnekler. ***İnternational Journal of Cultural an Social Studies,*** 2 (1), 219-241.

Genç. M. (2017). Sakarya Çevresi Doğal Boyar Madde Kaynakları ve Boyahaneler. ***Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** 1 (26), 100-118.

Gözütok, Ş. (2011). Hakkârili Devlet Adamı ve Âlimler (Abbasiler Dönemi). ***Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi***, (46), 255-280.

Güneş, H. (2015). Beytüşşebap Tarihi Üzerine Notlar. ***Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,*** 6 (12), 103-113.

İmer, Z. (1999). Türklerin Dokuma Sanatında Boyacılık. ***Erden Dergisi Halı Özel Sayısı,*** 2 (29), 331-353

Güngörmez, H. (2015). Doğal Boyalar ve Tuz. ***Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi,*** 5 (1), 57-63.

Kahraman M., Şahin G. (2017). Hakkâri'nin Turizme Yönelik Potansiyelleri Hakkında Bir Değerlendirme. ***İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi***, 34, 1-21.

Kaplan, Y. (2014). Tarihte Hakkâri, Bahdinan, Şemdinan ve Hakkâri [Bildiri]. ***Uluslararası Seyyid Taha-i Hakkâri Sempozyumu Bildirileri.*** Arş. Gör. Yaşar Kaplan, Arş. Gör. Murat Adıyaman ve Arş. Gör. Emin Yıldırım (Ed.). 24-26 Mayıs 2013. Hakkâri: Hakkâri Üniversitesi.

Karadağ, R. (2007) **Doğal Boyamacılık**. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Karahan, R. (2007). **Dünden Bu Güne Hakkâri Kilimleri.** Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.

Kasımoğlu. A. (2013). ***Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü***. İstanbul: İmaj Matbaacılık Sanayi ve Ltd. Şti.

Kaya, F. (2015). Hakkâri İlinin İdari Coğrafya Analizi. ***The Journal of Academic Social Science Studies,*** 41, 79-99.

Keskin, E. ***Dokuma Eyleminde Sanatsal Yaratıcılık ve Deneysellik İlişkisi.*** (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2012.

N, Ölmez, F., Sökmen, S. (2016). Bitlis Yöresi Cicim Dokumaları. ***Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,*** 18 (2), 1-22.

Oktay, B. (2018). Hakkâri Yöresi Canbezar Kilimlerinden Bazı Örnekler. ***The Journal Of Social Sciences İnsitute,*** (39), 369-396.

Oyman B. N. El Dokumacılığının ve El Dokuma Tezgâhının Tarihçesi, El Dokuma Tezgâhlarının Çeşitleri. ***Sanat Dergisi***, (8), 63-84.

Öğütken, Z. ***Nar Kabuğu ile Farklı Mordanlar Kullanarak Yünlü Kumaş Boyama.*** (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Özipek, K. (2018). Hakkâri'de Nesturi Kilisilerinin Sosyal ve Siyasal Yaşama Etkisi [Bildiri], Arş. Gör. Yaşar Kaplan, Arş. Gör. Murat Adıyaman ve Arş. Gör. Emin Yıldırım (Ed.). 24-26 Mayıs 2013. Hakkâri: Hakkâri Üniversitesi.

Özkahraman, E. (2010). ***Hakkâri-Van Kilimleri.*** İstanbul: Ömür Matbaacılık A.Ş.

Tanyürek, Ö. ***Hakkâri'de Urartu İzleri.*** (Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2019.

Taş, E. (2019). Tekstil Hammaddelerinin Boyanmasının Tarihsel Gelişimi ve Boyarmaddeler. ***Turkish Studies-Social Science,*** 14 (3), 1095-1120

Taş, E. (2012). Van- Hakkâri Yörelerinde Sine Olarak Bilinen Kilimler, ***Arış Dergisi,*** 8, 122-131.

Taşkaynatan, H. ***Sarıkamış ve Çevresi Düz Dokumaları.*** (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, Erzurum, 2011.

Top M. (Editör). (2010). **Hakkâri**. Ankara: Anıt Matbaa.

Tuncel, M. (1997). ''Hakkâri''. ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,*** (VX. 205-207). İstanbul TDV Yayınları.

Turgut, R. (2018). Mar Şem'un Ailesi ve Nesturi Patrikliği [Bildiri]. Arş. Gör. Yaşar Kaplan, Arş. Gör. Murat Adıyaman ve Arş. Gör. Emin Yıldırım (Ed.). ***1. Uluslararası Zap Havzası Sempozyum Bildirileri,*** 27-29 Nisan 2018. Hakkâri: Hakkâri Üniversitesi.Ünsal, M. (2017). Duyguların Sergilendiği Kilim Dokumada Van Örneği. ***Van Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** (38), 355-368.

Yılmaz, B. (2017). Pazırık'dan Günümüze Türk Halı Sanatı. ***Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi,*** 1 (1), 98-1

EKLER

RESİMLER VE HARİTALAR

Resim 1: Pazırık Halısı (Yılmaz'dan)

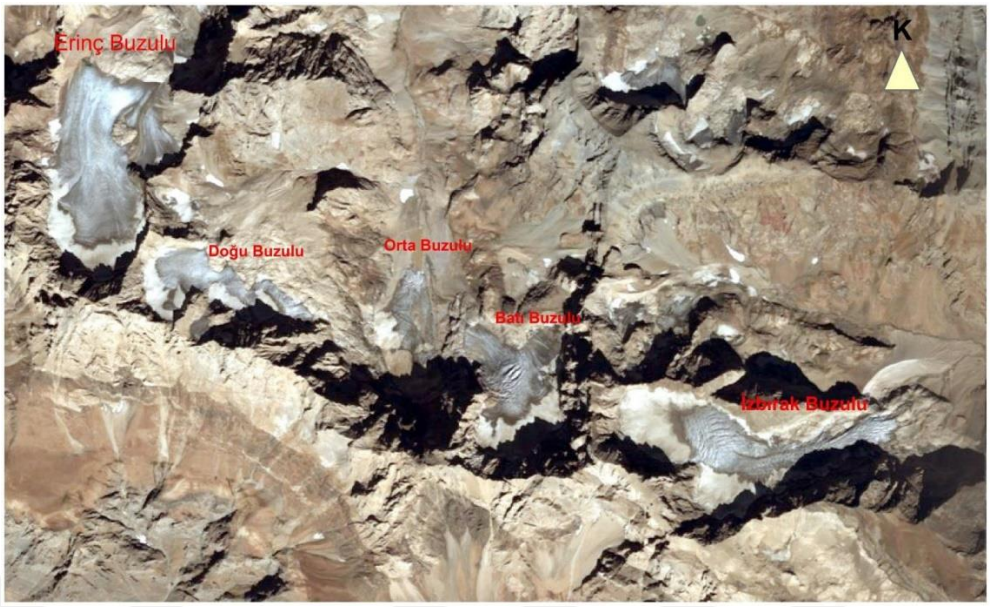

Resim 2: Hakkâri Cilo Dağı Buzulları (Baran'dan)

Resim 3: Koyun kırkma makası ile koyun kırkma.

Resim 4: Yünden iplik elde edilmesi

Resim 5: Boyamada Kullanılan Kazan, Odun Ateşi, Termometre ve Ahşap Çubuk

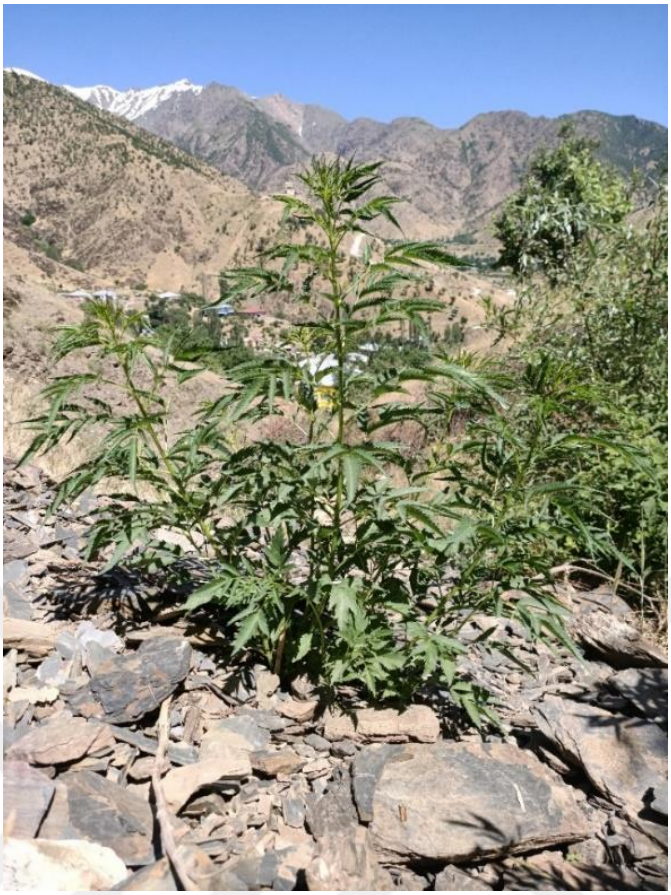

Resim 6: Giyareng/Geharenk- Datisca Cannabina- Renk otu/ Yalancı kenevir

Resim 7: Giyareng/Geharenk Bitkisinin Boyamada Kullanımı.

Resim 8: İpliğin soğuk suyla yıkanması.

Resim 9: Ceviz ağacı ve meyvesi (http://www.euforgen.org/species/juglans-regia/ Erişim Tarihi: 23.12.2020).

Resim 10: Ceviz ağacı kökleriyle ipliğin mayalandırılması

Resim 11: Ceviz kabuğundan kahverengi elde edimi sırasında ren tonu kontrolü

Resim 12: Kurq/Kurk Çamuru

Resim 13: Kelendor/ Carduus Nutans L./ Eşek Dikeni-Otu veya Deve Dikeni-Otu.

Resim 14: Kurq/Kurk Çamurunun söğüt ağacı ateşiyle kaynatılması.

Resim 15: İpliğin Söğüt ağacı külleriyle işlem görmesi.

Resim 16: Kurk çamuruyla boyanan ipliğin yıkanması

Resim 17: Soğan-Allium Cepa (https://www.researchgate.net/figure/Bulb-onion-Allium-cepa_fig1_278718392 Erişim Tarihi: 22.12.2020)

Resim 18: Soğan kabuğuyla turuncuya boyama.

Resim 19: Soğan Kabuğuyla Turuncuya Boyamada Renk Kontrolü

Resim 20: Runas- Kök Boya- Rubia Tinctorum L.

Resim 21: Runas- Kök boya ile doğal boyama işlemi.

Resim 22: Runas- Kök boya ile boyamada iplik renk kontrolü

Resim 23: Runas- Kök Boya ile Boyama Ardından Sentetik Boya ile Elde Edilen Sonuç

Resim 24: Tırşok- Kuzukulağı- Rumex Acetosella L.

Resim 25: Tırşok- Kuzukulağı bitkisiyle boyama işlemi

Resim 26: Tırşok- Kuzukulağı bitkisi ile boyanan ipliğin kurutulması

Resim 27: Bareş bitkisi

Resim 28: Bareş bitkisiyle iplik mayalandırma.

Resim 29: İpliğin bitki içinde dinlendirilmesi.

Resim 30: Pûng- Nane- Mentha Longifolia L.

Resim 31: Pûng- İt Nanesi boyama işlemi

Resim 32: İpliğin Pûng- Nane ile boyanma sorası

Resim 33: Nar Bitkisi (https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/narin-faydalari-ve-zararlari-nelerdir-1800613 Erişim Tarihi: 15.12.2020)

Resim 34: Nar Kabukları ile Boyama

Resim 35: Kurutulmuş Çay Yaprakları(http://www.bygourmet.com/images/cay_orj.jpg Erişim Tarihi: 15.12.20209.

Resim 36: Çay Yaprakları ile Boyama

Resim 37: Şilemar(Sütleğen) Bitkisi(https://steemit.com/tr/@ethemkibar/suetlegen-otu-ve-cicegi-bitki-fotograflari-d705910e964a6 Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Resim 38: Kırmızı, Siyah ve Kahverengi İpliklerle Dokunan Bezayağı Dokuma

Resim 39: Katalog 5.1. Bez Ayağı Dokuma

Resim 40: Bez Ayağı Dokuma Detayı

Resim 41: Katalog 5.2. Bez Ayağı Dokuma

Resim 42: Katalog 5.3. Canbezar Kilimi

Resim 43: Canbezar Kilimi Detayı.

Resim 44: Katalog 5.4. Canbezar Kilimi

Resim 45: Canbezar Kilimi Detayı

Resim 46: 5.5. Canbezar Kilimi(Perık Kilimi)

Resim 47: Canbezar Kilimi Detayı

Resim 48: Katalog 5.6. Canbezar Kilimi

Resim 49: Canbezar Kilimi Detayı

Resim 50: Katalog 5.7. Canbezar Kilimi

Resim 51: Canbezar Kilimi Detayı

Resim 52: Katalog 5.8. Emeni Kilimi

Resim 53: Katalog 5.9. Emeni Kilimi

Resim 54: Emeni Kilimi Detayı

Resim 55: Katalog 5.10. Emeni Kilimi

Resim 56: Emeni Kilimi Detayı

Resim 57: Katalog 5.11. Gülgever Kilimi

Resim 58: Gülgever Kilimi Detayı

Resim 59: Katalog 5.12. Gülgever Kilimi

Resim 60: Gülgever Kilim Detayı

Resim 61: Katalog 5.13. Gülgever Kilim Detayı

Resim 62: Gülgever Kilimi Detayı

Resim 63: Katalog 5.14. Gülgever Kilimi

Resim 64: Gülgever Kilimi Detayı

Resim 65: Katalog 5.15. Gülgever Kilimi

Resim 66: Gülgever Kilimi Detayı

Resim 67: Katalog 5.16. Gülsarya Kilimi

Resim 68: Gülsarya Kilimi Detayı

Resim 69: Katalog 5.17. Gülsarya Kilimi

Resim 70: Gülsarya Kilimi Detayı

Resim 71: Katalog 5.18. Gülsarya Kilimi

Resim 72: Gülsarya Kilimi Detayı

Resim 73: Katalog 5.19. Heybe Dokuması(Paşzin)

Resim 74: Heybe Dokuması(Paşzin) Detayı

Resim 75: Katalog 5.20. Heybe Dokuması

Resim 76: Heybe Dokuması Detayı

Resim 77: Katalog 5.21. Heybe Dokuması

Resim 78: Heybe Dokuması Detayı

Resim 79: Katalog 5.22. Lüleper Kilimi

Resim 80: Lüleper Kilimi Detayı

Resim 81: Katalog 5.23. Lüleper Kilimi

Resim 82: Lüleper Kilim Detayı

Resim 83: Katalog 5.24. Lüleper Kilimi

Resim 84: Lüleper Kilimi Detayı

Resim 85: Katalog 5.25. Lüleper Kilimi

Resim 86: Lüleper Kilimi Detayı

Resim 87: Katalog 5.26. Sine Kilimi

Resim 88: Sine Kilimi Detayı

Resim 89: Katalog 5.27. Sine Kilimi

Resim 90: Sine Kilimi Detayı

Resim 91: Katalog 5.28 Sine Kilimi Örneği

Resim 92: Sine Kilimi Detayı

Resim 93: Katalog 5.29. Şamari Kilimi Örneği

Resim 94: Şamari Kilimi Detayı

Resim 95: Katalog 5.30. Şamari Kilimi

Resim 96: Şamari Kilimi Detayı

Resim 97: Katalog 5.31. Şahmari/Şamari Kilimi

Resim 98: Şamari Kilimi Detayı

Resim 99: Katalog 5.32. Herki Kilimi

Resim 100: Herki Kilimi Detayı

Resim 101: Katalog 5.33. Herki Halısı

Resim 102: Herki Halısı Detayı

Resim 103: Katalog 5.34. Herki Halısı

Resim 104: Herki Halısı Detayı

Resim 105: Katalog 5.35. Herki Halısı

Resim 106: Herki Halısı Detayı

Resim 107: Katalog 5.36: Cicim Dokuması

Resim 108: Cicim Dokuması Detayı

Resim 109: Katalog 5.37 Cicim Dokuması

Resim 110: Cicim Dokuması Detayı

Resim 111: Katalog 5.38. Cicim Dokuması

Resim 112: Cicim Dokuması Detayı

Resim 113: Katalog 5.39. Zili Dokuması

Resim 114: Zili Dokuması Detayı

Resim 115: Katalog 5.40. Zili Dokuması

Resim 116: Zili Dokuması Detayı

Resim 117: Katalog 5.41. Sumak Dokuması

Resim 118: Sumak Dokuması Detayı

Resim 119: Katalog 5.42. Sumak Dokuması

Resim 120: Sumak Dokuması Detayı

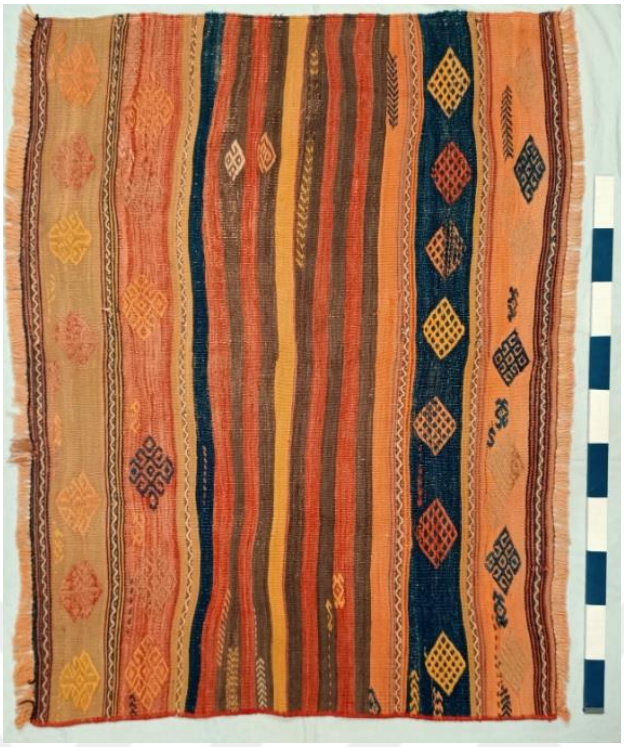

Resim 121: Katalog 5.43. Sumak Dokuması

Resim 122: Sumak Dokuması Detayı

Resim 123: Katalog 5.44. Sumak Dokuması

Resim 124: Sumak Dokuması Detayı

Resim 125: Dokuma Tezgâhı- Istar.

Resim 126: Dokuma Tezgâhı- Istar İle Dokuma Örneği.

Resim 127: Heş-İndigo(Özkahraman'dan, 2010).

Resim 128: Hakkâri Bölgesi Marinus/Marinos Yaylası

Resim 129: Hakkâri Bölgesi Marinus/Marinos Yaylası

Resim 130: Kars/ Sarıkamış Köroğlu Köyü'nde Dokunan Akrep Motifli Kilim Örneği(Taşkaynatan, 2011: 79)

Resim 131: Sarıkamış Köroğlu Köyü'nde Dokunan Akrep ve Kuş Motifli Kilim(Taşkaynatan, 2011: 74)

Resim 132: Beritan Halı Seccade(Aksoy, 2016: 39).

Resim 133: Afyon Yöresi Mihraplı Seccade Kilimi(Kalay ve Subaşı, 2016: 79)

Resim 134: Afyon Yöresi Tolu Kilimi(Kalay ve Subaşı, 2016: 74).

Resim 135: Bitlis Yöresi Cicim Örneği(Ölmez ve Sökmen, 2016: 9).

Resim 136: Şanlıurfa/ Birecik'te Bulunan Cicim Dokuması

Resim 137: Kars/ Sarıkamış'ta Bulunan Zili(Çapraz-Damalı Zili) Örneği(Taşkaynatan, 2011: 84).

Resim 138: Akdeniz Yöresi, Alaçuval- Sumak Dokuması(Aydın, 2011: 22).

Haritalar

Harita1: Hakkâri İlinin Siyasi Haritası, il ve ilçelerinin merkeze olan konumları (cografyaharita.com/haritalarim/4l_hakkari_ili_haritasi.png/ Erişim Tarihi: 23.12.2020)

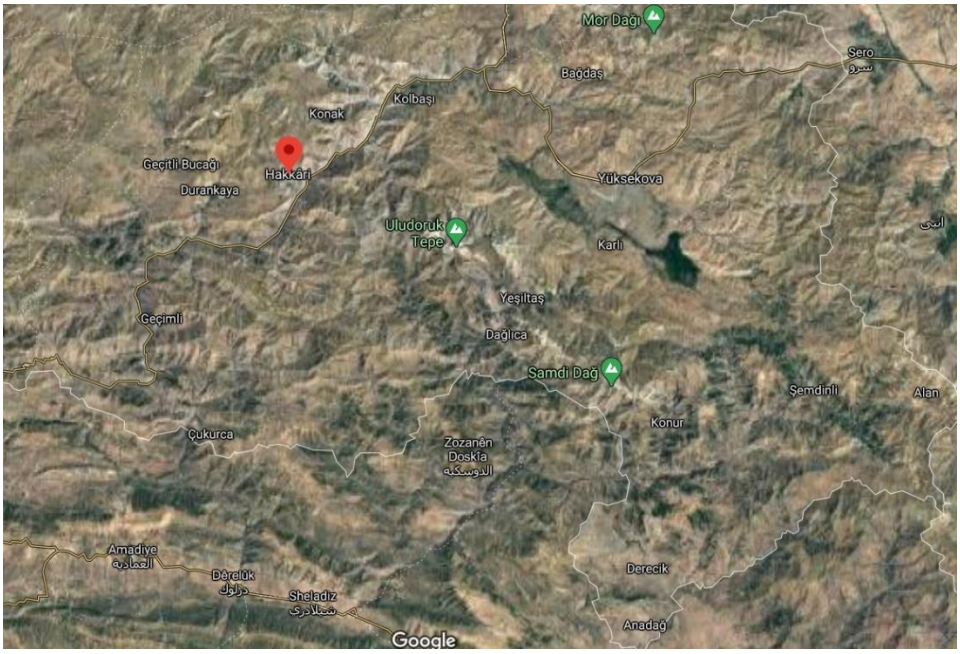

Harita 2: Hakkâri İli Uydu Görüntüsü (Google Maps'ten)

ÇİZELGELER VE ÇİZİMLER

HAKKÂRİ DOĞAL BOYAMALARINDA KULLANILAN BİTKİLER VE DİĞER MADDELER				
YÖRESEL İSMİ	**TÜRKÇE İSMİ**	**LATİNCE İSMİ**	**BOYAMADA KULLANILAN KISMI**	**VERDİĞİ RENK**
Giyareng/Geharenk	Renk otu/Gence	Datisca Cannabina L.	Toprak Üstünde Kalan Kısımları	Sarı
Güz	Ceviz	Junglas Regia L.	Meyve kabukları	Kahverengi, Siyah
Kurq Çamuru	-	-		Kahverengi
Pîvaz	Soğan	Allium Cepa L.	Kabukları	Sarı, Turuncu
Rûnas	Kök boya	Rubia Tinctorum L.	Kökleri	Kırmızı, Turuncu
Tırşok	Kuzu Kulağı	Rumex Acetosella L.	Kökleri	Sarı, Turuncu
Bareş	-	-	Toprak Üstünde Kalan Kısımları	Siyah renk için mayalandırmada kullanılır
Pûng	Nane	Mentha Longifolia L.	Toprak Üstünde Kalan Kısımları	Sarıya Çalan Bej

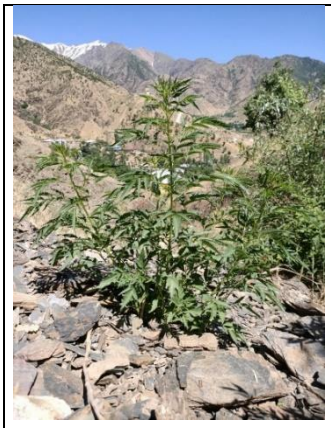	**GİYARENG/GEHARENK- GENCE/ RENK OTU- DATİSCA CANNABİNA L.** Renk otu, Gence, Geneç, Renkli ot, Yalancı kenevir veya Hakkâri ve Gevaş'ı kapsayan bölgede bilindiği ismiyle Giyareng bitkisi, Datiscaceae ailesinde ve Datisca cinsi içerisinde yer alır ve iplikleri sarı renge boyamak için kullanılır Endemik olmayan bu bitki Türkiye'de dış Anadolu' da 20 ila 1700 rakımları arasında, açık ormanlarda veya nehir kıyılarında yetişmektedir
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 45 dakika	

Çizelge 2: Giyareng(Gence) Bitkisinin Vesikası

	GÜZ- CEVİZ- JUNGLAS REGİA L. Ceviz ağacı(Juglans Regia) Güneydoğu Avrupa, Asya, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde doğal olarak yetişen bir bitkidir.. Ülkemizin her bölgesinde yetişen ceviz ağacı özellikle kuru meyve olarak çok tüketilir. Ayrıca bitkinin ağaç kabuğu, yeşil meyve kabuğu ve yaprakları kozmetik ürünlerinde kullanıldığı gibi doğal boyar madde olarak da kullanılır. Kahverengi tonları ve siyah cevizden elde edilir.
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 60 dakika	

Çizelge 3: Güz(Ceviz) Bitkisinin Vesikası

	KURK ÇAMURU-BOYAMA ÇAMURU Hakkâri yaylalarında sulak arazilerin bazılarında olan, özellikle Temmuz ayı ve sonrası ortaya çıkan parlayan ve yağlı gibi görünen bir çamur türüne yerel halk ‘‘kurq/kurk’’ demektedir. Kelendor- Carduus Nutans L. Ya da Türkçe adıyla Eşek dikeni bitkisinin bulunduğu sulak alanlarda ortaya çıkar. Bu çamurdan koyu ve oldukça parlak bir kahverengi elde edilir.
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 20dakika	

Çizelge 4: Kurk Çamuru(Bataklık Çamuru)’nun Vesikası

	PİVAZ- SOĞAN- ALLİUM CEPA Soğanın birincil gen merkezi yani kökeni Kafkas Dağlarının doğusu olarak bildirilmektedir. Yaklaşık 3000 yıldır tarımı yapılan soğan kabuğu sarı renk boyası olarak kullanılır bunların yanı sıra soğan bitkisel ilaç olarak da fayda sağlamaktadır. Sarı ve tonlarını verdiği gibi kaynatılma süresi uzun tutulursa turuncu ve tonlarını da verebilmektedir.
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 50 dakika	

Çizelge 5: Pivaz(Soğan) Bitkisinin Vesikası

	RUNAS-KÖK BOYA- RUBİA TİNCTORUM L. Yerel adıyla Runas, Latince Rubia Tinctorum ve Türkçe'de yaygın bilindiği ismiyle Kök Boya bitkisi, Rubiaceae familyasına ait çok yıllık bir bitkidir. Orta ve Güneybatı Asya'dan Kuzeybatı Himalayalara ayrıca Avrupa'nın birçok kesiminde görülebilen çok geniş bir alana yayılan İrano-Turanien bir türdür. Tarihte çok eski devirlerden beri kullanımı yapılmış kök boya bitkisi, boyamacılıkta önemli bir yere sahip olup kırmızı rengini vermekte; Türk kırmızısı, Edirne kırmızısı veya Alizari isimleriyle de bilinmektedir.
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 30 dakika	

Çizelge 6: Rûnas(Kök Boya) Bitkisinin Vesikası

	TIRŞOK- KUZUKULAĞI- RUMEX ACETOSELLA L. Halk hekimliğinde kullanılan bitkiler arasında yer alan Polygonaceae familyasında yer alan Rumex bitkisinin yeryüzünde 200 kadar çeşit türü vardır. Labada veya efelek olarak da bilinen bu bitki Türkiye'nin hemen her yerinde yetişebilmektedir. Boyamada bu bitkinin köklerinden faydalanır ve sarının tonlarını ve turuncu renklerini verir.
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 30 dakika	

Çizelge 7: Tırşok(Kuzukulağı) Bitkisinin Vesikası

	BAREŞ Yapılan araştırmalar ve literatür taramalarında Türkçe veya Latince ismine rastlanmayan bu bitkiye yerel halk tarafından Bareş denmektedir ve kara rüzgâr anlamına gelmektedir. İnce uzun saplı, küçük yapraklı ve tomurcukları olan bir bitki çeşididir. Siyah rengin yapımını kolaylaştırmak amacıyla ipliği mayalamak için kullanılır ve her zaman başvurulan bir uygulama olmayabilir.
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 30 dakika	

Çizelge 8: Bareş Bitkisinin Vesikası

	PÛNG- NANE- MENTHA LONGİFOLİA Nane Labita türlerine verilen genel addır. Yerel halkın Pûng/ Püng adlandırdığı bitkiye Türkçe'de it nanesi denir(Bkz. Resim). Türkiye'de 7 çeşit nane olup çok yıllık otsu bir bitki olma özelliği gösterir. Yaprakları koyu yeşil renginde olup çiçeği mor veya erguvani renklerinde olabilir. Rutubetli yerlerde yetişen bu bitkiden sarıya çalan bej renk elde edilir
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 40 dakika	

Çizelge 9: Pûng Bitkisinin Vesikası

	HINAR/HENAR- NAR- PUNİCA GRANATUM Punicaceae ailesinin içinde yer alır. Mayıs-Haziran aylarında al kırmızısı çiçek açıp Sonbaharda toplanan meyvelerin kabuklarından Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faklı mordanlar kullanılarak sarı, koyu kahverengi ve haki gibi renkler elde edilebilir. Hakkâri bölgesinde turuncu ve tonları elde etmek için nar kabukları kullanılır.
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 30 dakika	

Çizelge 10: Nar Bitkisinin Vesikası

	ÇAY- CAMELLİA SİNENSİS Doğada kendiliğinden yetişen birçok bitkiden sadece boya bitkisi olarak değil aynı zamanda tıbbi ve aromatik bitki olarak da faydalanılır. Bu bitkilerden bazıları çay yapılarak içilmekte bazıları da lapa haline getirilerek yaralarda kullanılmaktadır. Çay bitkisi hem kaynatılıp içilmekte hem de kahverengi ve tonlarını elde etmede doğal boyamada kullanılır.
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 35 dakika	

Çizelge 11: Çay Vesikası

	ŞİLEMAR- SÜTLEĞEN- EUPHORBİA SP. Anadolu'da hemen her yerde yetişebilen bir bitki çeşididir. İçinde süte benzer bir sıvı barındıran sütleğen bu sayede doğal boyacılıkta kullanılır. Özellikle ışığa karşı dayanıklı renkler elde edilir. İlkbahar'da toprak üstünde kalan kısımları kesilip toplanan bu ot kurutulur ve çeşitli sülfatlar eklenerek sarı, turuncu, kahverengi, haki gibi renkler elde edilebilir. Sütleğen Hakkâri'de daha çok astarlamada kullanılır.
Kullanılan Mordan Miktarı: 50 g. Şap ve 50 g. Limon tozu	
Kaynama Süresi: 60 dakika	

Çizelge 12: Şilemar- Sütleğen Vesikası

ÇİZİMLER

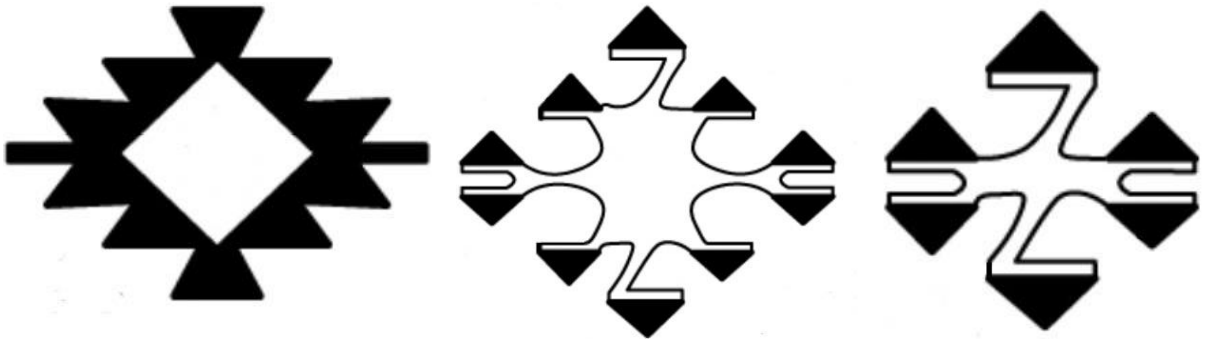

Çizim 1: Yıldız Motifleri(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

Çizim 2: Kurtağzı Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

Çizim 3: Akrep Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

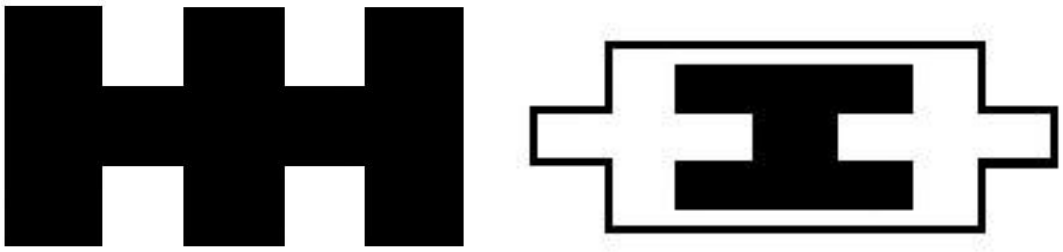

Çizim 4: El, Parmak, Tarak Motifleri(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

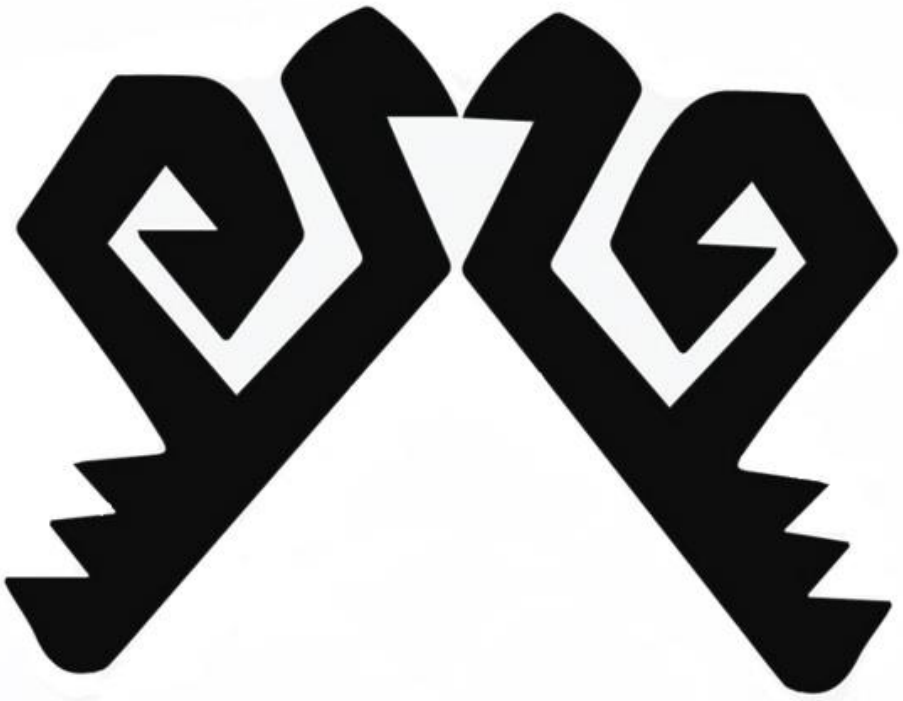

Çizim 5: Muhabbet Kuşu Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

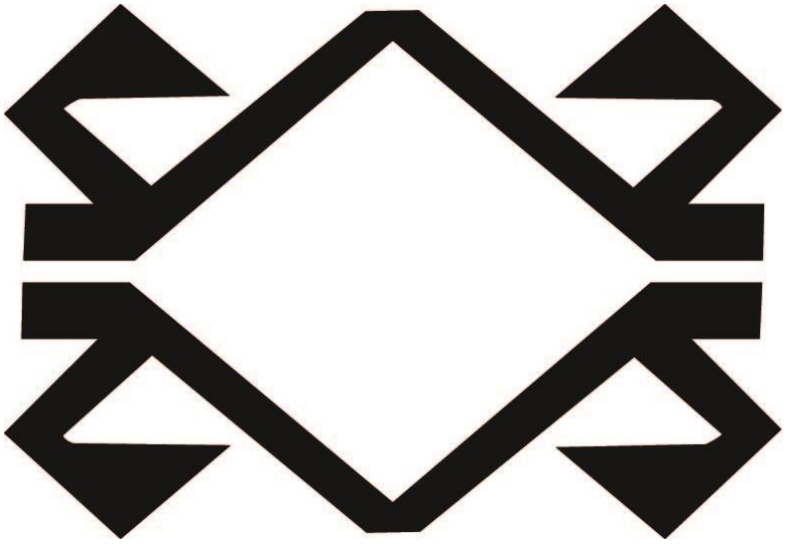

Çizim 6: Koçboynuzu/ Koçbaşı Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

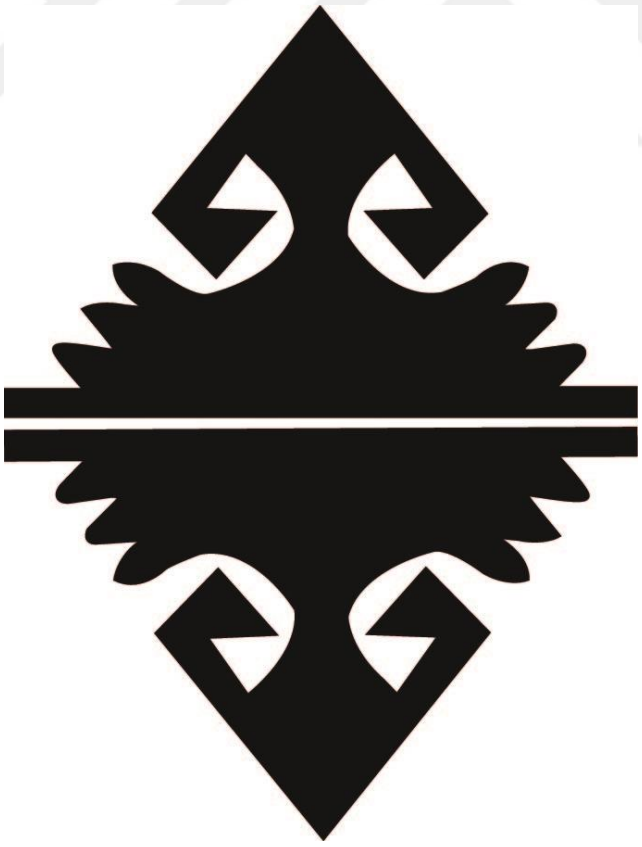

Çizim 7: Gülsarya/ Eli Belinde Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

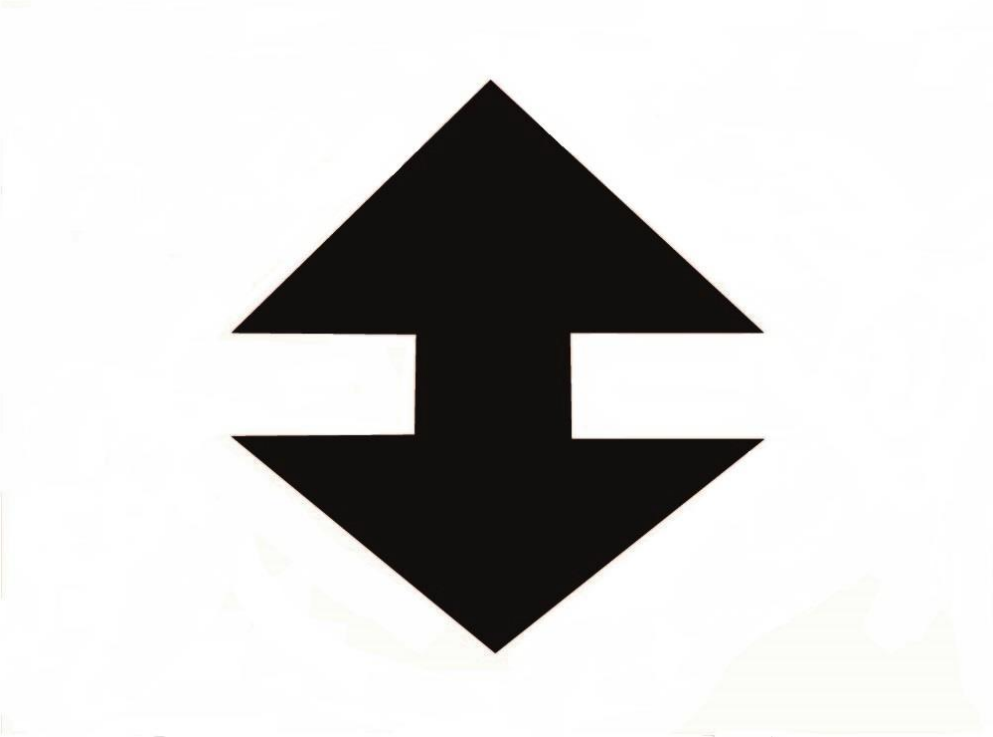

Çizim 8: Bukağı/ Deve Ayağı Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

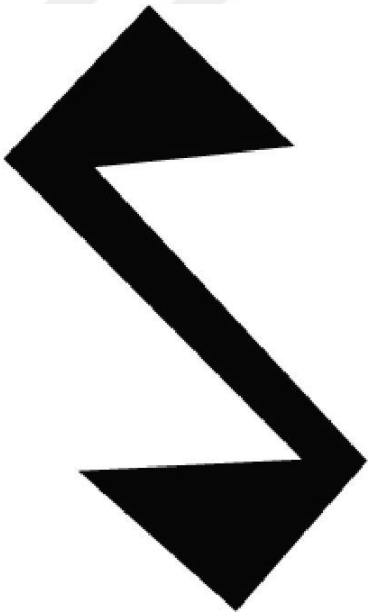

Çizim 9: Çengel Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

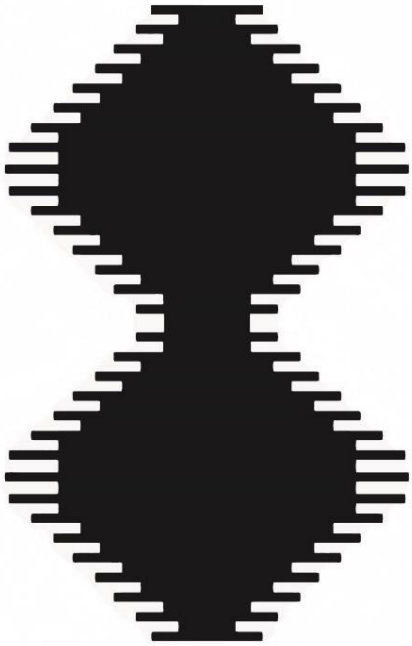

Çizim 10: Şahmari/ Yılan Tarağı Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

Çizim 11: Su Yolu Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

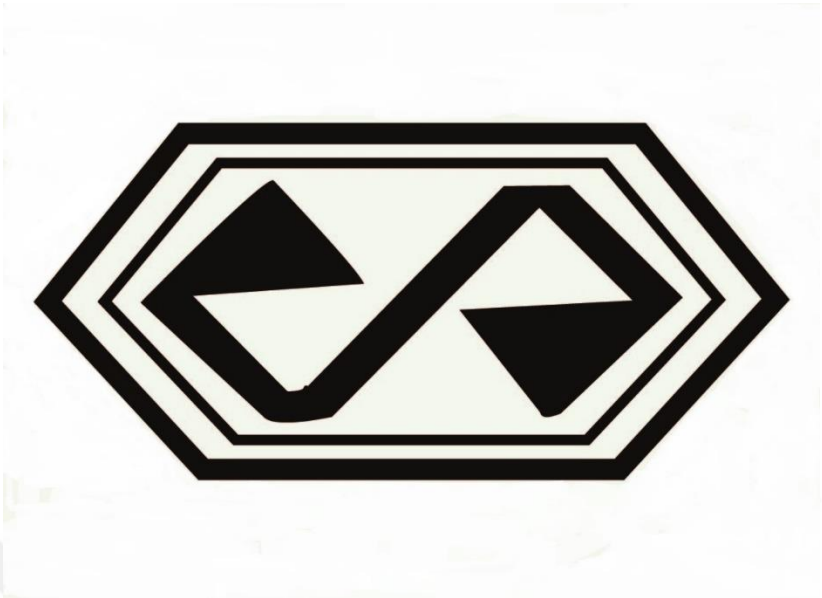

Çizim 12: Şimkubik/ Gelin Topuğu Motifi(S. Savurmak, G. Gülmez, Ş. Kılıç)

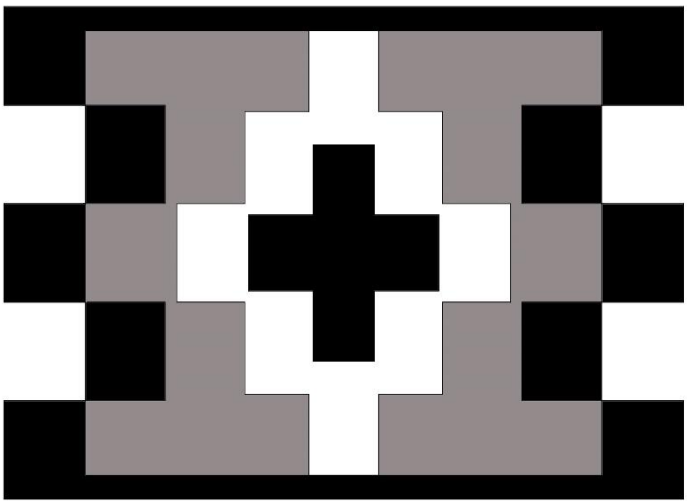

Çizim 13: Göz, Nazar, Muska Motifi(S. Savurmak, Ş. Kılıç)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	:Kılıç, Şirvan
Uyruğu	:Türk
Doğum Tarihi ve Yeri	:
Telefon	:
Faks	:
E-mail	:

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	x	x
Yüksek Lisans	✓	14.01.2021
Lisans	✓	05.06.2017

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2019	Bitlis/ Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı	Kazı Elemanı

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

x

Hobiler

Resim, Müzik, Sinema.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

30/12/2020

Tez Başlığı / Konusu:

Hakkâri Dokumalarında Kullanılan Doğal Boyalar ve Boyama Teknikleri

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 37 sayfalık kısmına ilişkin, 30/12/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından enstitü intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7(yedi) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

30/12/2020
Şirvan KILIÇ

Adı Soyadı: Şirvan Kılıç

Öğrenci No: 179211158

Anabilim Dalı: Sanat Tarihi

Programı: Sanat Tarihi

Statüsü : Y. Lisans ☐ Doktora ☐

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇALIŞ

30/12/2020.

ENSTİTÜ ONAYI
U Y G U N D U R

……./……./201….

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü